İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE'DE SES VE GÖRÜNTÜ BİLİŞİM SİSTEMİNİN (SEGBİS) HUKUKSAL YARGILAMA SÜRECİNE ETKİSİ

SÜNDÜZ NEHİR KOVAR
115611066

Doç. Dr. Erkan SAKA

İSTANBUL
2019

Türkiye'de Ses ve Görüntü Bilişim Siteminin (SEGBİS) Hukuksal Yargılama Sürecine Etkisi

The Effects of the Audio-Visual Technology on Judicial Processes in Turkey

Sündüz Nehir KOVAR
115611066

Tez Danışmanı:	İstanbul Bilgi Üniversitesi Doç. Dr. Erkan SAKA	.....
Jüri Üyesi:	İstanbul Bilgi Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Barika Göncü	.....
Jüri Üyesi:	Kadir Has Üniversitesi Doç. Dr. Eylem Yanardağoğlu	.....
Varsa İkinci Tez Danışmanı:		.....

Tezin Onaylandığı Tarih : 20 Haziran 2019

Toplam Sayfa Sayısı: 122

Anahtar Kelimeler (Türkçe)
1) yönetimsellik
2) e-devlet
3) neoliberalizm
4) UYAP
5) SEGBİS

Anahtar Kelimeler (İngilizce)
1) governmentality
2) e-government
3) neoliberalism
4) UYAP
5) SEGBIS

ACKNOWLEDGEMENTS

First of all, I want to thank Assist. Prof. Erkan Saka for his academic guidance and his support. His perspective has been really helpful in constructing important questions of this thesis. I thank Nilgün Şimşek and also all women who support each other.

TEŞEKKÜRLER

Öncelikle, Dr. Öğr. Üyesi Erkan Saka'ya danışmanlığı ve desteği için teşekkür ediyorum. Bakış açısı tezimdeki önemli soruları inşa edebilmemde gerçekten çok yardımcı oldu. Birbirlerini destekleyen tüm kadınlara ve Nilgün Şimşek'e teşekkür ederim.

ABSTRACT

The Effects of the Audio-Visual Technology on Judicial Processes in Turkey

The National Judicial Network Project (UYAP) was built to provide judicial services in an electronic environment. As far as the Sound and Video Information Technology System (SEGBİS) is concerned, it is an audio-visual connection structure (video conference) which functions on the structure of UYAP information system and is used with the purposes of taking testimonies and interrogation. In accordance with the regulations that were set on 20 September 2011, SEGBİS's application framework has been determined and the system was gradually extended. This thesis provides a historical background regarding the pre-SEBGİS period, the history of e-transformation in Turkey as well as the relevant legislation and institutions. The effects of the technology following the extension of its use were scrutinized with regard to the decisions of reversal by the Supreme Court of Appeals and the news coverages of Hürriyet newspaper. This research focuses on the period between the date when the regulation was issued (in September 2011) and the date of declaration of the state of emergency (in July 2016). The uses of SEGBİS during and after the state of emergency caused drastic changes the effects of which require further research and the Code of Criminal Procedure underwent a change. Examining the effects of the technology by focusing on this period in question enables us to grasp what underlies these changes. This thesis discusses the multiple dimensions of the effects of video conference technology on the legal prosecution processes with reference to the news coverages of the cases between 2011 and 2016.

Keywords: governmentality, neoliberalism, e-government, UYAP, SEGBİS

ÖZET

Türkiye'de Ses ve Görüntü Bilişim Siteminin (SEGBİS) Hukuksal Yargılama Sürecine Etkisi

Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP), elektronik ortamda adalet hizmetlerinin sağlanması için inşa edilmiştir. Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) ise UYAP bilişim sisteminin altyapısı üzerinde çalışan, ifade alma ve sorgulama amacıyla adli süreçlerde kullanılan bir görüntülü-sesli (video konferans) bağlantı yapısıdır. 20 Eylül 2011'de yayınlanan yönetmelikle SEGBİS'in uygulama çerçevesi belirlenmiş ve sistem giderek yaygınlaştırılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin elektronik dönüşüm sürecinin tarihine, yasal mevzuat ve kurumlara, SEGBİS teknolojisi öncesi sürece dair tarihsel bir arka plan verilmektedir. Teknolojinin kullanımının yaygınlaştırılmasından sonra yargılama süreçlerine etkisi ise Yargıtay'ın verdiği bozma kararları ve Hürriyet gazetesi haber örnekleri üzerinden incelenmiştir. Yönetmeliğin yayımlanma tarihi (Eylül 2011) ile Olağanüstü Hal'in ilan edildiği (Temmuz 2016) tarih aralığı araştırma için seçilmiştir. OHAL sırasında ve sonrasındaki SEGBİS kullanımında başlı başına incelenmesi gereken pek çok değişim olmuş, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun bizzat kendisi değişikliğe uğramıştır. İlgili döneme odaklanarak teknolojinin etkilerini araştırmak bu değişikliklere giden zeminleri anlamaya da imkan sunmaktadır. Bu çalışmada, 2011 - 2016 döneminde haberleştirilen davalarda, video konferans teknolojisinin hukuksal yargılama sürecine etkisi çoklu boyutlarıyla tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: yönetimsellik, neoliberalizm, e-devlet, UYAP, SEGBİS

İÇİNDEKİLER

ACKNOWLEDGEMENTS ……..iii
TEŞEKKÜRLER ……...iv
ABSTRACT ……v
ÖZET …….. vi
GİRİŞ ……...1

1. BÖLÜM: YÖNETİMSELLİK SORUNU VE EKONOMİK AKILSALLIĞIN DOĞUŞU …….....2

1. 1. Yönetim Sorunu…….……2

1.2. Yönetimsellik Sorunun İncelenmesine Dair Foucault'nun Yöntemi…….…….3

1.3. Devlet Aklı Yönetimselliği ve Devlet Aklından Kopuş…….……5

1.4. Liberal Yönetimsellik ve Krizi…….…..8

1.5. Neoliberal Akılsallığın Doğuşu……..…….....9

1.6. Liberalizm ve Neoliberalizm Arasındaki İlişkiler……..…….……10

1.7. Neoliberalizmin Tarihsel Kökeni: Alman liberalizmi (Ordoliberalizm veya Freiburg Okulu)…….…….....14

1.7.1. Alman Ordoliberalizmi ve Hukuk Devleti…….…….....16

1.8. Değişen Homo Economicus (Ekonomik İnsan)…….…….....18

1.8.1. Yeni Yönetim Sahası Olarak Sivil Toplum……..…..20

1.9. Neoliberalizmin Tarihsel Kökeni: Amerikan Neoliberalizmi (Chicago Okulu)…....21

1.9.1. Amerikan Neoliberalizmi: Beşeri Sermaye……....21

1.9.2. Amerikan Neoliberalizmi: Suç ve Ceza…….….23

1.10. Uluslararası Kurumlar Rekabet Düzeni İlişkisi…….24

1.11. Avrupa Birliğinin Ordoliberal Kökenleri……...24

1.12. Yönetişim ve Yeni Kamu Yönetiminin Doğuşu……..25

1. 13. Bölüm Sonu Değerlendirmesi……..26

2. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMA DÖNEMİ…….28

2.1. Planlı Kalkınma Dönemi Öncesi Gelişmeler…….28
2.2. Devlet Planlama Teşkilatı (DTP, 1960 - 2011)……..29
2.3. Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınma Planları…….31
2.3.1 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963 - 1967)…….31
2.3.2 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968 - 1972)……...34
2.3.3 Üç, Dört, Beş ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları (1973 - 1994)….....35
2.3.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 - 2000)……...38
2.3.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 - 2005)…….41
2.3.6. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 - 2013)……..42
2.3.7. Onuncu Kalkınma Planı (2014 - 2018)……43
2.4. Kalkınma Bakanlığı ve Sonrası……..45
2.5. Bölüm Sonu Değerlendirmesi……46

3. BÖLÜM: ELEKTRONİK DEVLET VE ADALET……48

3.1. Küreselleşme ve Bilgi Toplumu……..48
3.2. e-Avrupa Eylem Planı (e-Europe Action Plan)…….50
3.2.1 Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri……...….51
3.2.2. Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB)……52
3.2.3. Helsinki Zirvesi (10 - 11 Aralık 1999)…….52
3.3. e-Dönüşüm Türkiye Eylem Planı (2003)……...53
3.4. e-Devlet Nedir?.....54
3.4.1. e-Devlet Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin İlkeler…….54
3.4.2. e-Devlet Hizmeti Veren Kamu Kurum ve Kuruluşların Sorumlulukları…….55
3.5. Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP)……..55
3.5.1. UYAP'ın Fiziki Altyapısı ve Birimleri……....56
3.5.2. UYAP Üzerine Yapılan Tez Çalışmaları……57
3.6. Avrupa Birliği, Türkiye İlerleme Raporlarında UYAP……...57
3.7. Sayısal Veriler ile Adalet Bakanlığı: Faaliyet Raporları (2012 - 2017)……..59
3.7.1. Adalet Bakanlığı Harcamalarına İlişkin Sayıştay Denetim Raporları……63

3.8. Yasal Mevzuat……..65

3.8.1. 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu (23.01.2004 tarihli Resmi Gazete)…….65

3.8.2. Elektronik İmza Sertifika İşlemlerine Dair Genelgeler…….....67

3.9. Bölüm Sonu Değerlendirmesi……....68

4. BÖLÜM: SESLİ GÖRÜNTÜLÜ BİLİŞİM SİSTEMİ (SEGBİS)……..69

4.1. Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS)…….69

4.1.1. SEGBİS'in Amacı ve Faydaları……69

4.1.2. Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik (20 Eylül 2011)……...70

4.1.3. Yönetmeliğe Göre SEGBİS'in Kullanımı……..…….71

4.1.4. SEGBİS Kullanımına Dair Usul Hükümleri…….…….71

4.1.5. 14.12.2011 Tarihli Adalet Bakanlığı 150 No'lu SEGBİS Genelgesi……..73

4.1.6. Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı SEGBİS Yönetmeliğinin Yürütmesinin Durdurulması İstemi……..75

4.1.7. 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Yapılan SEGBİS Düzenlemesi…….76

4.2. Sayısal Veriler ile SEGBİS……..78

4.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde SEGBİS…….……80

4.4. Yargıtay Kararlarında SEGBİS (2014 - 2016)……..81

4.5. Hürriyet Gazetesi: 20 Eylül 2011 - 20 Temmuz 2016 Aralığındaki SEGBİS Haberleri……..83

4.5.1. Hürriyet Gazetesi SEGBİS İçerikli İlk Haberler……...84

4.5.2. Mağduru Çocuk Olan Suçlarda, Çocuğun İfadesinin SEGBİS Kullanılarak Alınması……85

4.5.3. Çok Sanıklı Davada SEGBİS Kullanımı…….…86

4.5.4. Güvenlik Gerekçeleri ve SEGBİS Teknolojisinin Kullanımı……....86

4.5.5. Bedensel Olarak Zorluk Yaşayan Kişilerin SEGBİS Teknolojisinden Faydalanması……...87

4.5.6. Adalet Bakanlığı'nın SEGBİS Kullanımına Etkisi……88

4.5.7. SEGBİS ve Sanık Yokluğunda Duruşmanın Devam Ettirilmesi…..89

4.5.7. SEGBİS ve Sanık Yokluğunda Duruşmanın Devam Ettirilmesi…..89

4.5.8. SEGBİS Arızalarının Yargılama Sürecine Etkisi……..89

4.5.9. SEGBİS Kullanımına Dair Karışık Haberler…….92

4.6. Bölüm Sonu Değerlendirmesi……..……...94

SONUÇ……..…..95

KAYNAKÇA…….....100

EKLER……..…….108

EK 1: Karar İçeriği 3. Ceza Dairesi 2015/11883 E. , 2015/28246 K. "İçtihat Metni"
EK 2: Karar İçeriği 3. Ceza Dairesi 2015/21609 E. , 2016/2550 K. "İçtihat Metni"
EK 3: Karar İçeriği 22. Ceza Dairesi 2016/6157 E. , 2016/11216 K. "İçtihat Metni"
EK 4: Karar İçeriği 16. Ceza Dairesi 2015/1103 E. , 2015/1944 K. "İçtihat Metni"

GİRİŞ

Neoliberal politikalar ve teknoloji vasıtasıyla kamu idaresi ve hizmetleri dönüşmektedir. Küresel serbest rekabet piyasasına uyum ve serbestleştirme politikaları, adalet kurumlarını reforma mecbur bırakmıştır. Kamu idaresi ve hukukunun, temel görev alanlarından olan adalet hizmetlerinin elektronikleşmesi sonucu Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS) adalet kurumlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. UYAP telekomünikasyon altyapısı üzerinde çalışan SEGBİS, yargı ve ceza alanını ilgilendiren durumlarda, savcı ve hakimlerin soruşturma, kovuşturma ve ifade alma işlemleri sırasında kullandıkları bir video konferans teknolojisidir. SEGBİS sisteminin ceza davalarında kullanım pratikleri zamanla bizzat ceza hukukunun kendisini dönüştürmüştür. SEGBİS'in yargılama süreçlerinde kullanım tarzları pek çok kamusal tartışmaya konu olmuştur. Buna rağmen sistemin genel işleyişi, nasıl kullanıldığı, hangi yasal dayanaklara sahip olduğu ve hukuksal yargılama sürecine etkileri üzerine bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma; yönetim anlayışındaki daha kapsamlı bir neoliberal yönetimseliğin yeni bir akılsallık olarak ortaya çıkış sürecini ve adalet de dahil pek çok alanı ekonomikleştirme girişimlerini ele alan tarihsel bir arka plan sunmaktadır. Kamu hizmet ve yönetim aracı olarak kullanılan SEGBİS bilişim sistemi pratiğinin hukuksal yargılama sürecine etkilerini, adaletin tesisi sürecini nasıl etkilediğini teknolojinin kullanım biçimleri üzerinden değerlendirmektedir.

Türkiye'de kamu yönetiminin elektronikleşmesi 90'lı yıllardan beri inşa edilmektedir. Bu alanda yapılan amprik çalışmalar, elektronik devlet uygulamalarının kurum çalışanları üzerindeki etkisini, iş süreçlerine katkısını vb. tartışmaktadır. SEGBİS konusunu ele alan az sayıdaki makalede ise konu yalnızca hukuki yönüyle ve yönetmelik içeriğinin analizi biçiminde ele alınmıştır. SEGBİS sisteminin kullanılış biçimlerine dair veri bulunmamaktadır. Bu nedenle sistemin kullanım biçimleri, 2011 - 2016 döneminde, gazeteye yansıyan dava haber örnekleri üzerinden değerlendirilmiştir. Yönetmeliğin yayımlanma tarihi (Eylül 2011) ile Olağanüstü Hal'in ilan edildiği (Temmuz 2016) tarih aralığı araştırma için seçilmiştir. Yerel ve uluslararası belgeler, raporlar, gazete haberleri, meclis önergeleri, Yargıtay kararları taranmış konuya dair giriş mahiyetinde olabilecek, farklı disiplinlerden, metinlerden beslenen bir çalışma oluşturulmuştur.

1. BÖLÜM: YÖNETİMSELLİK SORUNU VE EKONOMİK AKILSALLIĞIN DOĞUŞU

1. 1. Yönetim Sorunu

17. ve 18. yüzyılda, yönetim sorunu; hükümranlığın (egemenliğin) kaynağı; meşruiyetinin kökenleri ve yönetim yetkilerinin hangi koşullarda ve ne ölçüde kullanabileceği vb. konular etrafında ele alınıştır. Yönetimin (kamu gücünün kullanımının) aşırılıklarına, istismarına (yolsuzluklar, yanlış kararlar vd.) yönelik ne tür sınırlar çekilebilir sorusuna verilen cevaplar ise kamu hukuku alanının doğmasına sebep olmuştur. Foucault, kamu hukukunu; gelişen bir hukuk teknolojisi, bir yönetim teknolojisi olarak değerlendirir. 18. ve 19. yüzyıllarda kamu hukukunun odağı "hükümranın meşru kökeni" hakkındaki sorundan "kamu gücünün icrasında ne tür kısıtlamalar getirileceği" sorununa kaymıştır. Bu soruna temelde iki yöntemle cevap üretilmiştir. Biri İngiltere'deki faydacılık yaklaşımına yaslanan yönetim teknolojisi diğeri ise Rousseaucu kökleri olan "doğal hak" yaklaşımı üzerine kuruludur.[1] "Doğal hak", "temel haklar" vb. fikirlerinden yola çıkarak kurulan bir hukuk (toplumsal sözleşmeden) ile kurulan bir toplumsallık olarak kamusal durum kavranmaktadır. Diğer yaklaşımda ise yaşam koşulları, çevresel faktörler ve bireyin çıkarları üzerine kurulu bir yönetim pratiğinin bizzat kendisinden yola çıkılmaktadır. Yönetim pratiğinin kendisinden yola çıkıldığında, yönetimselliğin sınırları; "bilfiil sınırlar"dır; tarih, gelenek, nüfus, ülkenin zenginlikleri vd. mevcut faktörlerin etkileri inceleme konusudur. Bu yaklaşımda "yönetiminin dokunmasının çelişkili ya da abes" olacağı alanlar; faydalı oluşu yahut faydasızlığı üzerinden tanımlanmaktadır. Dolayısıyla "faydacılık bir yönetim teknolojisidir."[2] Foucault, 19. yüzyıl itibariyle "fayda meselesinin, giderek hukukun tüm geleneksel sorunlarını kapsadığı bir evreye" girdiğimizi söyler. İdari (yönetim) hukukun oluşumunun kökeninde de yine bu *fayda* kriteri yer almaktadır.[3]

[1] Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri (1978* - 1979), Yayına Hazırlayan: Ferhat Taylan, Çeviri: Alican Tayla, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, S. 36.
[2] Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri (1978* - 1979), 2015, S. 37.
[3] M. Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 40.

1.2. Yönetimsellik Sorunun İncelenmesine Dair Foucault'nun Yöntemi

Foucault 1978-79 aralığında, College de France'da verdiği derslerde, yapmak istediği çalışmayı "politik hükümranlığın icrasında yönetim pratiğinin akılsallaştırılmasının incelenmesi" olarak tarif eder.[4] Yöntem olarak "hükümran, hükümranlık, halk, tebaa, devlet, sivil toplum" gibi birtakım kavramları, onlar zaten belirliymiş gibi kabul etmemeyi benimsediğini vurgular. Sosyoloji, tarih, felsefe vb. alanlardan gelen; kavramlar aracılığıyla yapılan; kavramları evrensel olarak kullanan bir analizden ziyade "yönetim pratiklerinin kendisinden" ve "kendisini akılsallaştırmasından" yola çıkarak "nasıl belli şeylerin ortaya çıktığına varmak" istediğini söyler. Devlet, toplum, hükümdar vb. kavramları; somut pratiklerin süzgecinden geçirerek ele almaya çalışır.[5] Foucault'ya göre eleştirel incelemede yapılması gereken "hukuk tarihine bağlı bir hakikat tarihi yapılması" yani "doğrulama rejimlerinin soybilimidir" (*genealogy, jeneoloji)*:

*Yapılması gereken, doğrulama rejimlerinin soybilimidir, yani hukukî bir durumdan yola çıkarak, bir hakikat hukukunun oluşumunun incelenmesidir. Hukuk-hakikat ilişkisi, en ayrıcalıklı ifadesini hem hukukun, hem de doğru ya da yanlış olabilecek olanın formüle edildiği söylemde bulur. Doğrulama rejimi, herhangi bir hakikat kanunu değil, belli bir söyleme dair, doğru ya da yanlış olarak tanımlanabilecek önermelerin belirlenmesini sağlayan kuralların tümüdür. Doğrulama rejimlerinin tarihini kurmak, hakikatin, hatanın, ideolojinin, vs. değil, doğrulamanın * tarihini çıkarmak demek, 19. yüzyıldan itibaren çeşitli şekillerde ele alınmış olan Avrupa akılsallığınm [rationalite] bildik eleştirisine, Avrupa'daki akılsallığın aşırılığının eleştirisine girişmekten bir kez daha kaçınmak anlamına geliyor.* [6]

Foucault, "doğrulama rejimi" analiziyle "bilmenin eleştirisi"ni yaptığını söyler. Doğru ya da yanlışın tarihinden ziyade "doğrulama rejiminin" tarihine politik olarak önem verir. Çünkü önemli olanın "birtakım şeyleri hakkikatmiş gibi gösterme"yi, "doğru olduklarını iddia etme"yi mümkün kılan koşulların oluşumunun tarihidir; yani "doğrulama rejimlerinin" oluşum koşullarının incelenmesidir.

Eleştiri ve incelemenin politik önemi, bilginin "hakikat"miş gibi ortaya çıktığı tarihsel koşulların analizini yapabildiği ölçüdedir. Foucault, döneminde, müfredatta bulunan devlet, toplum, iktidar ve *akılsallık* eleştirilerinin dışında bir yöntem ile yeni bir yorum getirebilmek için hakikat (doğrulama) rejimlerinin oluşum koşullarına yönelir:

Zira inanın, akıl yoksunluğu da aynı derecede baskıcıdır. Bilginin bu politik eleştirisi, ileri sürülen her hakikatin altında yatan iktidar hırsını ortaya çıkarmak değildir. Çünkü inanın, yalan ve hata da aynı derecede birer iktidar istismarıdır. Size önerdiğim eleştiri, doğrulamanın hangi koşullarda ve hangi etkilerle uygulandığının belirlenmesinde, yani bir kez daha belli doğrulama ve yalanlama kurallarına dair bir formülasyon şeklinin çizilmesinde yatıyor. . . Bütün sorun, tıbbın, inançların, psikolojinin ya da psikanalizin kurallarına göre, delilik hakkında -ama bu suç veya cinsellik hakkında da olabilirdi- doğru ya da yanlış olabilecek söylemlerin

[4] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 4.
[5] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 5.
[6] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 32.

geliştirilebilmesi için gerçekleşmesi şart olan koşulların ortaya çıkarılmasıdır. . . Bana öyle geliyor ki bugün politik önem taşıyan şey, belli bir noktada hangi doğrulama rejiminin oluştuğunun belirlenmesidir.[7]

Foucault, incelemesinde; *stratejik mantık* olarak adlandırdığı bir başka yöntemi daha kullanmaktadır. Örneğin farklı tipten özgürlük kavrayışlarını ele alır. Özgürlük, çoğunlukla hukuki çerçeveden "doğal haklar" öğretisine dayandırılarak izah edilmekte, "insan hakları" buradan hareketle temellendirilmektedir. "Toplumsal sözleşme" fikrine dayalı olan bir diğer yaklaşımda ise fertlerin belli haklardan feragat ederek toplumsal olarak uzlaştığı ve belli temel hakların ise feragat edilemez olarak öne sürüldüğü; "yönetilenlerin, yönetenlere karşı bağımsızlığı"nı temellendiren bir özgürlük kavrayışı vardır. Foucault, özgürlük anlayışındaki bu muğlaklığı liberalizmin alametifarikası olarak öne çıkarmıştır:

. . . birbirleriyle kesişmediği söylenemez, fakat farklı tarihsel kökenlerden geliyorlar ve aralarındaki farklılık, heterojenlik son derece büyük bir öneme sahip. Günümüzde insan hakları konusuna, farklı ülkelerde nasıl ve ne şekilde savunulduklarına dikkat ederek baktığımız anda, bazı durumlarda meselenin hukuki olarak insan hakları meselesi olduğunu, bazı durumlardaysa yönetilenlerin bağımsızlığının bu yönetimsellik çerçevesi içerisinde belirtilmesi ve savunulması meselesi olduğunu görürüz. Kamusal gücün hukuken ayarlanmasının iki farklı yolu, iki farklı kanun anlayışı, iki farklı özgürlük anlayışı. Bu muğlaklığın, 19. yüzyıl ve hatta 20. yüzyıl liberalizminin belirleyici bir özelliği olduğunu söyleyebiliriz.[8]

Foucault, özgürlüğe dair çok kaynaktan beslenen, çok anlamlı alanları analiz edebilmek için *diyalektik mantık*tan yöntemsel olarak uzak durmuştur. Birbirlerine indirgenemez önemli farkları itibariyle iki farklı biçimde özgürlüğün kavranışı, kamusal gücün "ayarlanması"nın iki farklı biçimidir. Foucault, özgürlük kavramına yaklaşırken farkları bir bütünde eriterek kavramak yerine *strateji mantığı* olarak nitelendirdiği bir yaklaşımı benimsemiştir:

Diyalektik mantık, birbiriyle zıt, çelişkili öğeleri homojen bir düzeyde ele alır. Bu diyalektik mantığın yerine, strateji mantığı adını vereceğim bir mantığı yürütmeyi öneriyorum. Strateji mantığı, karşıt unsurları homojen bir düzeyde buluşturup tek bir birime indirgemeye çalışmaz. Strateji mantığının işlevi, farklı öğeler arasında, farklılıklarını görmezden gelmeden, nasıl bağlantılar olabileceğini anlamaya çalışmaktır.[9]

Foucault için devlet, "çoğul bir yönetimsellikler rejiminin hareketli sonucundan" başka bir şey değildir. Bu anlamda, devletin herhangi bir özü yoktur dolayısıyla herhangi bir evrensel "devlet" tanımı da yoktur: Devlet, finans kaynakları, yatırımlar, yönetim kararları, denetleme araçları ve yöntemleri vd. "merkezî otorite ve yerel güçler arasındaki ilişkileri değiştiren sayısız işlemlerin daimi olarak . . . devletleştirilmelerinin sonucundan, profilinden, hareketli kesiminden ibarettir." Özetle Foucault, "devlet sorunsalını" ilişkileri, temasları üzerinden ele almak ve " yönetimsellik pratiklerinden yola çıkarak" incelemeye çalışmaktadır. Ve incelemesini nihai olarak *biyopolitika* ve yaşam sorununa doğru uzatmak istediğini söyler: "eğer şansımız varsa biyopolitika ve yaşam

[7] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 33.
[8] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 38.
[9] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 39.

sorununa geleceğiz. Kamu ve düzen, devlet ve sivil toplum ve yaşam politikası: liberalizmin iki yüz yıllık bu geniş ve uzun tarihinde saptamak istediğim üç ana tema bunlar."[10]

Foucault, *biyopolitika*[11] kavramını inceleyebilmek için Alman liberalizminin (veya neoliberalizm) oluşum koşullarını ele alndığını; *yönetimsellik* adını verdiği kavramla ise iktidar ilişkilerine dair bir analiz çerçevesi çizmeye çalıştığını söyler:

Söz konusu olan bu yönetimsellik kavramını sınamaktı. Ardından, bu yönetimsellik çerçevesinin deliler, hastalar ve suçluların davranışlarının yönetilmesinde nasıl işlediğini görmekti; aynı şekilde, bu kavramın bambaşka bir ölçekle, söz gelimi ekonomik politikada veya tüm bir sosyal grubun idare. . .[/]. . .edilmesinde nasıl işlediğini görmekti. Yapmak istediğim -ki bu analizin amacı buydu- mikro-iktidarların veya yönetimsellik prosedürlerinin analizinin. . . ölçeğin tamamı için geçerli olan bir bakış açısı, bir yorumlama yöntemi olarak görülmesi gerektiğini incelemekti. [12]

Wendy Brown'a göre Foucault Collége de France (1978-1979) derslerinde, "siyasal iktisadın yükselişini tanımanın devlet ve devlet aklının modernlikle birlikte geçirdiği dönüşümün anlaşılmasına yardımcı olacağı" fikrinden yola çıkmıştır ve bu Foucault'nun "çağdaş teori üstüne giriştiği tek araştırmadır."[13] Foucault, "büyük ölçüde kısmi ve spekülatif düşünce tarihlerinden" oluşan "biyografik, tarihsel, jeopolitik bir hikaye anlatır"; Wendy Brown, Foucault'nun analiz boyunca arşivlere, düşünce akımlarına yasalanarak çalışmasını, Foucault'nun kendi yöntemi olan soykütüğü çıkarma anlayışına uzak olarak değerlendirmiştir. Ve Collége de France (1978-1979) derslerini "neoliberalizmin hususiyetinin mimlenmesi ile liberalizmle devamlılığının ortaya konulması arasında salınma" olarak tarif etmiştir.[14]

1.3. Devlet Aklı Yönetimselliği ve Devlet Aklından Kopuş

Foucault *devlet aklı* ve *polis (devleti) teorisi*; modern ulus temelli devletlerin geliştiği 150 - 200 yıl boyunca şimdi anıştırdığından çok daha geniş ve kapsamlı olarak kullanıldığını söyler:

"Devlet aklı" doktrini, devlet yönetiminin ilke ve yöntemlerinin, diyelim Tanrı'nm dünyayı, babanın ailesini ya da bir amirin kendi topluluğunu yönetiş biçiminden nasıl farklı olduğunu tanımlamayı amaçlamaktaydı. Polis doktrini ise devletin rasyonel faaliyetlerinin nesnesi olan şeylerin doğasını, peşinde olduğu amaçlan ve söz konusu araçların genel biçimini tanımlar.[15]

---

[10] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 65 - 66.

[11] **Biyopolitika:** "on sekizinci yüzyılın sonunda polisin hakiki nesnesinin nüfus haline geldiğini söyleyebiliriz; veya, başka deyişle, devlet her şeyden önce insanlara nüfus olarak göz kulak olmalıdır. Canlı varlıklar üzerindeki iktidarım onların canlı varlık olduklarım kabul ederek uygular ve siyaseti, sonuç olarak, ister istemez bir biyo-siyasettir. Nüfus, devletin kendi çıkan için göz kulak olduğu şeyden öte olmadığından, devlet, gerek duyduğunda nüfusu katledebilir. Böylece biyo-siyasetin tersi thanatosiyaset'tir (ölüm siyaseti) Kaynak: Michel Foucault, *Seçme Yazılar 2 Özne ve İktidar*, Yay. Haz. Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yay., 4. Basım 2014, S. 120-121.

[12] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 155 - 156.

[13] Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*, Yay. Haz. Özge Çelik, Çeviri: Barış Engin Aksoy, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2018, S. 61.

[14] Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi,* 2018, S. 62, 63.

[15] Michel Foucault, *Seçme Yazılar 2 Özne ve İktidar,* 2014, S. 44.

Alman ve İtalyan devletleri kuruluş aşamalarında, pek çok tarihsel zorlukla karşılaştıkları için devlet üzerine pek çok fikir, metin ve pratik üretilmiştir. Bu yüzden devlet aklı ve polis devleti konusunu ele alırken Foucault, bu iki kaynağı değerlendirdiğini söylemiştir. Foucault, devletin kendi başına bir akıllsallık olarak ortaya çıkışını Hristiyan gelenekten ve hukuksallığa (adalet ve hak temeline) dayalı gelenekten bir kopuş olarak değerlendirir. Çeşitli metinlerdeki tanımları karşılaştırmalı olarak inceledikten sonra *devlet aklı* tanımlarının ortaklaştığı dört nokta tespit eder:

1) Devlet aklı bir "sanat", yani belli kurallara uyan bir teknik sayılmaktadır. Bu kurallar âdetler ya da geleneklerle değil; bilgiyle -rasyonel bilgiyle- ilgilidir. . . 2). . . Düşünme (reflexion) yönetilen şeyin -burada, devlet- doğasını gözlemlemeyi sağlıyorsa, yönetme sanatı rasyoneldir. . . 3). . . . Machiavelli'nin tüm analizi, prens ile devlet arasındaki bağı neyin sürdürdüğünü ya da pekiştirdiğini tanımlamaya yönelikken, devlet aklının gündeme getirdiği sorun bizzat devletin varlığı ve doğası sorunudur. . . 4) . . . Yönetim ancak devletin ne kadar güçlü olduğu bilinirse mümkündür; yönetimin kalıcılığı ancak böyle sağlanabilir. . . Aslında, yönetilen bir devlet diğer devletler karşısında ayakta kalmalıdır. Bu yüzden yönetim, salt akıl, bilgelik ve sağduyu gibi genel ilkelerin hayata geçirilmesinden daha fazla şeye gerek duyar. Bilgi zorunludur; devletin kuvvetine ilişkin somut, kesin ve dengeli bilgilere gerek vardır. Devlet aklının karakteristik bir özelliği olan yönetme sanatı, ya siyasi istatistik ya da aritmetik diye adlandırılan disiplinin gelişmesiyle iç içe geçmiş durumdadır. . . [16]

Bu anlamda, temel karakteristiğini "adalet" fikrinde bulan bir önceki dönemin yönetim sanatından kopulmuştur:

Özetle toparlamak istersek: Devlet aklı ilahi, doğal ya da insani yasalara göre bir yönetim sanatı değildir. Dünyanın genel düzenine saygı göstermesi gerekmez. Bu, devletin gücüne uygun olarak yönetmektir. Amacı geniş kapsamlı ve rekabetçi bir çerçeve içinde bu gücü arttırmak olan yönetimdir. [17]

16. yüzyıl civarında, *devlet aklı* (ratio); kendi başına hareket alanına sahip, üst bir merci (ilahi, ahlaki, doğal kurallar vd.) tarafından meşrulaştırılmayan, gerekçelendirilmeyen; "düşünülmüş, kararlaştırılmış ve hesaplanmış" ayrı bir *yönetimsel akılsallık* olarak kavranır hale gelmiştir:

Devlet aklı ilkesine göre yönetmek, devletin sağlam ve kalıcı kılınması, zenginleştirilmesi ve onu yok edebilecek her şeyin karşısında güçlendirilmesi anlamına gelir. . .16. yüzyılda ortaya çıkan bu yeni yönetimsel akılsallığın temel özelliği, devleti hem özgül hem de özerk, ya da en azından kısmen özerk olarak tanımlamasıydı. . . [/]. . . Başka bir deyişle devlet artık ne bir ev, ne bir kilise ne de bir imparatorluktur. Devlet artık özgül ve süreksiz bir gerçekliğe dönüşmüştür. Doğa veya tanrı gibi diğer sistemlerle arasındaki itaat ilişkileri ne olursa olsun, devlet sadece kendi için vardır ve sadece kendisine gönderme yaparak var olur.[18]

Devlet aklı; çıkarları doğrultusunda hareket ederken dış çeperinde diğer devletlerle rekabet ile sınırlıdır; bağımsızlığını koruyacak güçte kalmaya çalışmaktadır; iç yönetiminde ve vatandaşlarının davranışlarını yönetmede ise sınırsız tasarruf ve hareket alanına sahiptir:

. . . diğer kuvvetlerin karşısında bağımsız bir kuvvet olarak, devletin bekasıyla yöneten kişinin amaçları sınırlıdır; ancak buna karşılık tebaanın davranışlarını belirleyen bir "kamu gücü"nden sorumlu olarak, yöneticinin hedefi sınırsızdır. Bu sınırlı ve sınırsız hedefler arasındaki en önemli nokta devletler arasındaki rekabettir. Çünkü tam da

[16] Foucault, *Seçme Yazılar 2 Özne ve İktidar*, 2014, S. 45 - 46.

[17] Foucault, *Özne ve İktidar*, 2014, S. 47.

[18] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 6 - 7.

diğer devletlerle rekabet içine girebilmek . . . dengesini koruyabilmek için, yöneticinin tebaasının yaşamını, ekonomik faaliyetlerini, üretimlerini, ürünlerini sattıkları ve satın aldıkları fiyatları vs. kontrol etmesi gerekir. [19]

Adalet ile ilgili fikir ve pratikler Ortaçağ boyunca imparatorlukların genişleme aracı olarak işlev görürken 16. - 17. yüzyıllardan itibaren gelişen yeni yönetim akılsallığı olarak *devlet aklı* ile beraber hukuki söylem, sınırsız kamu gücü uygulamalarını dizginleyecek bir araç olarak kullanılmıştır. Hukuk teorileri "polis devleti"ni kısıtlamak isteyenlerin en çok başvurdukları mekanizmalardır.[20] Hukuk teknolojisi; ister "doğal hak" ister "toplumsal sözleşme" temeline dayandırılsın, kamu gücünün sınırsız kullanımını, yönetimin kendi akılsallığı içerisinden bir sınırlama değildir, dayanağı dışarıdan bir müdahaledir. 18. yüzyıldan itibaren ise yönetim akıllsallığını içeriden sınırlandıracak yeni bir eleştiri ortaya çıkacaktır, *ekonomi politik*:

. . . "ekonomi politik" deyişi 1750 ve 1810-1820 yılları arasında farklı semantik kutuplar arasında gidip geliyordu. Bir dönem bu kavram zenginliklerin üretimi ile dolaşımının sınırlı ve katı bir analizine tekabül ediyordu. Ama "ekonomi politik" aynı zamanda daha geniş ve pratik olarak, ulusun refahını sağlayabilecek her tür yönetim yöntemi olarak da kullanılıyor. Ve son olarak, Rousseau'nun da Ansiklopedi'deki[11] ünlü "Ekonomi Politik" makalesinde kullandığı bu sözcük, toplum içerisindeki iktidarların düzenlenmesi, dağıtılması ve sınırlanması üzerine bir tür genel düşünüm anlamına geliyor. Yönetim aklının kendinden kısıtlanmasının önünü açan temel etken bence ekonomi politiktir.[21]

Foucault, neoliberal (yeni liberal) akılsallığın ve bu akılsallığa bağlı olarak ortaya çıkan yeni *yönetimselliğin (govermantality)* Avrupa (1930'lar; Alman Ordoliberaller; Freiburg Okulu) ve Amerika'da (1950'ler; Avusturyalı iktisatçılar; Chicago Okulu)[22] doğuşuna odaklanmıştır:

. . . size biyopolitika üzerine ders vermek istiyordum. İncelemekte olduğum bütün bu problemlerin merkezinde nüfus dediğimiz şeyin bulunduğunu göstermeye çalışacağım. Dolayısıyla, biyopolitika da buradan hareketle ortaya çıkabilecek. Ama bana öyle geliyor ki biyopolitikanın analizini ancak size bahsettiğim bu yönetimsel akıl sistemini, başta yönetimsel aklın içinde bulunan ekonomik hakikat olmak üzere, hakikat sorunu diyebileceğimiz bu genel rejimi kavradıktan sonra yapabiliriz. Bu nedenle öncelikle, devlet aklına karşı gelen -ya da temel ilkelerine dokunmasa bile onu kökten bir değişikliğe uğratan- liberalizm sisteminin esaslarını anlamak gerekli. Ancak ondan sonra biyopolitikanın ne olduğunu kavrayabiliriz. [23]

Foucault, "asgari müdahale ile azami etki"yi yaratmak niyetinde olarak ifade ettiği yeni akılsallığın *devlet aklı'*nı tümden silmediğini aksine: "Devlet aklının sürdürülmesini, tüm hatlarıyla gelişmesini ve mükemmelleştirilmesini" [24] sağladığını ortaya koymuştur.

[19] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 9.
[20] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 9 - 10.
[21] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 15.
[22] Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü,* 2018, S. 69.
[23] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 22 – 23.
[24] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 25.

1.4. Liberal Yönetimsellik ve Krizi

Foucault, hukuk sorununu özgürlükler üzerine düşünmek olarak sadeleştirir. Hukuk sorunu ve *liberal yönetimsellik* ilişkisini irdelemek için fizyokratlar, Adam Smith, Bentham, İngiliz faydacıları vb. tarihsel, düşünsel hattı kat eder. Özgürlük ve yönetim; *planlamacılık* ve liberalizm ilişkilerini kitaplar, konferanslar, parti programları, ekonomi teorileri ve benzeri metinler yoluyla ele alarak inceler. Foucault, modern dünyada (19. yüzyıldan beri), birbirleriyle mücadele eden, çatışan, birbirlerini besleyen yönetim akılsallıklarının ilişkilerini ele almıştır:

> *. . .“yönetim aklının” analizi. Yani devlet idaresi aracılığıyla insanların davranışlarının yönetilmesini sağlayan yöntemlerde uygulamasını gördüğümüz akılsallık biçimlerinin analizi . . . 1948-1962 yıllarının Alman liberalizmi ve Chicago Okulu'nun temsil ettiği Amerikan liberalizmi. Her iki durumda da, liberalizm son derece belirgin ve özel koşullarda, yönetimin aşırılığına özgü akıldışılığın eleştirisi ve Franklin'in söyleyebileceği gibi “tutumlu” yönetim teknolojisine bir geri dönüş olarak karşımıza çıktı . . .*[25]

Bu bağlamda, Foucault liberalizmi, belli hedefleri olan bir programdan ziyade bir “yönetim pratiği hakkında eleştirel bir düşünüm biçimi” olarak tarif eder ve liberalizm tartışmalarının kökeninde “aşırı yönetim sorunu” [26] bulunduğunu söyler. Foucault “aşırı yönetim sorunu” olarak tarif edilen zeminde yükselen bir eleştiri olması sebebiyle liberalizmin, 16. yüzyıldan beri dolaşımdaki yönetim akılsallığından; her şeyi hesaplayarak her alana müdahale eden “devlet aklı” bakışından bir kopuş olarak değerlendirmektedir.[27]

18. yüzyıl, *aydınlanma* ve *akıl çağı* olarak isimlendirilen, küresel barış ve dünya birliği vb. büyük umutlar beslenerek hayal edilen bir düşünsel iklimken 19. yüzyıl sonu milliyetçiliklerin yükselişi, rakip emperyalizmlerin işgal ve çatışmaları, uluslararası para sisteminin krizleri, gümrük kısıtlamaları vb. liberal düzeni sarsan gelişmelere sahne olmuştur. Klasik liberalizm (bırakınız yapsınlar) ve mevcut liberal dogmalar (doğal haklar, temel haklar vb. yaslanan toplumsal reformcu yasallık öğretileri)ise yeni bir üretim birimi olan “şirket olgusu”na, şirket pratiklerinin çıkar çatışmalarına (atomik fayda anlayışına) dair kör kalmıştır: “Başka deyişle, liberaller yüzyıl ortasından beri gelişmiş bulunan yönetim pratiklerinin teorisine sahip değillerdi:”[28]

> *Amerika Birleşik Devletleri'nde demiryolu, petrol, bankacılık, çelik ve kimya sektörlerini denetleyen dev şirketlerin başındaki birkaç otokratın hâkimiyeti -o dönemde “ hırsız baronlar” (robber barons) diye nitelenenler- belki de self-made-man mitolojisini yaratıyordu, ama aynı zamanda özel çıkarların uyumlu koordinasyonu fikrinin de bütün itibarını siliyordu.[5]“ Eksik rekabet” , firma stratejileri analizi ve oyun teorisinin oluşumundan çok önce bile kusursuz biçimde rekabetçi piyasa ideali, büyük boyutlu yeni kapitalizmin gerçeklerinden epey uzak gözüküyordu.*[29]

---

[25] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 267.

[26] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 266 - 267.

[27] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 264.

[28] Pierre Dardot, Christian Laval, *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine*, Yayına Hazırlayan: Ferhat Taylan, Çeviri: Işık Ergüden, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, S. 113.

[29] Pierre Dardot, Christian Laval, *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine,* 2012, S. 111.

Liberalizmin içine düştüğü bu yönetimsel krize dair erken eleştiri metinlerinden biri John Maynard Keynes'in *La Fin de laissez faire* (Bırakınız Yapsınlar'ın Sonu, 1926) metnidir. "Yönetimin müdahalesini hangi temellerde yeniden düşünmek gerekir?" [30] sorusu neoliberal analizin ve akılsallığın meşgalesidir. Neoliberalizm; iki tür özgürlük fikri arasındaki gerilimden; temel haklar ve fayda ilkesi mantıklarının yol açtığı çatışmalı liberal yönetim krizinin içinden yükselmiştir. Ortak iyilik etrafında toplum fikrini savunan toplumsal reformcu çizgi ve bireysel özgürlüğü sonuna kadar savunan liberaller arasındaki çatışma (1880 – 1930 arası dönemde bütün sanayileşmiş ülkelerde gözlemlenen "liberalizmin krizi"), neoliberalizmin doğduğu çatışmalı zemindir.[31]

1.5. Neoliberal Akılsallığın Doğuşu

Robert Meek; Adam Smith'in eserlerinin soykütüğünü çıkarırken toplumların içinden geçtikleri iktisadi gelişim aşamalarına dair "dört evre teorisi"ni (*four stage theory*) ortaya atmıştır. Bugün de yaygın olarak kullanılan bu aşamalar "avcılık, çobanlık, tarımcılık ve ticaret" olarak tanımlanmıştır. Modern toplumlar ise sanayi üretimi ve iş bölümüne dayalı sanatların, ticaretin gelişip serpildiği bir toplumsal yapı sergilemektedir. Bu giderek "ticaret toplumu" olarak adlandırılan bir toplumsallaşma sürecidir. [32]

Modern devlet hükümetleri, Büyük Bunalım (*Great Depression*) ardından 1930'lu yıllarda: Tam istihdam, fiyatlarda istikrarın sağlanması, gelir ve zenginliklerin yeniden bölüşümü, gayrisafi yurt içi hasılanın (GSMH) yükseltilmesi, sosyal hakların herkese ulaştırılması vb. ekonomik sorunları ele almak zorunda kalmıştır.[33] 1929 dünya ekonomik krizinin Avrupa genelindeki sonuçları, istihdam yoksunluğuna bağlanmış Fransa ve İngiltere'de sosyal politika (planlamalı ekonomi): Tam istihdam ve ekonomik büyümeye dayalı sorunların çözümü için uygulanmaya başlanmıştır. Kullanılan ekonomik model "savaş modeli": Milli dayanışma, yani bireylerin başına gelenlerin toplum tarafından karşılanması, risklerin ortak olarak üstlenilmesi ve onarımı modelidir.[34] Ekonomide planlamaya dayanan sosyal politikalardan uzaklaşılması ve neoliberal ekonomiye geçiş (yani Alman liberal modelinin uygulanmaya başlaması) Fransa'da 70'li yıllarda söz konusudur. Küresel çapta etkili olan Petrol Krizi (1973), tam serbestleştirme politikalarını meşrulaştırmanın gerekçesi olmuştur:

---

[30] Pierre Dardot, Christian Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 128.
[31] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 110.
[32] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 41 - 42.
[33] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 164 - 165.
[34] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 167.

Liberalizm, yani Fransız ekonomisinin tamamen, hiçbir kısıtlama olmaksızın Avrupa ve dünya çapında ortak pazarın bir parçası olması: Bir önceki dönemde bazı güdümcü yöntem ve hedefler yüzünden gerçekleştirilmiş hatalı yatırımların onarılması, tek seçenek olarak öne çıkıyordu. . .Yatırım hatalarının giderilmesi ve Fransız ekonomisinin yeni enerji fiyatlarına uyum sağlayabilmesi için Fransız ekonomisinin bütün olarak piyasaya dahil edilmesi en makul çözüm olarak görülüyordu.[35]

1.6. Liberalizm ve Neoliberalizm Arasındaki İlişkiler

17. yüzyıla kadar yürürlükte olan düzen fikri; insani, doğal ve tanrısal düzenin kurallarını bilerek onlar ölçüsünde yönetmek anlamına gelmiştir. Bilgelik yönetimin aşırılıklarını kısıtlamanın ölçütü olmuştur. Foucault, 17. yüzyıldan itibaren, yönetimi, zenginliklerin, toplumsal ilişkilerin vd. hesaplanması biçiminde şekillenen bir akılsallığa göre ölçmeyi "yönetim teknolojisinin modern biçimleri" olarak değerlendirmiştir. Bu hesapçı liberal akılsallığın sorunu: "Yönetilen kişilerin akılsal davranışı üzerine nasıl bir yönetim sanatı kurulabilir?" sorusudur.[36]

18. yüzyılda, tüm nüfus, devletin zenginlik ve güç kaynağı olarak ele alınmış: Çalışma dönemindeki aktif nüfus, doğum oranları, sağlık vb. tüm alanlar idarenin yönetim sahası olarak görülmüştür. Liberalizmin karşısına aldığı tam da bu her şeyi hesaplayarak yönetmeye çalışan, merkezi, planlamacı, "fazla yönetim" uygulamaları olmuştur.[37] Klasik liberal düşüncede toplum, doğal bir birliktelik olarak ele alınmıştır. Toplum doğal olarak hiyerarşilere yerleşiyor ve işliyorsa "neden yönetmek gereklidir" sorusu öne çıkarılmış, yönetimin "gerekliliği ve işlevi" sorgulanmıştır.[38] Liberalizmin eleştirdiği diğer bir konu ise yönetim istismarı ve totaliter devlet yönetimleridir. Bu bağlamda liberaller, ekonomiyi "aşırı yönetim"i tespit etmeye yarayan bir yöntem olarak kullanmıştır.[39]

18. yüzyılda, liberal fikirleri harekete geçiren "ilerleme inancı"nın özü, "üretim güçlerinin gelişiminin potansiyel sınırsızlığı ile insan doğasının kusursuzlaşması arasındaki belli bir ayrışma biçiminden kaynaklanmış"tır, "sonsuz ilerleme beklentisi" libarelizmin özgün yanı olarak ele alınmıştır.[40] Neoliberalizm ise karakterini *inşacı* yaklaşımda bulur: "İlerlemenin doğallığı fikri yok olmuş değildir" fakat "insan doğasının eğilimlerinin kendiliğinden bir oyununa bel bağlamak yerine, ilerlemeyi, uygulanma noktası insan olan bir teknoloji"den türetir.[41] Bu anlamda, kurumlara özgün bir rol verilecek, oyun kurucu biçimsel kurallar inşa edilecek, denetimi ise

[35] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 166.
[36] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 257 – 258
[37] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 264
[38] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 264 - 265.
[39] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 265 - 266.
[40] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 54.
[41] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 56.

biçimsel hukuku tesis eden ve bizzat kendisine de uygulayan *hukuk devleti* tarafından gerçekleştirilecektir.

18. yüzyıl liberal düşüncesinde, piyasa ilkesi olarak *mübadele* kavramı öne çıkarılmıştır. Mübadelede, iki değer arasındaki denklik serbest bir ilişkide şekillenmesidir. Neoliberalizm ise piyasa ilkesi olarak klasik liberalizmin de zaman zaman başvurduğu *rekabet* fikrine yeni bir kavrayış getirmiştir. Mübadele sürecinde öne çıkan "değer-denklik" arasındaki ilişki yerine "rekabet-tekel" problemi etrafında piyasa teorisi yeniden şekillendirilmiştir. Rekabetin işleyiş mantığı ayrıştırıcıdır. Tamamen serbest rekabete dayalı piyasada temelde eşitsizlikler ve farklar bulunmaktadır. Neoliberal yönetimsellikte idare işi eşitlik, adalet temini ile ilgisizdir; "üretimin bireysel mülkiyetine herkes tarafından saygı gösterilmesi" konusunda biçimsel kurallar koymak ve düzenleyici rol icra etmektedir. Bu bağlamda, Foucault'ya göre neoliberalizm tüm ilişkilerin *rekabete* dayalı piyasa ekonomisi ilkeleri tarafından biçimlendirilmesi yani "piyasa ekonomisi devleti biçimlendirip toplumu yeniden düzenleyebilir, ya da toplumu biçimlendirip devleti yeniden düzenleyebilir" fikridir.[42] Klasik liberalizmin "piyasanın kendiliğinden oluşan" ve devletin karışmadığı "bir tür doğal veri" olduğu fikrini; neoliberaller saflık olarak değerlendirmiştir.[43] Neoliberal analizde, *rekabet* doğal bir *düzen* olarak görülmez. Rekabetin olumlu etkileri "sadece onu tanımlayan ve onu ortaya çıkaran özünden gelir." "Rekabet bir biçimselleştirme ilkesidir." "Bir anlamda eşitsizlikler arasında biçimlendirilmiş bir işleyiştir" yani rekabetin sağlanması için belirli tipte devlet müdahalesi gerekir:

Yani saf rekabet ilksel [primitif] bir veri değildir. Ancak uzun çabalar sonucu ortaya çıkabilir ve doğrusu tamamen saf rekabete asla ulaşılamaz. Saf rekabet ancak bir amaç, dolayısıyla sürekli olarak etkin bir politika gerektiren bir hedef olabilir ve olmalıdır. Rekabet, uyulması gereken bir doğa kanunu değil, yönetim sanatının tarihî bir amacıdır. [44]

Saf rekabet koşullarının üretilmesi gerekir; yani rekabete dayalı piyasa "ancak aktif bir yönetimsellik tarafından üretildiği takdirde ortaya çıkabilir", "yönetme" işi piyasa için yapılır:[45]

. . . Sonuç olarak rekabet, iç yapısında sağlam, fakat aynı zamanda tarihsel ve hakiki varoluşunda kırılgan bir biçimsel yapı olduğundan, liberal politikanın derdi rekabetin biçimsel yapısının işleyebileceği somut ve gerçek alanı fiilen ortaya çıkarmaktı. "Bırakınız yapsınlar"dan yoksun bir piyasa ekonomisi, yani güdümcülüğe varmayan aktif bir politika. O halde neoliberalizm "bırakınız yapsınlar"a değil, ihtiyatlı, etkin ve daima müdahaleci bir temele yaslanıyor. [46]

[42] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 103 - 104.
[43] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 105.
[44] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 106.
[45] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 107.
[46] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 111.

Foucault: "Neoliberallerin tüm metinlerinde, liberal bir rejimde yönetimin etkin, gözü açık ve müdahaleci olması gerektiği fikriyle karşılaşıyoruz" der:

Mesela Eucken, "Ekonomik aktivitenin sonucundan devlet sorumludur"[17] diyor. Franz Böhm'e göre: "Devlet ekonomik gidişata hükmetmelidir."[18] Miksch, "Bu liberal politikada" - buradaki cümle çok önemli-, "bu liberal politikada ekonomik müdahaleler planlamacı politikalardaki kadar yaygın olabilir, fakat bu müdahalelerin özü farklıdır,"[19] diyor.[47]

18. ve 19. yüzyıl liberalizmi; Jeremy Bentham'ın tabiri ile "agenda" ile "non agenda"; [48] "yapmak gerekenler" ve "yapılmaması gereken eylemler"; "müdahale edilebilir alanlar" ve "müdahale edilmemesi gereken alanlar" vb. sorunlar ile ilgilenirken neoliberalizm temelde zaten inşacıdır. Mesele "nasıl müdahale edileceği"nde yani yönetimsel müdahalenin "yapılış şeklinde", "yönetim tarzı"ndadır.[49]

Klasik liberal ekonomide, tekelleşme, sermaye birikim mantığının zorunlu sonucu olarak değerlendirilmiştir ve tekellerin oluşmasına yol açan olgulara müdahale edilmesi meşru ve gereklidir. Neoliberal anlayışta ise tekeller liberal ekonominin gelişiminin içsel bir sonucu olarak değil "hem ilkel hem de kamu güçleri (devlet)" müdahaleciliğinin sonucu olarak ele alınır. Tekeller, kamu gücünü yönetenlerin; belli ailelere, şirket ve üretim alanlarına verdikleri imtiyazlarla şekillenmişlerdir.[50] Örneğin iktisatçı Ludwig von Mises**,** "devletin karar verdiği korumacılığın, üretimi, ithalatı, fiyatları vs. belirleyecek kartel ve tekeller olmadan etkisiz kalacağını" göstermiştir.[51] Neoliberaller kapitalizmin sermaye birikiminin bir yoğunlaşma eğilimi yarattığını kabul etseler de sermaye yoğunlaşmasından bir tekelleşmenin doğabilmesini ancak "yırtıcı bir neo-feodalite" yani "devletin, kanunların, mahkemelerin ve kamuoyunun desteğine" sahip bir düzlemde ortaya çıkabileceğini söylemektedir; tamamen serbest bırakıldığı durumda, ekonomik akışıta rekabeti bozacak herhangi bir öge yoktur. Ayrıca Wilhelm Röpke, "tekel"in sabit bir fenomen olmadığını; teknik gelişmeler vb. üretim biçimlerinin değişmesiyle değişip dönüştüğünü söylemiştir: "Tekel eğilimi, başka dönemlerde öne çıkacak farklı değişkenler gibi bir değişkendir."[52]

Devlet düzenlemesi, neoliberalizmde yalnızca "fiyatların istikrarı", "enflasyonun kontrol altında tutulması" biçiminde savunulmaktadır:

[47] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 114.
[48] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 13.
[49] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 114.
[50] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 115.
[51] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 116.
[52] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 117.

. . . işsizlik oranı ne olursa olsun, direkt olarak müdahale edilmez, tam istihdam politik bir idealmiş, mutlaka korunması gereken bir ekonomi ilkesiymiş gibi davranılmaz. Her şeyden önce ve daima korunması gereken fiyatların istikrarıdır. Fiyatların istikrarı daha sonra hem alım gücünü koruyacak, hem de istihdam seviyesinin krize girmesini engelleyecektir.[53]

Toplumsal refah ekonomisinde, tüketim unsurları toplumsallaştırılmıştır; "tıbbî tüketim, kültürel tüketim vs. . . refah ekonomisinde toplumsal politika, ekonomik büyüme ne kadar kuvvetliyse, toplumsal politikanın da bundan istifade ederek ve bunun karşılığı olarak o kadar etken, yoğun [ve] cömert bir şekil alması gerektiğini kabul eden bir politikadır." [54] Neoliberalizmde ise söz konusu olan yalnızca "yetersiz tüketim seviyesinde bulunanlara aktarma" yapılmasıdır; "gerek hastalık ya da kazalar gibi bireysel riskler, gerekse de zararlar gibi toplu risklere karşı bireylerin teminatı toplumun tamamından talep edilmeyecektir."[55] Toplumsal tüketimin, risk ve sigorta anlayışlarının özelleştirilmesi ve asgari gelir temini neoliberal savununun tüm dünyada ortak çıktılarıdır; her alanda "özelleştirilmiş toplumsal politika" [56] söz konusudur.

Foucault; "Peki toplumun düzenleyici ilkesi olarak piyasanın düzenlenmesini öne çıkarmak ne anlama geliyor?" diye sorar ve meselenin yalnızca standardize edilmiş, tüketici toplum yaratmak olmadığını ifade eder:

Neoliberallerin tahayyül ettiği piyasa üzerine kurulu toplumda . . .istenen ticaret etkisine maruz bırakılmış bir toplum değil, rekabet dinamiğine tâbi tutulan bir toplumdur. Süpermarket toplumu değil, şirketler toplumu. Yaratılmak istenen homo economicus, mübadele, alışveriş, tüketim insanı değil; şirket, girişim ve üretim insanıdır. [57]

Foucault, neoliberalizmin, "Weber, Sombrat ve Schumpeter'in politik, kültürel ve ekonomik tarihini çıkarttıkları şirketin toplumsal ahlakı" yönünde kurulduğunu söyler.[58] Amaç şirket biçimlerini çeşitlendirmek, çoğaltmaktır: "Piyasayı, rekabeti ve dolayısıyla şirketleri topluma şekil veren bir kuvvete dönüştürmek"tir.[59] 1930'lu yıllardan beri şekillenen şirketler toplumunda; yönetimin şirketleri serbest bırakmasının sürtüşmelere; sürtüşmelerin artması ise hukuksal hakemliğe olan ihtiyacı körüklemektedir. Foucault'ya göre: "Şirket toplumu ve hukuk toplumu, şirket üzerine kurulu toplum ve çok sayıda hukukî kurumun sarmaladığı toplum, bunlar tek bir olgunun iki yüzünden ibarettir."[60] Böyle bir tablo içinde, ekonomik işleyişte sürekli ve "ılımlı

[53] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 120.
[54] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 123.
[55] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 124.
[56] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 126.
[57] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 128.
[58] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 129.
[59] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 130.
[60] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 131.

düzenlemeler" söz konusudur. "Toplumsal veriler"(kültürel, teknik, hukuki veriler) ise giderek "yönetimsel müdahalenin kapsamına" girmektedir.[61]

Foucault, iktisatçıların bir araya geldiği Walter Lippmann Kolokyumu'nu (Paris, 1938) liberal yönetimselliğin eleştirisi ve neoliberalizmin örgütlü çıkışı olarak ele almıştır. Dünyanın her yanından toplantıya gelen iktisatçıların gündeminde, liberalizmin ne yönde eleştirilip dönüştürüleceği konusu vardır. Kolokyumda; Alman (ordoliberalizm, Freiburg Okulu) ve Amerikan (Chicago Okulu) modelleri; totalitarizmi ve kolektivizmi, ekonomik merkezileşmenin sosyalist ya da faşist fark etmeksizin bir sonucu olarak değerlendiren modeller öne çıkmıştır.[62] Friedrich August von Hayek ise iki okulun da kesişim kümesinde olan bir iktisatçıdır. Laval ve Dardot, neoliberal yönetimselliği tanımlarken bu duruma *dünyanın yeni aklı* demeyi uygun bulmuştur; neoliberal aklın çok hızlı bir biçimde her yerde uyarlanmasıyla küresel *(global*) olduğunu ve tüm boyutlarıyla toplumsalı, insan varlığını, doğayı kuşatıp bütünleştirebildiği için de "dünya yaratma" eğilimini öne çıkarmıştır.[63] Neoliberal akılsallık ve yönetimsellik; muğlaklığı, değişkenliği vb. özellikleri sebebiyle tek bir tanım yapabilmeyi zorlaştırmaktadır. *Neoliberalizm*:

> *Kimi zaman politik veçhesiyle (iktidarın neoliberal güçler tarafından fethi), kimi zaman iktisadi veçhesiyle (küreselleşmiş mali kapitalizmin atılımı), kimi zaman toplumsal veçhesiyle (kolektif dayanışmalara zarar verecek şekilde toplumsal ilişkilerin bireyselleştirilmesi, zenginlerle yoksullar arasında aşırı kutuplaşma), kimi zaman ise özne veçhesiyle (yeni bir öznenin ortaya çıkışı, yeni ruhsal patolojilerin gelişmesi) tanımlanmıştır.*[64]

1.7. Neoliberalizmin Tarihsel Kökeni: Alman liberalizmi (Ordoliberalizm veya Freiburg Okulu)

Max Weber 20. yüzyıl başında, kapitalist toplumun "akıldışı akılsallığı"nın analiz edilmesi olarak tekrar ekonomi-politiği tekrar ele almıştır. Batı tipi kapitalist "akılsallık" problemi, savaş deneyimlerinin ardından tüm düşünürleri etkilemiştir. Frankfurt Okulu (Adorno, Horkheimer vd.), ekonominin akıldışılığını ortandan kaldırmak için yeni bir toplumsal akılsallığın kurulması gerektiğini tartışırken Freiburg Okulu ekonomistleri "kapitalizmin toplumsal akıldışılığını ortadan kaldırmak için ekonomik akılsallığın yeniden tanımlanması" yolunu seçmiştir.[65]

Ordo kelimesi Latince "düzen" (*order*), "tertip" anlamlarına gelir. Freiburg Okulu' nun kurucusu Walter Eucken ve Franz Böhm'ün çalışmalarıdır. Alman hukukçu ve iktisatçılar, Ordo isimli bir dergi çıkararak totaliter rejimin mirasından ve yapısından kurtulmak için "liberal bir

[61] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 122.
[62] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 145.
[63] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 2.
[64] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 1.
[65] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 92 – 93.

toplumsal düzen yönetim nasıl tesis edilir" sorusu etrafında tartışmalar yürütmüştür. Ordoliberalizm temel karakterini, Nazizm karşıtı ve sağ ya da sol versiyonu fark etmeksizin totalitarizm eleştirisi yapan entelektüel çevre içinde bulur. Yeni özgür (liberal) düzenin tesisine dair "Bir hukuk devletinin kuruluşu *(Rechtsstaat*) bu liberal düzenin koşuludur." tezini işlemişlerdir.[66] Alman liberalizminin temel meselesi ekonomide müdahaleci fikirlerin yol açtığı merkezileşmenin önüne geçmek ve devleti serbest piyasa ilkeleri etrafında yeniden örgütlemektir. Foucault Alman liberalizmi kavramını *ordoliberalizm* ve *neoliberalizm* kavramları ile yer değiştirerek kullanmaktadır. Neoliberalizmi, liberal yönetimsellikten bir kopuş olarak bazen de liberalizmin eleştirilip yeniden ele alınması olarak değerlendirmiştir.[67]

18. yüzyılda devlet meşruluğunu egemenlik haklarından almakta; "bırakınız yapsınlar" ilkesi, devlet yönetimi içinde özgürlüğe yer açmak için savunulmaktadır.[68] Fakat II. Dünya Savaşı sonrası totaliter rejim (Sovyet ve Nazi) deneyimleri ardından ortada meşru bir devlet kalmamışken soru "kurulacak devletin kendisi yeniden hangi gerekçe ile meşru kılınabilir" ve totalitarizme davet çıkaran devletin üretime "topyekûn müdahaleciliği nasıl kısıtlanabilir?" şeklinde formülleştirilmiştir. 1930'lu yıllarından itibaren Eucken, Böhm ve Röpke gibi isimler, bu sorunlar etrafında çalışmıştır.[69] Foucault'ya göre bu çifte sorun "neoliberalizmin hem tarihsel, hem de politik olarak birinci ve en öncelikli hedefini oluşturuyor"du:[70]

Eucken, W. Röpke, Franz Böhm, von Rüstow gibi bu ekonomistler, ekonomik eleştirilerini üç farklı politik cephe üzerinden yürütmüşlerdi: Sovyet sosyalizmi, Nasyonal-Sosyalizm, Keynes'ten esinlenen müdahaleci politikalar. . .Ordoliberalizm, liberal yönetim teknolojisinin temel konuları üzerinde çalışarak, kurumsal ve hukukî bir çerçeve içinde düzenlenmiş (ama planlanmış veya yönetilmiş değil), bir yandan kanunun getirdiği teminat ve kısıtlamaları içeren, diğer yandan da ekonomik işlemlerin sosyal bir dengesizliğe yol açmasını engelleyen bir piyasa ekonomisinin nasıl olabileceğini belirlemek istedi. [71]

Ordoliberaller için temel mesele kapitalizmin (savaşlar, faşist ve totaliter rejimlerden sonra) hala mümkün bir ekonomik düzen olduğunu; "rekabet piyasası mantığının geçerli olduğunu, tutarsız olmadığını" ispatlamaktır. Kapitalist sermayenin bizzat kendi birikim mantığından olduğu ileri sürülen çelişki ve yıkımların, tekelleşmeye yol açarak serbestliğin yok olmasının; kapitalizmin mantıksal sonucu değil kaotik ekonomik-hukuksal uygulamaların, planlamacı anlayışın bir sonucu olduğunu ileri sürmüşlerdir.[72] Ordoliberaller, tekelleşme sorununun çözümünü "biçimsel bir yasama tarafından korunan yeni bir kurumsal çerçevenin

[66] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, 2012, S. 169 – 170.
[67] Brown, *Halkın Çözülüşü*, 2018, S. 63.
[68] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 85.
[69] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 91.
[70] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 86.
[71] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 267 – 268.
[72] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 140.

tanımlanması"nda bulmuştur. Sermayenin saf rekabet mantığını korumak ancak ve ancak bu hukuksal düzenlemelerle mümkündür.[73]

Ordoliberallere göre sosyal politika (*Gesellschaftspolitik*) için dikkate alınması gereken temel öğe şirket modelidir. Mülk sahibi olma koşullarını kolaylaştırmak, orta ölçekli şehirler kurmak, risklere karşı bireysel sigortaları öne çıkarmak söz konusudur. Bu öneriler bireyin yaşamını şirket modeli etrafında tasarlayan; bireyi de "bir tür daimi ve çok çeşitli şirkete dönüştürme" hedefleridir.[74] Foucault, şirket biçiminin "ekonomik modelin, arz ve talep, yatırım-bedel-kâr modelinin" sosyal ilişkiler için de bir modele dönüştürülmesine yaradığını söylemiştir. Burada amaç Rüstow'un *vitalpolitik* (yaşam politikası) dediği şey; "salt ekonomik rekabet düzenindeki hesapçı, akılsal, mekanik ve soğuk yönleri dengeleyecek" (bireyin içinde çalıştığı ortama, yaşam zamanına, evine vd. yabancılaşmasını önleyecek) bir politika yaratmaktır.[75] Foucault, tüm toplumsal ilişkilerin *rekabet* ilkesi etrafında şekillendirilmesi fikrinin olabilirliğine dair Röpke'den alıntı yapar: "Ahlaksal ve sosyolojik olarak rekabet birleştirici değil, daha ziyade ayrıştırıcı bir ilkedir." Dolayısıyla rekabetin bir toplumsal ilişkileri sağlayıcı bir "düzen" olduğuna ikna edebilmek için rekabet koşullarını düzenlemek, çerçevelendirmek gerekmiştir.[76]

1.7.1. Alman Ordoliberalizmi ve Hukuk Devleti

Ordoliberaller; hukuku ve kurumları dolayısıyla toplumu "piyasaya dokunmama" ilkesine yani piyasa ilkelerine göre düzenlemektedir: "Yani sıfır ekonomik müdahale, ya da minimum ekonomik müdahale, fakat maksimum hukukî müdahale." Foucault, Eucken'nin tarifini öne çıkarır; "bilinçli bir ekonomi hukukuna geçiş."[77]

Foucault, 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başı itibariyle Alman *hukuk devleti* teorisini kuran metinleri incelemiştir. Burada, *hukuk devleti* kabaca iki şeye (*despotluk* ve *polis devleti)* karşıt bir konum üzerinden tanımlanmaktadır:

Despotluk, kamusal gücün yaptırımlarındaki katî, mecburî özelliğin ve biçimin hükümdarın iradesiyle özdeşleştirilmesidir. . .Polizeistaat. . . Polis devleti, kamusal gücün daimi ve genel kurallarıyla -buna kabaca kanunlar diyelim-, aynı kamusal gücün kısa çaplı, geçici, yerel ya da bireysel kararları -yani yürütmeler seviyesi- arasında bir tabiat farkı, köken farkı, geçerlilik farkı bulunmayan, bunun sonucu olarak da ikisinin etkileri arasında herhangi bir fark olmayan bir sistemdir.[78]

[73] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 153.
[74] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 197 – 198.
[75] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 199.
[76] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 200.
[77] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 141.
[78] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 142.

. . . hukuk devleti, öncelikle kamusal gücün eylemlerinin ancak onları önceden kısıtlayan kanunlar çerçevesinde değer kazandığı bir sistem olarak tanımlanır. Kamusal güç kanunlar çerçevesinde hareket eder ve ancak kanunlar çerçevesinde hareket edebilir. Dolayısıyla kamusal gücün yaptırımlarının temeli . . . kanun yapısıdır.[79]

Hukuk devletinde; kamusal güç, önceden tanımlanmış kanunlar ile kısıtlanmıştır; "evrensel bir geçerliliğe sahip ve egemenliğin ifadesi olan kanunlarla" (hükümranlığın ifadesi olan yasal düzenlemelerle) "kamusal gücün kararları" (idari düzenlemeler) arasında öncelik bakımından fark vardır.[80] Foucault, 19. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde, hukuk devleti kavramının daha sofistike tanımlarının da yapıldığını vurgulamaktadır:

Buna göre hukuk devleti, yurttaşların her birinin kamusal güce karşı çıkmasını somut, kurumsallaştırılmış ve etkin bir şekilde mümkün kılan bir devlettir. . . Yani kanunların mevcut olduğu, ama aynı zamanda bireyler ve kamusal güç arasındaki ihtilafları çözecek yargı kurumlarının da işlediği bir sistemdir.[81]

Hukuk devletinin genel ilkelerini ve kurallarını çıkarmak ordoliberaller için kapitalizmi yenilemenin bir yöntemi olacaktır.[82] Kamusal güç (hukuk devleti), ekonomik işleyişte, ulusal yahut küresel bir tercih yapmamalı, her ne olursa olsun amaçlı hareket etmemelidir. Hayek'e göre devlet; ekonomik düzene ancak kanunlar çerçevesinde müdahale edebilir ve kanunlar da ekonomik düzen çerçevesinde düzenlenmelidir.[83] "Ekonomik düzen kapsamındaki bir yasa tamamen biçimsel olmak zorundadır" ve "yasa herkesi olduğu gibi devleti de bağlamak zorundadır, öyle ki herkes kamusal gücün nasıl hareket edeceğini bilebilsin." Hukuk devleti; "yönetimin faaliyet alanını; ekonomik oyunun kurallarını koymak olarak belirler. Bu oyunun tek hasımları, tek hakiki aktörleriyse bireyler, ya da şirketler olmalıdır. . . hukuksal-kurumsal çerçevenin içinde kuralları belirlenmiş bir şirketler oyunu"dur.[84] Ekonomik aktörler arası ilişkilerde şirket dinamikleri çoğalıp çeşitlendikçe hakemlik yüklenen *hukuk devleti*, biçimsel kuralları koyucu rolünü sürdürebilmek için daha çok yargı kurumuna ihtiyaç duymaktadır.[85]

[79] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 143.
[80] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 143.
[81] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 144.
[82] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 145.
[83] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 148.
[84] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 147.
[85] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 150.

1.8. Değişen Homo Economicus (Ekonomik İnsan)

Foucault, 18. yüzyılda "homo economicus'un yepyeni toplumsal bir sorun ortaya koyduğunu; *homo juridicus* [hukuki insan] ve *homo legalis*'ten [yasal insan] bağımsız, onlarla heterojen ve bağdaştırılamaz bir olgu" olarak ortaya çıktığını söylemiştir.[86] *Homo economicus*'un değişim, dönüşümünü ele almak için ekonomik analizin merkezinde bulunan *çıkar* kavramını incelemiştir. İngiliz faydacılığına dayanarak "bireysel, indirgenemez, aktarılamaz kararlar ilkesine, her koşulda öznenin kendisine ait olan çekirdek kararlar" ilkesini çıkar olarak tanımlamıştır.[87] *Homo economicus*, başına gelen kazalar, başka çeşitli çıkar öznelerinin hareketlerinin çoğulluğu vb. bilinemez durumlardan mustariptir aynı zamanda kendi menfaatine çalışırken "onu en iyi biçimde dünyanın geri kalanıyla buluşturan tüm bu belirsizliklerdir." Foucault, Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* eserinde, "görünmez bir el" metaforu ile ifade ettiği şeyin bu çifte yönlü bilinemezlik olduğunu söyler. Tüccarların toplumsal faydayı düşünerek hareket etmeleri anlamsızdır; çünkü bu, bilemeyecekleri bir çerçevede hareket ettikleri anlamına gelir.[88] Belirsizliklerin ortasında, *homo economicus* ekonomideki akılsallığın teminatı ve gerekçesidir; *akılsallık* zemini olarak bireyin *çıkar* hesabına dayalı kendi akılsallığı ileri sürülmüştür. *Homo economicus*; ekonomik işlemlerin hem *akılsallığın*ın hem de "indirgenemez *çeşitliliğin"* kaynağıdır.[89] Foucault, *homo economicus*'u yönetim akılsallığında bir dönemeç olarak tarif etmiştir:

> *Homo economicus. . .hükümdara "yapmamalısın", diyor, ama neden? Yapmamalısın, çünkü yapamazsın. Yapamazsın, çünkü buna "gücün yetmez". Neden gücün yetmez? Neden yapamazsın? Yapamazsın, çünkü bilmiyorsun ve bilmiyorsun, çünkü bilmen mümkün değil. . . Bu, yalnızca ekonomik düşünce tarihinin değil, aynı zamanda yönetim aklı tarihinin de dönüm noktalarından biri.* [90]

18. yüzyıldaki *homo economicus* dokunulmaması gereken "bırakınız yapsınlar"daki; kendi çıkarlarını takip ederken diğerlerinin çıkarlarıyla doğal olarak uyumlulaşan; iktidarın zapt edemediği kişiydi.[91] Kendi çıkarından feragat etmesi beklenemeyecek olan kişidir *homo economicus* ve hem bilinemezliği hem feragat etmemesi; hüküm alanını içeriden bir eleştiriyle kısıtlandırmaktadır:

---

[86] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 226 – 227.
[87] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 223 - 224.
[88] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 229.
[89] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 233.
[90] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 234.
[91] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 222.

. . . bu hükümranlık alanında ekonomik özneler yaşıyor. Ekonomik öznenin hukuk öznesine indirgenemeyeceğini göz önünde bulundurursak ve en dar anlamıyla bakarsak, ekonomik özneler, hükümdarın ya tamamen çekilmesini, ya da akılsallığının, yönetim sanatının, bilimsel ve spekülatif bir akılsallığa uymasını istiyorlar.[92]

Foucault, 20. yüzyıl Avrupası'nda liberal düşüncenin geri dönüşü olarak adlandırdığı yönetim sorununu; *homo economicus*'un bir ekonomi-politik eleştiri olarak "ekonomik hükümdarın imkansızlığı" sorununun gün yüzüne çıkması olarak değerlendirmiştir.[93]

Klasik liberalizmin (çıkar öznesi; hak öznesi olarak) bölünmüş *homo economicus*'un eleştirisinden doğan *homo economicus* yeni kavranma biçimine dair (o sıralarda çok da genel kabul görmemiş olmasına rağmen) Amerikalı iktisatçı Gary Becker'in tanımını ele almıştır. Becker, *homo economicus*'u tüm davranışları ekonomik olarak çözümlenebilir, ekonomi üzerinden anlaşılabilir birey olarak konumlandırmıştır: "Hakikati kabul eden" tüm davranışlar ekonomik analiz içinde ve çerçevesinde değerlendirilebilir; yeter ki birey hakikate rast gele tepki vermesin:

Homo economicus hakikati kabul edendir. Akılsal davranış çevresel değişkenlerdeki oynamalara duyarlı ve bunlara rastgele bir biçimde değil, sistematik bir şekilde tepki veren davranıştır. Ekonomi ise, çevresel değişkenlere verilen cevapların sistematikliğinin bilimi olarak tanımlanır. [94]

Foucault, bu şekilde tüm rasyonel davranışları, akılsallığının tamamı, ekonomik düzeye indirgenebilir ve ekonomik olarak kavranabilir bir *homo economicus*'un; çevreye verdiği sistematik, rast gele olmayan, akılsal davranışları ile "yönetilebilir biri olarak" ortaya çıktığını vurgular.[95] Neoliberalizmin *homo economicus*'u bu anlamda liberalizmin "bırakınız yapsınlar" ile yaklaştığı, öngörülemez davranışlar ve koşullarla bezeli *homo economicus* anlayışından ilkesel olarak farklıdır. Burada ekonomik insan; çevre düzenlemeleri vasıtasıyla akılsal tüm davranışları ekonomi zemininde anlaşılır kılınabilir dolayısıyla yönlendirilebilir, yönetilebilirdir. "Biçimsel yönetim" ve "çevre düzenleme" neoliberal yönetimselliğin bizzat özünü oluşturur; yönetimselliğin zemini ekonomik insandır:

Yani kişiyi yönetimselleştirilebilir [gouvernementalisable] kılan, onu iktidara tâbi tutan şey, sadece ve sadece homo economicus olması. Bu demektir ki birey ve iktidar arasındaki bağlantı noktası, birey üzerindeki iktidarın düzenleniş ilkesi bu homo economicus düzeneğinden ibaret olacaktır. Homo economicus yönetim ve bireyin ara birimidir. Bu da her bireyin, her öznenin ekonomik insan olduğu anlamına gelmiyor.*[96]

[92] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 241.
[93] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 234.
[94] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 221.
[95] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 222.
[96] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S 209.

1.8.1. Yeni Yönetim Sahası Olarak Sivil Toplum

Homo economicus, ekonomik insan ile (çıkar öznesi ve hukuki özne arasında) ortaya çıkan sorunsal yeni bir yönetim sahasının doğuşuna yol açmıştır. Bilinemez özellikte olan, çıkar özneleriyle dolu ekonomik alana yönetimin müdahalesi artık meşru değildir. "Temel haklar" öğretisi ise yönetim sorununa ekonomik açıdan yaklaşamamaktır. Foucault, "yönetimin; ekonomik ve hukuksal yaklaşımlar olarak ikiye bölünmemesi"; hükümranlık sahasının bütününe yönelik yönetim sanatının birliği ve yönetimin ekonomi bilimine karşı özerkliğini, kendi özelliklerini koruyabilmesi için; yönetimin "uygulanabileceği yeni bir referans sahası, yeni bir hakikat sunma"sı gerekti ve bu "yeni saha da sivil toplumdur" der:

Sivil toplum felsefî bir düşünce değil. Sivil toplum bir yönetim teknolojisi kavramı. Daha doğrusu, yönetim teknolojisiyle bağdaşık bir kavramdır. Bu yönetim teknolojisinin akılsal ölçütü hukuken, üretim ve mübadele işlemleri olarak tanımlanan ekonomiye dayanır. Ekonomik ekonomiye dayalı bir yönetimselliğin hukukî ekonomisi: sivil toplum sorunu budur.[97]

Homo economicus ve sivil toplum; modern yönetim teknolojisi bütününün iki yüzüdür. Foucault "delilik", "cinsellik" gibi "sivil toplum" kavrayışına da "geçişli gerçeklikler" (*realites transactionnelles*) ismini verir:

. . .yani iktidar ilişkilerinden ve onun denetimi dışında kalanların arasındaki oyundan, yöneten ve yönetilenler arasındaki arayüzden doğan bu geçici ve işlemsel figürler, her dönemde varolmuş olmasalar da gerçektirler. . . Sivil toplum, yönetim teknolojileri tarihinde bir geçişli gerçekliktir. Bu geçişli gerçeklik, liberalizm adını verdiğimiz, amacı kendi kendini kısıtlamak olan, ekonomik süreçlerin özelliklerine dayalı yönetim teknolojisinin bağdaşık bir unsurudur.[98]

Foucault, 18. yüzyıl ortasına kadar sivil toplumun içerdiği anlam dönüşümlerini ele almıştır. Örneğin: Ferguson'a göre "toplum da birey kadar eskidir", "insan doğasının özü tarihsel olmaktır, çünkü insan doğasının özü sosyal olmaktır" ve "sosyal bağ kendiliğinden oluşur"; "insanlık tarihinde ne kadar geriye gidersek gidelim mutlaka karşımıza toplum çıkacaktır, hem toplum, hem de doğa çıkacaktır."[99] Sivil toplumu, kişileri "birbirlerine bağlayan içgüdüdür, hislerdir, duygudaşlıktır, yardımseverliktir, şefkattir; aynı zamanda bazılarına duyulan nefret"tir.[100] Foucault, bunu bir çeşit "bencil olmayan bir çıkarın varlığı", "çıkarsız" "çıkarların kurduğu bir oyun"[101] olarak yorumlamıştır ve Ferguson'un sivil toplum kavrayışında "ekonomik akılsallığa" karşı verilmiş bir cevap da içerildiğini ifade etmiştir:

Ferguson . . . şöyle diyor: bireyler arasındaki bağ asla, bireyin direkt bir çıkarı olmadığı zamankinden daha güçlü olamaz. Bu bağ asla mesela biri kendisini feda ettiği, arkadaşına yardım ettiği veya başka bir yerde zenginlik ya da

[97] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 242.
[98] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 243.
[99] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 244 – 245.
[100] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 247.
[101] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 248.

güvenlik sahibi olmaktansa kendi cemaatinde kalmayı tercih ettiği zamankinden daha kuvvetli olamaz. . . sivil toplum bağları, başka bir yerde kazanç ve güvenlik elde etmek mümkün olsa dahi, kişinin kendi cemaatinde kalmayı tercih etmesini sağlar.[102]

Özetle söz konusu toplumsal bağlar çıkar yoksunluğunda en kuvvetli biçimdedir. Bireysel çıkar aşırılığında ise toplumsal bağlar ister istemez dağılır, çözülür ve yok olur. Temelde, toplumsal bağlanma ile çıkar ilkesi arasında kuvvetleri arasında paradoksal bir ilişki söz konusudur.

1.9. Neoliberalizmin Tarihsel Kökeni: Amerikan Neoliberalizmi (Chicago Okulu)

Amerikan neoliberalizminin ilk metni Chicago ekolünün kurucusu Simons'un *Bırakınız Yapsınlar İçin Pozitif Bir Program* (1934) eseridir. Liberalizm, kuruluşundan itibaren Amerika'da, yüzyılı aşkın bir süre boyunca tüm tartışmalarda merkezi roldedir. Dolayısıyla liberalizm ABD'de tüm politik meselelere (kölelik, yargının statüsü, eyalet-federal devlet ilişkisi vd.) içkin bir unsurdur.[103] Foucault bu daimi özgürlükçü ortamda, özellikle de 20. Yüzyıl ortası itibariyle Keynesçi planlamacılığın; sonradan çıkma ve sosyalizme özgü, tehditkar bir şey olarak görüldüğünü söylemiştir. Amerika'da liberalizm bir yönetim tekniğinden ziyade; devlet ve bireyler arasındaki meselelerde temelde "özgürlükler sorunu" olan bir yaşam ve düşünce biçimi olarak öne çıkmaktadır.[104]

18. yüzyıl sonundan itibaren sosyal olan alanların da ticarileşmesi; ekonomikleştirilmesi söz konusudur; özü itibariyle ekonomik olmayan şeylere (adalet, bakım ve yetiştirme vd.) de ekonomik ilkelerin uygulanması süreci yaşanmaktadır.[105] Neolibrealizm "bir anlaşılırlık ilkesi, sosyal ve bireysel davranışların çözümlenmesinin bir ilkesi olarak" işlemektedir. Evlilikler, anne-çocuk ilişkileri vb. gayri ticari ilişkiler de ekonomik terimler ile ifade edilerek "anlaşılabilir" kılınır. Örneğin: Annenin çocuğuna gösterdiği bakım; sermaye yatırımının getirdiği kâr, psikolojik kâr vb. perspektiflerden açıklanmaktadır.[106] Foucault Amerikan neoliberalizmini incelemek için *beşeri sermaye* fikri ve *suç ve suçluluk* kavramlarının ele alınış biçimini incelemiştir.

1.9.1. Amerikan Neoliberalizmi: Beşeri Sermaye

Marx'a kadarki klasik ekonomi, "emek" konusu Ricardo'nun "emek sorununun nicel bir zaman değişkenine indirgenmesi" yaklaşımından kopmamıştır. Keynes dahi emeği "üretim faktörü" olarak ele alarak kendiliğinden pasif ancak yüksek oranda yatırım ile etkinleşebilen bir üretimsel faktör" olarak ele almıştır. Emeği "tekrar ekonomik analizin içine çekebilme"

[102] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 249.
[103] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 180 - 181.
[104] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 182.
[105] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 197.
[106] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 201.

neoliberallerin temel hedeflerinden olmuştur. Theodore W. Schultz; 1971'de *Investment in Human Capital* kitabında yazdığı makaleleri derleyerek emek sorununu *insan sermayesi* olarak kapsamlı bir biçimde ele almıştır.[107]

Neoliberal analizde; emeğin ekonomik olarak analizi "çalışan kişinin perspektifinden" kurulmuş; "emeği bir ekonomik davranış biçimi olarak, çalışan kişinin uyguladığı, akılsal kıldığı, hesapladığı bir ekonomik davranış biçimi olarak" ele almak söz konusudur. Bu da emeği; davranış biçimleri, aldığı kararlar vasıtasıyla başlı başına ekonomiyi üretici özne olarak ele almak anlamına gelmektedir.[108] Shultz ve Gary Becker; işçiyi ekonomik özne; maaşı ise işgücünün fiyatı olarak değil öznenin geliri olarak değerlendirmektedir. Böyle bir perspektiften *sermaye* bir kişinin belli bir maaşı kazanmasını sağlayan fiziksel, psikolojik faktörlerin tümünün bir toplamı olarak tanımlanmaktadır; işçi ekonomik anlamda, sermaye (yetkinlik, yetenek vb. şeyler) ve bir de "gelir toplamı"dır; işçi bir "maaş akışıdır."[109] Bu yaklaşımda işçi; beceri ve işi yapan olmak üzere bileşik şekilde "bir tür makine"dir. Doğumdan ölüme yaşamı boyunca da farklı gelirler elde edecek bir tür "gelir akışı üreticisi"dir: "En basit halde bu maaşlar makinenin kullanılmaya başladığı dönemde nispeten düşük olacak, zamanla artacak ve makinenin eskimesi, ya da bir makine olarak işçinin kendisinin yaşlanmasıyla yeniden düşecektir."[110] Klasik *homo economicus,* ihtiyaçların giderilmesi sorununa bağlı, kıt kaynakların *fayda* ekseninde bölüşümü zemininde hareket eden mübadele partneri iken neoliberalizmdeki *homo economicus* ise bir tür sermayedar; kendi kendinin yatırımcısı; girişimci; kendi kendisinin şirketi olarak konumlandırılmıştır: "Bu farklılık o kadar önemli ki, neoliberallerin tüm analizlerinin kalbinde mübadele partneri *homo economicus* yerine, kendisinin şirketi, kendisinin sermayesi, kendisinin üreticisi, kendi gelirinin kaynağı olan homo economicus anlayışını getirmek yatacaktır." Örneğin; Gary Becker'in tüketim teorisine göre tüketen kişi, mübadele sırasında yalnızca ve basitçe tüketici değildir; tüketici aynı zamanda tükettiği ölçüde "kendi tatminini üretir."[111] Bu bakış açısıyla birey, sahip olduğu belli tipte sermayeler vasıtasıyla kendi tatminin üreticisi, yatırımcısıdır. Davranışlarıyla, ihtiyaçlarıyla tüm yaşantısıyla insanın bizzat kendisi şirketleşmiş, ekonomikleşmiştir, bu neoliberalizme özgü yeni bir *homo econumicus* kavrayışı söz konusudur.

[107] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 184.
[108] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 187.
[109] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 188.
[110] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S 189.
[111] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S 190.

1.9.2. Amerikan Neoliberalizmi: Suç ve Ceza

Yasa mekanizması, 18. yüzyıl sonunda, hem geniş anlamıyla ekonomi (gelir-gider, kar-zarar) hem de dar anlamıyla tasarruf yapmak anlamındaki ekonomi ilkesi olarak benimsenmiştir. Yasal düzenekte, *suç* kavramı, basitçe yasaya karşı gelmek olarak tanımlanmıştır. Tanımlı suçlara karşılık verilecek cezaların da yine yasalar tarafından belirlenmesi; suçun ağırlığı oranında cezanın ağırlaşması, topluma zararlı olarak görülen davranışların engellenmesinin en düşük maliyetli mekanizması olarak yasa görülmüştür: "Homo penalis, cezalandırılabilir insan, yasaya tâbi tutulan insan, yasa tarafından cezalandırılabilir insan aslında dar anlamıyla homo economicus'tur." Zaten "ceza sorununu ekonomi sorunu kapsamında ele almayı mümkün kılan da yasalardır."[112] Foucault, Bentham gibi iktisatçılar tarafından ceza hukukunu; yargı işleyişinin maliyeti yahut verimliliği vb. "ekonomik bir şablon" ile incelendiğini, "suçların maliyetinin kabaca hesaplara tâbi tutulduğunu" söylemiştir.[113] Kaba hatları Beccaria tarafından çizilen, Betham'ın çalışmalarıyla desteklenen düzenek "yasacı" *(legalist*) bir çözümdür. Bu anlamda yasalar "insanları cezalandırmanın ve bu cezaların etkili olmasının en ekonomik ve tasarruflu yöntemi"dir.[114]

18. yüzyılda hayal edilen faydacı ilkelerle bezeli bir hukuki mekanizmadır ve kullanılan akılsal ilke suçun büyüklüğüne göre ceza artırımı yöntemidir. Foucault'a göre, faydacı ilkeler ile ceza mekanizmasının uyumsuzluğunu; bizzat ceza hukuku tarihinin kendisi göstermiştir.[115] Foucault buna örnek olarak 60'lı yıllarda denenmiş olan, uyuşturucu ile ilgili toptan (hem üretimi hem tüketimi) cezalandırıcı yasal yaptırım düzeneğinin yol açtığı aksi sonuçları gösterir. Üretimin tamamen baskı altına alınması uyuşturucu fiyatlarını yükseltmiş; ne olursa olsun uyuşturucu kullanacak olan bağımlılar, yüksek fiyatlı uyuşturucuları temin etmek için yeni suçlara bulaşmıştır.[116]

Neoliberal ceza hukuku ise herhangi bir suçun tamamen ortadan kaldırılmasını hedeflemez ve *suç* tanımı tamamen biçimsel niteliktedir: "Suç, bir bireyi cezalandırılma riskine sokan eylem" olarak görülmüştür. Suç, yapanı "cezalandırılma riskine sokan" eylemdir. Bu tip bir tanım, kişi yönünden yapılan biçimsel tanımdır; suçların içeriği yahut çeşitleri arasındaki değerlere dayalı farkı silikleştirmektedir; trafik kuralını çiğnemek yahut cinayet işlemenin ahlaki yahut başka türden bir önemi yoktur, suç yalnızca bireyin ceza riskini göze aldığı şeydir. Riski düşük olduğu

[112] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 206.
[113] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S 205.
[114] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S 206.
[115] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S 208.
[116] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 214.

sürece suç işlenecektir. Neoliberal ceza politikasında "suç arzına göre suç piyasasına müdahale edilmesi"[117] esas alınmaktadır ve soru şudur: "Kaç tane suça izin vermeli? Ve kaç tane suçlu cezasız bırakılmalı?" bu bağlamda, yapılacak olan; talep ile suç arzı dengesini sağlamak ve hangi noktaya kadar suç işlenebileceği üzerinden suç piyasasını düzenlemektir.[118]

1.10. Uluslararası Kurumlar Rekabet Düzeni İlişkisi

1930'lu yıllardan 70'lere değin pek çok ülkede iktisadi sistem, rekabetin zararlı etkilerinden koruyucu önlemler ile şekillenmiştir. 1980'li yıllardan itibaren neoliberal serbest rekabet normu pek çok ülkede bir yönetim biçimi haline gelmiştir. Uluslararası topluluklar rekabet normunun yerleşmesinde etkin roller üstlenmişlerdir. Bunlardan en meşhuru "Washington konsensüsü"[119], borç ve yardım alabilmek için ülkelerin izlemesi gereken aşamalardır. IMF ve Dünya Bankası da rekabet normlarını yaymıştır. Yapısal düzenlemeler, ülkelerin krizden çıkmak için boyun eğdiği yöntemler olarak ortaya çıkmıştır.[120] Neoliberal normun küresel ölçekte yayılması teknolojinin küreselleşmesi, tek bir sermaye piyasasının oluşturulması ile doğrudan ilişkilidir. Mali ve teknik reformlar; her alanın serbestleştirilmesi, "banka sektörünün özelleşmesi, mali piyasaların sınırlarının kalkması ve bölgesel düzeyde tek bir Avrupa parasının yaratılması"[121] şeklinde gerçekleşmiştir. Serbestleştirme süreçlerinde devletlerin oynadıkları aktif rol, garantörlük, 2000'li yıllardan itibaren "kredi kurumlarının yoldan çıkmasını teşvik etmiştir. Onları kârlılıklarını korumak amacıyla giderek daha büyük riskler almaya iten şey, " çokişlevli" kredi kurumlan arasındaki aşırı rekabettir." 1990'lı yıllarda, başta Amerika'da olmak üzere pek çok şirket ve bankanın iflastan kamu kaynakları kullanılarak kurtarılması, devletin ekonomiye müdahaleye ilgisiz olamayacağını (" too big to fail") göstermiştir. [122] 2007'deki krizden beri pek çok şirketin "kurtarılması" göstermektedir ki neoliberalizmde "risklerin ulusallaştırılması ve kârların özelleştirilmesi" ilkesi işlemektedir.[123]

1.11. Avrupa Birliğinin Ordoliberal Kökenleri

Rekabet fikri Avrupa'daki toplulukların ve birliğin "tutkalı" işlevi görmüştür. 1951 yılındaki Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (CECA) Antlaşması, 1957 tarihli Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran "Roma Antlaşması" vd. hep ortaklık içindeki rekabetin işlerliğini

[117] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 212.
[118] Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu,* 2015, S. 213.
[119] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 252.
[120] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 253
[121] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 254.
[122] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 258.
[123] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 259.

hedeflemiştir.[124] "Roma Antlaşması", Alman hükümetinin içindeki federalist ve ordoliberal akımların bir uzlaşısı niteliğindedir, imzalandığı gün (22 Mayıs 1955) Ortak Pazar ile Atom Enerjisi Topluluğu anlaşması da imzalanmıştır.[125] 1992 tarihli topluluğu Avrupa Birliği'ne dönüştüren "Maastricht Antlaşması"nda iç piyasada işler bir rekabet, serbest rekabete dayalı piyasa ekonomisi ve "üye devletlerin iktisadi politikalarının sıkı sıkıya denetimi, iç piyasa ve ortak hedeflerin tanımı üzerinde temellenen bir iktisat politikasının tesisi" ilkelerinin benimsendiği ifade edilmiştir.[126] 2007 yılında " Lizbon Anlaşması" da Avrupa ve rekabet ilişkisini temin eder:

Avrupa'yı " rekabetin serbest olduğu açık bir piyasa ekonomisi "nin bazı temel ilkeleri etrafında örgütlemeyi hedef almaktadır. Anayasa, bu " toplumsal piyasa ekonomisi" nin iki dayanağım kabul etmektedir: İktisadi faaliyetlerde en yüksek ilke olarak rekabet ve bağımsız bir Merkez Bankası'nm garantisi altındaki fiyat istikrarı.[127]

1.12. Yönetişim ve Yeni Kamu Yönetiminin Doğuşu

Yönetişim, 13. yüzyılda yönetme olgusu için kullanılan "governantia" kelimesinden gelen uzun bir tarihe sahiptir. Ulus devletlerin kurulması ve devamında; egemenlik ve yönetim kavramlarına bölünmüştür. Léopold Sédar Senghor tarafından 20. yüzyıl sonunda Fransızca'da yeniden dolaşıma sokulmuştur. Küresel çaplı örgütlerin neoliberalizmi yayması esnasında ise İngilizce'de yaygınca kullanılmıştır.[128] Terim iktidarın çoklu, katmanlı tezahürlerini içerimler şekilde "uluslararası ve ulusal politik, hukuksal kurumlan, birlikleri, kiliseleri, şirketleri, think tank'leri, üniversiteleri vs. içeren, yeni tarzda bir iktidar uygulaması" olarak tarif edilmiştir.[129]

Neoliberalizm, kamu yönetimi ve idari yapıların dönüşümüne yol açmıştır. 90'ların başında, Christopher Hood bu dönüşümü, "yeni kamu idaresi" (*New Public Management*) biçiminde ifade etmiştir. Rekabete dayalı piyasa ilkeleri ve neoliberal yönetim akılsallığının idari düşünceye yansıması; maliyetten tasarruf gerekçesiyle yurttaş-müşteri olarak tariflenen kullanıcılara dayanan bir yapıdır.[130] İdari birimler sorumlu oldukları alanlara göre hedef koyma, hedeflere ulaşma değerlendirmeleri yapma, performans raporlama vd. şirket yöntemlerini uygulamaktadır. Bu bir anlamda müşteri memnuniyetine dayanan şirket yönetim biçimi olan "kalite yöntemi"nin kamu görev ve hizmetlerine ithalidir.[131] Kamu hizmeti şirketlerin yapılanma kurallarına ayak uydurmuştur: "Çaplarının daraltılması, bir "meslek" üzerinde yoğunlaşma, kalite

[124] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 296 - 301
[125] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 310.
[126] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 301.
[127] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 300.
[128] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 321.
[129] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 332.
[130] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 343.
[131] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 344.

artışı, otoritenin ademimerkezileştirilmesi, hiyerarşik hattın yataylaştırılması."[132] "Girişimci yönetim", "katılımcı iş yönetimi" otoriteyi ademimerkezileştimektedir.[133] Kamu ile özel iş birliği 1980'lerden beri temel kamu hizmetlerinin (eğitim, sağlık, güvenlik vb.) karşılanması ve idarenin özelleştirilmesi süreci tüm dünyada yaşanmaktadır.[134] Uluslararası kuruluş ve topluluklar; devletin hukuk garantörü rolüyle kamu hizmetlerinin de rekabete açılması düzenlemelerini gündeme getirmektedir. Örneğin: "Avrupa Komisyonu'nun 2001 yılında "Avrupa yönetişimi" üzerine Beyaz Kitap'ta" da kamu hizmetlerinde girişimci ve rekabetçi model öne sürülmüştür.[135]

Bilginin bölüşümü yoluyla idarenin yükünü azaltma, esasında "riskin taşınmasını özdeşleştiren bir mekanizmanın yerleşmesidir: Bireyin kendi tercihi için gereken bilgilere erişebilecek durumda olduğu varsayıldığı andan itibaren, maruz kalman risklerden tamamen sorumlu olduğu da varsayılmalıdır." Yani burada risk yönetimin sorumluluk alanından özneye aktarılmış, kişiler "sorumlulaştırılmış"tır; "sorumluluk yeteneği verili değildir, kısıtlamaların içselleştirilmesi sonucunda benimsenir. Birey, kendi kendisiyle ilişkisinin teknik akılsallaşması yoluyla kendini içerden yönetmeli"dir.[136] *Acoutabale,* terimin İngilizcedeki farklı anlamları takip edildiğinde hem hesap verme hem de hesaplanabilirlik nitelikleri bulunmaktadır: "Eric Pezet'nin yazdığı gibi, "bireylerin 'hesaplanabilir olmaya başlaması' onları yalnızca sorumlu kılmakla kalmaz, insan kaynakları idare bölümlerinin ve işletmecilerin verdikleri ölçüm ölçeklerinden yola çıkarak kendi tutumlarının muhasebecisi de olurlar."[137]

1.13. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Foucault, uzun dönemlere yayılan, çoklu tezahürleriyle yönetim akılsallıklarının doğuşunu, dönüşümünü birbirleriyle ilişkisini analiz ederek modern liberal yönetimselliğin krizinden ve liberal ilkelerin yeniden yorumlanması eleştirilerinden doğan *neoliberal akılsallığı* (Avrupa ve Amerika'da beliren) kendi tarihsel oluşum koşulları içerisinde incelemiştir. Foucault, 16. ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkan; zenginliklerin ve nüfus meselelerinin bir tür hesaplanması temelinde hareket eden yönetim akıllasılığını "devlet aklı" olarak tanımlar. *Devlet aklı,* kamu gücünün vatandaşların yönetiminde sınırsız, diğer devletler ile ilişkilerinde sınırlı yönetimsel bir pratiktir. Hukuk uzun yıllar, *devlet aklı* yönetimselliğini eleştirmenin bir biçimi olmuştur. İngiltere'de doğan *fayda* temelli liberal eleştiri, devlet aklı modelindeki, her şeyi hakimiyet ve

[132] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 347.
[133] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 348.
[134] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 350 – 351.
[135] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 352.
[136] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 386.
[137] Dardot, Laval, *Dünyanın Yeni Aklı,* 2012, S. 387.

yönetim altında tutan; yönetim aşırılığı ve istismarını çıkar ve fayda eksenli, *ekonomi-politik* bir eleştiriye tabi tutmuştur. Bir yanda bireysel çıkarı öne süren liberal fikir ve pratikler öte yanda doğal yahut temel haklara sahip hukuksal liberal fikir ve pratikler, 18. yüzyıl sonunda liberal dogmaları bir yönetim krizine sokmuştur. Klasik liberal ilkeleri eleştirerek yeni yönetim akılsallığı olarak ortaya çıkan *neoliberalizm* ekonomik analizin kalbindeki *çıkar* öznesi olan *homo economicus*'u; iktisadi insanı baştan sona yeniden ele almıştır. Ekonomide liberal ilkelerin uygulanmasının önünün açılabilmesi, kapitalist ve emperyal güçlerin yol açtığı işgallerin ve savaşların getirdiği yıkımın kökenini "devlet müdahaleciliği", "planlı sosyal politika uygulamaları"nın yol açtığı totaliter rejimler vb. kökenlere bağlayarak iktisadi ve hukuki analiz yoluyla kapitalist ekonomiyi yeniden ele almak, neoliberallerin temel meşgaleleri olmuştur. Neoliberal eleştiri, klasik liberalizmin hukuki ve çıkar temelli olarak, ikili biçimde ele aldığı insanı, yeni *homo economicus* kavrayışında bir bütün olarak yeniden yorumlamıştır. Sosyal ve ekonomik; yasal ve çıkarcı vb. bölünmüşlüğün birleştiği ekonomik akılsallığın yegane zemini bu yeni kavrayıştadır. İnsan, kendi kendisinin sermayesi, yatırımcısıdır. Örneğin insani emek, fiziksel ve psikolojik tüm birikimlerin toplandığı bir sermaye ve aynı zamanda maaş ile gelir elde eden bir makinedir, tek bir gelir değil gelirler bütünü ve akışıdır. Tüketirken aynı zamanda kendi keyfininin üreticisidir. Neoliberal akılsallığın zemini *homo economicus*, hayatın her alanında her şeyiyle ekonomik akılsallığa göre davranmaktadır. Bu durumda adalet, eğitim, sağlık ayırt etmeksizin tüm alanlardaki sosyal davranışlar ekonomik akılsallık zemininde "anlaşılabilir" olarak öne sürülmüştür. Örneğin; suç, ceza alma riskini üstlenen kişinin yaptığı eylemdir, risk boyutuna göre suç her zaman işlenecektir. Suçu ortadan kaldırmak gibi bir toplumsal ideal söz konusu olmamalıdır. İşsiz, geçiş halindeki bir işçidir. Tüketici, hazzının üreticisidir. Kişi hazları, hakları, bilgileri ile bir kaynak, bir yatırımcı, bir sermaye, bir şirket birimidir.

İdare (yönetim), *homo economicus* çoğul çıkarları ve çok farklı faktörler içerisinde bilemeyeceği alanlarda yönetimi başka türden bir akılsallığa (yönetimselliğe) dayandırmalı, planlamamalıdır. Yönetimin müdahalesi; serbest rekabet koşullarını sağlayacak biçimsel kurallar getirmek, hukuksal düzenleme ve denetleme faaliyetleri sürdürmek vb. aktif müdahaleler ile piyasa koşullarının işlerliğinin sağlanması ile sınırlıdır. Neoliberalizmin öne çıkardığı toplumsal örgütlenme modeli, her yerde şirket tipi ilişkileri çoğaltmaktır. Devletin sürekli ılımlı müdahaleleriyle işlerliğini sağladığı rekabet ortamında, risklerin toplumsal olarak üstlenilmesi söz konusu değildir. Tüketimler toplumsal olmaktan çıkarılmış; sağlık, eğitim, adalet vb. alanlar ayırt edilmeksizin "özelleştirilmiş" yani şirketleştirilmiştir.

Tüm dünya, modern ulus devletler, 1970'ler itibariyle, uluslararası fon ve toplulukların etkisiyle rekabet temelli yapılanmaya yönelmiştir. Avrupa Birliği, Dünya Bankası vb. yapılar kendi bünyelerinde ve politikalarında neoliberal serbestleştirme politikalarını istikrarlı olarak sürdürmüş ve başka ülkelere bu konuda kredi ile borçlandırma ve teşvikler yoluyla şekil vermiştir. Ekonomik ve sosyal alandaki bu dönüşüm, devlet ve idarenin de dönüşümüne, kamu görev ve hizmetlerinin şirket (rekabet, hız, kar, verimlilik vd.) değerleriyle biçimlendirilmesine yol açmıştır. Tüm toplumlarda devam eden yapısal reformlar, kamu idaresinde, yurttaş-müşteri yapısını öne çıkartmakta ve şirket modellerini, performans beklenti ve denetimleri kamu hizmetleri üretiminde yegane kıstas haline getirmektedir.

2. BÖLÜM TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMA DÖNEMİ

2.1. Planlı Kalkınma Dönemi Öncesi Gelişmeler

1930'lu yıllar, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayıp bütün dünya ticaretine etki eden Büyük Buhran (The Great Depression, 1929 - 1940) sebebiyle yıllarca süren bunalımlı yıllardı. 40'ların ikinci yarısından itibaren dünya, II. Dünya Savaşı'nı (1939 - 1945) ve atom bombaları (6 Ağustos, Hiroşima ve 9 Ağustos, Nagasaki, 1945) deneyimini arkasında bırakmış bir yıkım dünyasıdır. Modern anayasal, ulusal sınırlara sahip devletler; barış koşullarının tesisi ve sürdürülmesi, atom enerjisinin barışçıl kullanımlarının desteklenmesi ve silahların kısıtlanması, savaşın önlenmesi, yıkılan kentlerin yeniden inşası ve ülkelerin kalkınması vb. hedeflerin etrafında örgütlenerek Birleşmiş Milletler'i (BM, 24 Ekim 1945) kurmuştur. Türkiye, BM'nin kurucu üyesi olan 51 ülke arasındadır. BM çatısı altında faaliyet gösteren pek çok özerk kurum, kredi ve fon kuruluşu vardır (Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu vb.). Bu kuruluşlar ülkelerin yeniden inşa edilişi sırasında önemli roller oynamışlardır.[138]

Türkiye için 1923 - 30 arası, kuruluş ve yeniden inşa dönemidir. İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda devlet, serbest bir sanayi üretimi politikası gütmüş fakat beklenilen sanayileşme gerçekleşmemiş, gelişme kaydedilememiştir. Bunun neticesinde, 1932'den itibaren Türkiye'de devletçi bir ekonomik yapılanmaya gidilmiştir. Devlet müdahilliğinde sanayinin kalkındırılması için sanayi alanıyla kısıtlı, tüm Türkiye'nin mevcut durumunu kapsamayan beş yıllık planlar hazırlanmış ve kısmen uygulanabilmişlerdir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmemiş

[138] T.C. Dışişleri Bakanlığı web sitesi, http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa

olsa da Amerika'daki krizden ve savaş koşullarından etkilenmiş, bu nedenle ülkede, 1945 yılına kadar, savaş ekonomisi politikaları uygulanmıştır.[139]

1940'ların ikinci yarısında dünyada uluslararası kurumların öncülüğünde başlayan planlı kalkınma programlarının uygulanması sürecine Türkiye de eklenmiş; üyesi olduğu BM'ye bağlı yardım fonları ve kredilerinden faydalanmak istemiştir. Yurt dışından gelen uzmanların hazırladığı raporlar, planlama kurumu olmayan, kapsamlı verilerin bulunmadığı bu dönemde öncü çalışmalar olmuşlardır. Neumark Raporu (1949), İstanbul Üniversitesi'nde profesör olan F. Neumark tarafından yapılan çalışmadır. Ekonominin durumunu araştırmasına rağmen kamu yönetimini de ele alan Barker Raporu (1951, James Barker ve çalışma ekibi) vardır. Martin-Cush Raporu (1951), Dorr Raporu (Hilts, 1933), Thornburg Raporu (1949) vb. planlı ekonomiye dair pek çok rapor çalışması hazırlanmıştır.[140] 1954 yılında "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" kabul edilerek yabancı sermayenin ülkeye yatırım yapması teşvik edilmeye çalışılmıştır.[141]

1950 - 1960'lar itibariyle (ABD ve Batı Avrupa merkezli) büyük sıçramalarla ilerleyen bilgisayar ve çip teknolojisine bağlı olarak iletişim teknolojilerinde müthiş bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Berlin Duvarı'nın (1989) yıkılışı ile sembolikleşmiş sosyalizmin çözülüşü sonrasında dünya ekonomik düzeni tek kutuplu hale gelmiştir. 1980'ler zafer kazanmış kapitalist serbest pazar modelinin küresel çapta hızla yayılmasıyla sonuçlanır. Bu aynı zamanda pek çok küresel kurum vasıtasıyla devletlerin rekabetçi serbest ticaret anlaşmaları ve askeri ortaklıklarıyla şekillenen bir bütünleşme, bütünleşmenin paralelinde bölgesel anlaşmalar ile yerelleşme sürecidir.

2.2. Devlet Planlama Teşkilatı (DTP, 1960 - 2011)

Türkiye'de, 1960'lardan itibaren kamu yönetiminde planlı bir kalkınma anlayışı yeşermiştir. Kurumsal yapılar oluşturulmuş ve işler hale getirmek üzere adımlar atılmıştır. 91 sayılı "Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun" (5 Ekim 1960) ile Türkiye'de ilk defa planlı kalkınmanın yasal zemini oluşturulmuştur.[142] 91 sayılı Kanun ile kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'na daha sonra hükümetlerin değişken politikalarından korunması niyetiyle 1961 Anayasası'nda yer verilerek anayasal statü kazandırılmıştır.

---

[139] Özlem Özgür, *100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi: İstanbul, 1976, S. 195–196.
[140] Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 48, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Yapılan İdari Reform Çalışmalarının Karşılaştırmalı Analizi", Fevzi Kaya, https://dergipark.org.tr/download/article-file/265380, Son erişim: 17.04.2019.
[141] 23 Ocak 1954 tarihli 8615 sayılı Resmi Gazete, "6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8615.pdf, 17.04.2019.
[142] 5 Ekim 1960 tarihli 10621 sayılı Resmi Gazete, "91 sayılı Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun", http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10621.pdf, 17.04.2019.

91 sayılı Kanun'a göre Devlet Planlama Teşkilatı şu görevlere sahiptir:

Memleketin tabiî, beşerî ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tam bir şekilde tesbit ederek takip edilecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tâyinde Hükümete yardımcı olmak; Muhtelif bakanlıkların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak; Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli plânları hazırlamak; Plânların başarı ile uygulanabilmesi İçin ilgili daire ve müesseselerle mahallî idarelerin kuruluş ve İşleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak, Plânın uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde plânda değişiklikler yapmak; Özel sektörün faaliyetlerini plânın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek; Plânların başarı ile uygulanabilmesi İçin ilgili daire ve müesseselerle mahallî idarelerin kuruluş ve İşleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak, [143]

Bütçeleme, ekonomik ve siyasi olarak öncelikli hedefler belirleme vb. yön tayin edici çalışmalar yapacak bir kurum olarak yapılandırıldığı için yönetimde çift başlı bir algıya yol açmaması için Başbakanlığa bağlı bir teşkilat olarak şekillendirilmiştir. Teşkilatın yapacağı kalkınma planlarının kendisi ise Bakanlar Kurulu'nda tartışıldıktan sonra mecliste onaylanarak yasa eki olarak yürürlüğe girecek şekilde tasarlanmıştır. Bu şekilde onaydan geçen planlara; başka kurumların bütçe ve iş programlarının hazırlığı sırasında bağlı kalınmalıdır. Başbakanlığa bağlı bir pozisyonda olduğu için diğer bakanlıklar, kurumlar ve özel kuruluşlar Teşkilat'ın çalışmalarına uymakla yükümlüdür; istediği bilgileri sağlamak ve ihtiyaç duyduğu çalışmaları yapmak zorundadır. Fakat anayasal bir statüsü olan Teşkilat'ın hazırladığı planların TBMM'de onaylanması gerekliliği hukuki normlar hiyerarşisi açısından en tepede bulunan Anayasa'dır, bu nedenle bu durum bir uygulama tuhaflığı olarak Teşkilat kapatılana dek kalmıştır.

Darbe sonrası yazılan 1961 Anayasası'nın 41. maddesinin ikinci fıkrasına göre devlet (demokratik yollarla), toplumun yararına olacak kalkınma planlarını yapma ödevine sahiptir:

İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği öncelikleri yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak Devletin ödevidir.[144]

Anayasa'nın 129. maddesinde (IV. Bölüm) ise Teşkilat'a şu şekilde yer vermiştir:

İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir. Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlıyacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.[145]

Darbe sonrası yeniden yazılan 1982 Anayasası'nda 166. madde ile planlı kalkınma politikalarına devam edileceği vurgulanmıştır. Tek bir ayrıcı farkla devlet "teşkilatın yapılandırılmasından" tekrar sorumlu kılınmış, teşkilata sıfırdan şekil verilmek istenmiştir:

---

[143] 91 sayılı Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun Madde 2.

[144] 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 41. Madde, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm, Son erişim: 17.04.2019.

[145] 1961 Anayasası 129. Madde, Son erişim: 17.04.2019.

Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayiin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.[146]

2.3. Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınma Planları

Kalkınma planları, kamu kurum ve kuruluşları için emredici, özel sektör/sermaye için yol gösterici değerlendirmeleri, sınırlamaları, teşvik ve tedbirleri içeren hedefli belgeleridir. Devlet Planlama Teşkilatı kalkınma planları, tüm Türkiye'yi sosyal ve ekonomik yapısıyla ele alan; nüfus, emek gücü, doğal kaynaklar, eğitim ve sağlık hizmetleri vb. alanları birbiriyle ilişkilendirerek ve çok boyutlu bir biçimde ele alan ve bütünlüklü bir plan çizmek isteyen programlardır. Geçmiş yıllara dair analiz, mevcut duruma dair döküm ve geleceğe dair ileri projeksiyonlar yapan kalkınma planları (Dokuzuncu Yedi Yıllık Kalkınma Planı istisna olmak üzere) beş yıllık dönemleri içerecek şekilde çıkartılmışlardır. Bunlar sırasıyla: Birinci (1963 - 1967); İkinci (1968 - 1972); Üçüncü (1973 -1977); Dördüncü (1979 - 1983); Beşinci (1985 - 1989); Altıncı (1990 - 1994); Yedinci (1996 - 2000); Sekizinci (2001 - 2005); Dokuzuncu (2007 - 2013, 7 yıllık) ve Onuncu (2014 - 2018) Beş Yıllık Kalkınma planlarıdır.[147]

2.3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963 - 1967)

1950 – 1953 yılları; ithalat ve dış yardımlar, tarımda makineleşme, peş peşe gelen tarımda iyi hasat dönemleri vb. gelişmelerle ekonominin bolluk yılları olarak kaydedilmiştir. Tarım üretimi ve dış yardımlar, ülkede yapılan tüm altyapı ve sosyal yatırımların temelini oluşturmaktadır. Fakat 50'lerin ikinci yarısından itibaren enflasyon baş göstermiştir. Tarıma açılan arazilerin sınırına gelinmesi, kontrolsüz büyüyen dış borç ve buna bağlı baş gösteren ödeme dengesizlikleri vb. sorunlar 50'lerin sonuna doğru devleti yeni düzenlemelere yöneltmiştir:

İlk yıllarda gerek iç, gerek dış piyasada çok liberal bir tutum gösteren iktisadi politika, darlıkların ve sıkıntıların ortaya çıkması ile gittikçe kontrole doğru sürüklenmiştir. Dönemin sonuna doğru ekonomi ancak günden güne alınan geçici tedbirlerle ayakta durabilen, dengesiz ve güçsüz bir duruma düşmüştür. Gittikçe hızlanan enflasyon ve gerek iç, gerek dış ticarette dar boğazlar karşısında 4 Agustos 1958 de oldukça geniş bir istikrar politikasına girişildi. Paranın dış değeri fiili devaluasyona tabi tutuldu, oldukça büyük ölçüde bir dış yardımla dış ticaret tıkanıklıkları giderildi ve içerde kredi muslukları sıkıldı. Bu dengeye getirme işleminin sonuçları iyice belirmeden 27 Mayıs 1960 ihtilali oldu.[148]

---

[146] 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 166. Madde, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, Son erişim: 17.04.2019.

[147] T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı websitesi, Tüm Kalkınma Planları http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/, Son erişim: 15.03.2019.

[148] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 (Ocak 1963), http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1962-1967.pdf, S. 11., Son erişim: 15.03.2019.

1950 - 60 yılları arasında, Türkiye'de milli gelir konusunda tutulan istatistikler yalnızca üretilen mallara ilişkindir. Refah düzeyi, vatandaşların tüketimi yahut yapılan yatırımlar üzerinden değil yalnızca üretilen mallar üzerinden hesaplanmaktadır. Birinci Kalkınma Planı'nda tespit edildiği üzere dönemin en çok yatırım yapılan iki alanı makine donatım ve inşaattır.[149] Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 15 yıllık bir ileri projeksiyonu içeren perspektif plânın ilk adımıdır.[150] Dünya çapında etkileri hissedilen 30'lardaki büyük buhran ve ardından patlak veren II. Dünya Savaşı koşulları dış ticareti zorlaştırınca ülkenin kendi üretimlerinin yetersizliği net biçimde hissedilmeye başlanmıştır. Bu sebeple Devlet Planlama teşkilatının hazırladığı ilk iki plan bütünlüklüdür. Sanayileşmiş, ihtiyaçlarını iç üretim ve gerektiğinde ithalatla karşılayabilen, modern, medeni devletler seviyesini yakalamak temel hedef olarak belirlenmiştir. Devletin üretimde tarımdan sanayiye geçiş için sermaye yaratma görevini üzerine aldığı bir dönemdir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT, ilki 1934, Sümerbank) bu amaçları gerçekleştirilmek üzere oluşturulmuştur. Devlet tekelinde üretimin ağırlıklı olduğu bir yapı söz konusudur.[151]

1923'ten 60'lara kadar Türkiye hakkında tutulan kapsamlı bir istatistik yoktur. Türkiye'nin ilk genel nüfus sayımı 1927'de yapılmıştır. 1927'de nüfus 13 milyon civarındadır ve nüfusun %82,2'si köylerde yaşamaktadır, üretim ve geçim tarıma bağlı dolayısıyla da toprağa ve iklim değişimlerine bağımlıdır. İyi hasat-kötü hasat yılları yaşam koşullarını ve ülkenin ihtiyaçlarının ne kadar karşılanacağını belirlemektedir. 1960 yılına gelindiğinde ise genel nüfus 30 milyon civarına yaklaşmıştır ve köylü nüfusu %71,3'e gerilemiştir. [152] Uygulanan planlı gelişme politikaları sayesinde, 1930'larda nüfusun %20'si civarı okur-yazarken 60'ta bu oran iki katına çıkmıştır.[153]

1960'ların başında Türkiye, refah, sağlık, eğitim ve pek çok açıdan gelişmemiş ülkeler kategorisindedir. Okul çağındaki nüfusun yarısından fazlası okuma-yazma bilmemekte, köylerin %53'ü ve belediyelerin %55'i temiz, kolay erişilebilir içme suyundan mahrum vaziyettedir. Nüfusun %70'e yakını elektrikten yoksundur. Yeni doğan bin çocuktan 165'i bir yıl içinde ölmektedir. Şehirlerde ikamet edinilen konutların %30'u yaşanamayacak vaziyettedir ve gecekondularda yaşayan insan sayısı 1,2 milyondur.[154]

Elektrik altyapısı ve yeterliliği konusunda durum özetle şu şekildedir: ". . . nüfusun yüzde 30,5 i elektrikten yararlanmaktadır. . . . Yurdumuzda iki büyük enterkonnekte sistem, birkaç

[149] Birinci Plan, S. 16.
[150] A. g. e. S. 33.
[151] A. g. e. S. 10.
[152] A. g. e. S. 7.
[153] A. g. e. S. 8.
[154] A. g. e. S. 26.

bölgesel sistem kurulmuştur, geri kalan yerler dizel santralları ile beslenmektedir." [155] Planın ifade ettiği haliyle; posta, telgraf altyapısı yeterli görünmekte, telefon şebekeleri ve radyo istasyonlarının ihtiyaçlar yönünde geliştirilmesi not edilmekte ve televizyon konusu teknolojinin maliyetindeki değişikliklere göre değerlendirilebilecek bir şey olarak ileri bir tarihe bırakılmaktadır.[156] Haberleşme (posta, telgraf, radyo vs. telekomünikasyon) altyapısıyla da tamamen devlet ilgilenmektedir. Çoğu hizmet ve üretim devlet tekelinde olsa da devlet, özel teşebbüsleri destekleyerek büyümelerini sağlayan bir pozisyondadır. Ülkenin gelişmesi için devlet, kamu yararı ilkesiyle uygulayıcı olarak faaliyettedir. Devletin tekelinde malların üretimi, hizmetlerin ulaştırılması, sermaye birikimi söz konusudur. Yeni doğmakta olan sanayide korumacılık, serbest pazarda rekabete dayanmasını sağlayacak özel koruyucu, destekleyici tedbir ve teşvikler; ithal ürünlere dair ise yerli ürünleri güçlendirecek şekilde kısıtlamalar, kotalar vb. yaptırımlar dönem boyunca uygulanacaktır.

Birinci planın girişinde özetlenen 7 maddelik hedeflerin sonuncusu, sosyal kalkınma hedefine ilişkindir. Yalnızca iktisadi değil özgürlüklerin demokrasiyle birlikte gelişmesi hedef olarak ifade edilmişir:

> *İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak bir demokratik düzeni kesin olarak seçmiş olan Türk Milletinin, Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız davranış tecrübelerine son verip adalete, tam çalışma esasına ve herkesin insan haysiyetine yaraşır bir yasayış. seviyesi sağlanması amacına göre düzenleme arzu ve azmine uygun olarak: Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere Birinci Beş. Yıllık (1963 - 1967) Kalkınma Planı hazırlanmıştır.*[157]

Bu dönemde, kalkınma denen sürecin toplumun yapısında bir değişiklik getireceğine, Türkiye'nin hızlı değişimlere ayak uydurabilmesi için toplumun üretici, eğitici, girişimci, idareci tüm kesimleriyle birlikte sorumlu olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle planda, iktisadi olarak ele alınan bir kalkınma anlayışıyla sosyal yapıdaki dönüşümlere cevap üretilemeyeceği tespitine dayanılarak doğrudan ekonomik kalkınmayla ilgili görünmeyen konular ile bağlantılar kurulmuştur. Örneğin hızlı nüfus artışı, kentlere göç, nüfusun demografik (kentli-köylü, yaş grupları vb.) dağılımı vb. farklı konular hep birlikte ele alınır. İç içe geçen sorunlara yanıt bulma ve hızla sanayileşme hedefi için karma ekonomi (iktisadi faaliyetin hem devlet hem özel kişilerin tekelinde bulunması) yapısının en uygun model olacağı ileri sürülmüştür.[158]

[155] A. g. e. S. 379.
[156] A. g. e. S. 384.
[157] A. g. e. S. 2.
[158] A. g. e. S. 65 – 66.

1963'te doğa bilimlerinde uygulamalı araştırmalar yapmak, araştırmalara yön vermek, teşvik etmek için 278 sayılı Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkına Kanun ile araştırma kurumu kurulmuştur.[159] 60'larda çıkarılan kanun dönemin ruhuna uygun olarak kuruma pek çok denetleyici, teşvik edici vs. (hem denetim hem uygulama) sorumluluklar vermiştir. Aynı zamanda kalkınma planları doğrultusunda toplum refahını arttırmak üzere çalışma (üretim yapma) rolü biçilmiştir. Kurum kanunu pek çok değişikliğe uğramış en son Türkiye Bilim ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) haline gelmiştir.

2.3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968 - 1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi için: Tarıma bağımlılığın azaltılarak üretimde sanayinin payının yükseltilmesi, kentleşmenin desteklenmesi, ekonomik faaliyetlerin bütünüyle modernleştirilmesi, tarımda eski metotların terk edilip yeni tekniklerin kullanılması, ortalama yaşam ömrünün uzatılması, kişi başına düşen gelirin arttırılması, bölgesel gelişim, sosyal adalet ve fırsat eşitliğinin sağlanması genel hedeflerdir.[160]

1965 yılından itibaren nüfus hızla yükselmiştir, bu nedenle üremenin azaltılması için dengeleyici politikalara ve aile planlamasına geçişin vurgulandığı belgede, nüfus miktarı geçici sayıma göre 31 milyon civarı olarak kayıt edilmiştir ve 0-14 yaş genç nüfusu % 42'dir. Yine bu dönem Türkiye nüfusunun %70'i kırsal kesimde yaşamakta, işgücüne katılan kesimin %75'i ise tarım alanında çalışmaktadır. [161]

1946 yılında 101.000 olan radyo alıcısı sayısı, 1966 yılı itibariyle iki buçuk milyon civarını bulmuştur.[162] Karma ekonomi politikası, özelleştirme ve piyasaya daha belirleyici rol verme yönünde genişler. Üreticiler kamu ya da özel diye ayrılmaksızın fırsat eşitliği sağlanacaktır: Devlet, düzenleyici rolüyle piyasanın gelişmesine ortam sağlayacak; imalat alanından uzaklaşarak burayı tamamen sektöre bırakacak; kalkınma planına uygun özel girişimlere teşvikler verecektir.[163]

Bu dönemde, Türkiye'de bilim ve araştırmaya toplam gelir içinden yalnızca %0,4'lük bir bütçe ayrıldığı ve eğitimli bilim insanlarının genel nüfus içerisindeki oranının 0,012 (1964 yılı

---

[159] TÜBİTAK websitesi, "278 sayılı (1963) Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkına Kanun" http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/mevzuat/yonetmelik/Kanun_278_eylul_2011.pdf, Son erişim: 15.03.2019.

[160] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968 - 1972", http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf, S. 3., Son erişim: 15.03.2019.

[161] İkinci Beş Yıllık Plan, S. 47 – 48.

[162] A. g. e. S. 59.

[163] A. g. e. S. 101, 102.

itibariyle) olduğu ifade edilmektedir.[164] Bu kalkınma planı döneminde bilim ve araştırmanın ön plana çıkması Türkiye'nin de yavaş yavaş sanayileşme girişimlerinin sonuçlarını almaya başladığına işarettir.

2.3.3. Üç, Dört, Beş ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları (1973 - 1994)

Üçüncü Beş Yıllık Plan (1973 - 1977) döneminde, planın girişinde dönemin Başbakanı Ferit Melen devletin üretimde "yalnız çok büyük sermayeyi gerektiren ya da ülkenin savunması ile ilgili olan ara ve yatırım mallarına" yönelik bir rol üstlenmekle yetineceğini, özellikle sanayileşmede geri kalmış illerin gelişimi için teşebbüslere girişeceğini vurgulamıştır. Burada sanayileşme ile ara malları ve sermaye malları (makine üreten makinalar) sanayisinin geliştirilmesi kast edilmiştir.[165] Devletin yatırım rolü sınırlandırılmış gibi gözükse de Üçüncü Plan döneminde Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) yatırımları yükselmiştir. Birinci Plan döneminde toplam kamu yatırımlarının %34,8'i, İkinci Plan döneminde %43,3; 1971 yılında %43 olan KİT yatırımlarının 1972 yılsonunda %52.7'ye ulaşacağı tahmin edilmiştir.[166]

6224 sayılı (1963) Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu çıkarılarak sermaye hareketliliği sağlamak istense de sonuç elde edilememiştir.[167] 1963-71 yılları arasında toplam dış kredi kullanımı yılda 230 milyon dolar civarındadır. Üçüncü Plan döneminde ise İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri için ayrılan krediden faydalanmak üzere yapılan anlaşma miktarı 2. 652 milyon dolara ulaşmıştır.[168]

1963'te Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile yapılan "Ankara Antlaşması" ile (1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir) kalkınma için bölgesel işbirliği kurulmuştur. Ankara Antlaşması'ndaki Geçiş Dönemi'nin şartları ve usulleri, 1970'te imzalanan Katma Protokolü ile belirlenmiştir. Ticari serbest dolaşım (gümrük birliği) ile başlayacak genel olarak politikalarda uyumluluk ve düzenleme yükümlülükleri yerine getirilecektir. Protokolün ticari hükümleri 71'de uygulamaya konmuş Türkiye menşeili ürünler pazarda kotasız ve vergisiz dolaşıma girmiştir. Türkiye ise taahhüt ettiği serbestleştirme politikalarına başlamıştır.[169]

---

[164] A. g. e. S. 97, 98.
[165] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıllık Plan 1973-1977, Başbakan Ferit Melen http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf, S. VI – VII. , Son erişim: 17.03.2019.
[166] Üçüncü Plan S. 48.
[167] A. g. e. S. 894.
[168] A. g. e. S. 63.
[169] A. g. e. S. 64.

İlk Plan'da "Makine ve cihaz" sektörü içerisinde yer verilmiş olan "elektronik" kendi başına bir sektör olarak ele alınmaya başlanmıştır.[170] İkinci Plan'da yer verilen telefon ile haberleşme ihtiyaçları, beklentileri katbekat aşmış altyapılar eksik kalmıştır. 1971 yılsonu itibariyle 300.000 kişi telefon aboneliği için sırada beklemektedir.[171]

Televizyon yayınlarına başlanmıştır. Bölge radyosu şebekelerinin kurulması, yurt dışı yayını için vericiler alınması, televizyon yayınının yaygınlaştırılması vb. hedefler için kaynaklar ayrılmıştır. Üçüncü Plan dönemi (1977) sonunda telefon ile haberleşme konusunda hedefler gerçekleştirilememiş, iç talep karşılanamamıştır. Telefon aboneliği bekleyenlerin sayısı 1,3 milyon kişiye yaklaşmıştır.[172]

1960'larda 880 bin civarı olan kente göç, 1970 - 1975 döneminde 2,8 milyon gibi ciddi bir rakama ulaşmış, bu da altyapı ve plansız kentleşme sorunlarına yol açmıştır. Kentlerde yaşayan nüfus 1970'lerde 17,2 milyona ulaşmış ve ülke genelinde kentleşme oranı %42,7 civarına yükselmiştir.[173] Artan nüfus ve hizmet talepleri, teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmak, araştırma geliştirme faaliyetlerinin önemine vurguyu arttırmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Plan 1979 - 1983, döneminde araştırma-geliştirme (o dönemde A+G) olarak ifade edilen yatırımlara, kaynak israfının önüne geçmek için "bilgi akımı" denen ulusal sistemin geliştirilmesi; paket teknoloji transferi (patent, lisans, *how-know* anlaşmaları, yabancı sermaye yatırımları vs.) maliyetlerinin düşürülmesi hedeflenmiştir:

Teknoloji, gelişmiş ülkelerden gelişme yolundaki ülkelere aranan teknolojiyle birlikte bilinen teknolojileri de içine alan bir «paket» olarak gelmektedir. Belirli teknik beceri birikimine sahip Türkiye'de «teknoloji paketini açma» çabaları henüz istenen düzeye ulaşmamıştır. Böylece aranan teknolojiler yanında bilinen teknolojilerin de satın alınması zorunlu olmaktadır. Bu olgu teknoloji transferinin maliyetini artırmaktadır.[174]

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985 - 1989, "liberasyon" kelimesi ile şekillenen, serbestleştirme ve özelleştirme faaliyetlerine hız kazandıran bir plandır. AET ile ilişkilerde işçilerin serbest dolaşması, vize muafiyeti gibi konularda, önceki dönemlere göre Türkiye'nin çıkarlarına ters bir serbest pazar dengesi hakimdir:

Türkiye AET'ye tam üye olmadan dahi, işçilerin Toplulukta serbest dolaşımın kademeli olarak gerçekleştirilmesi hakkını elde etmiştir. . .1980 yılından bu yana bazı AET ülkeleri Türkiye ile imzalamış oldukları ve

---

[170] A. g. e. S. 529.

[171] A. g. e. S. 606.

[172] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dördüncü Beş Yıllık Plan 1979-1983, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/D%C3%B6rd%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1979-1983%E2%80%8B.pdf, S. 419., Son erişim: 17.03.2019.

[173] Dördüncü Plan, S. 24, 77.

[174] A. g. e. S. 49.

vize muafiyet anlaşmalarını yürürlükten kaldırarak Türk vatandaşlarına bazı istisnalar dışında vize mecburiyeti getirmişlerdir.[175]

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde AT'ye tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. . . Topluluk, Türk tarım ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini 1 Ocak 1987'de tamamen kaldırmıştır. . . Topluluk, özellikle tekstil ve tarım ürünleri ihracatımıza uygulamakta olduğu sınırlayıcı tedbirleri bu dönemde de sürdürmüş, anlaşmalara göre Türk işçilerinin Topluluk ülkelerinde 1 Aralık 1986 tarihi itibariyle doğan serbest dolaşım hakkını ve 1981 tarihli IV. Mali Protokolü uygulamaya koymamıştır.[176]

Yine de AET ekonomik politikalarına uygun bir çerçevede, serbestleştirmeye yönelik olarak düzenlenmelere son sürat devam edilmiştir: İhracatın arttırılması, serbest döviz kuru sistemine geçiş, verimliliğin arttırılması, tüketici haklarının korunması; rasyonelleştirilmiş, rekabet gücüne kavuşmuş sanayilerin korunma oranlarının azaltılması vb. Artık yalnızca yeni kurulacak üretim alanları kısa süreli ve makul oranlarda korunacaktır.[177] Açıkça ifade edildiği üzere 80'ler ekonomi politikası tam teşekküllü serbestleştirme uygulamalarının yürürlüğe konduğu yıllar olmuştur. Üretimde devlet koruması ya da güvencesi altında olan alanlar peyderpey piyasa rekabet koşullarına bırakılacak, sanayi uluslararası rekabete açılacak, devlet ekonomide korumacı müdahaleleri azaltacaktır. Dış ticaret, ticarette serbest dolaşım, serbest döviz kuru, malların fiyatının piyasa içi rekabet ile belirlenmesi vb. bütünlüklü bir geçiştir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesine ilişkin ilk kanun 1984 yılında çıkarılmıştır (2983 sayılı Kanun).[178]

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985 - 1989 döneminde, "bilgi işleme" ve "enformasyon" alanı bilim, makine, teknik ve teknoloji alanlarından ayrı kendi başına ele alınır hale gelmiştir:

XV. — 2. BİLGİ İŞLEME 705. Enformasyon teknolojisinin ürünlerinden (bilgisayar donanımı + yazılımı) gereğince yararlanmama sonucunda doğabilecek verim kaybının, bu teknolojinin kullanılması için tahsis edilmesi gereken kaynakları aşacağı görüşünden hareketle, bu teknolojiden en rasyonel şekilde yararlanma ve kullanımının yurt çapında dengeli olarak yaygınlaştırılması hedeftir. [179]

---

[175] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985 - 1989, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Be%C5%9Finci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1985-1989.pdf, S. 31., Son erişim: 17.03.2019.

[176] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990 - 1994, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Alt%C4%B1nc%C4%B1-Be%C5%9F-Y%C4%B1lll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1990-1994%E2%80%8B.pdf, S. 337 - 338., Son erişim: 20.03.2019.

[177] Beşinci Plan, S. 30.

[178] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996 - 2000, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Yedinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1996-2000%E2%80%8B.pdf,, S. 178., Son erişim: 20.03.2019.

[179] Beşinci Plan, S. 160.

1984 yılı sonunda yaklaşık 2,2 milyon hat olan telefon santral kapasitesi 1988 yılı sonunda yaklaşık 5,9 milyon hatta ulaşmıştır.[180]

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990 - 1994 döneminde, daha önce sanayide makineler ile birlikte anılan "elektronik" kendi başına bir alan olarak şekillenmişken haberleşmenin artarak önemli hale gelmesi sonucunda, raporda ilk defa kendi başına "bilgi teknolojisi" ayrıca ele alınır olmaya başlamıştır. Bilgisayara dayalı bir yapılanma her alanda öne çıkartılmıştır: meslek liselerinde ve üniversitelerde bilgisayar bölümleri ve kontenjanlarının açılması hedeflenmiştir. [181]

70'lerde patlak veren uluslararası etkileri duyulan petrol ve enerji krizine rağmen 1972 - 76 döneminde % 7,4 büyüme gerçekleşmiştir.[182] Türkiye ekonomisi 70'lerin sonuna doğru ise yine krize girmiştir:

. . .ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşme politikaları ile artan petrol fiyatlarına uyum sağlanamaması sonucu 1970'li yılların sonuna doğru krize girmiştir. Büyüme hızı önce yavaşlama göstermiş, daha sonra negatife dönüşmüş, enflasyon hızlanmış, ithalatın finansmanı için yeterli kaynak sağlanamaması nedeniyle iç piyasada mal darlıkları ortaya çıkmıştır. . . Kambiyo sistemi 1984 yılında alınan kararlarla yeniden düzenlenmiştir. Döviz girişi tümüyle serbest bırakılmış, bankalarda döviz tevdiat hesabı açtırılmasına imkan sağlanmış ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'na işlerlik kazandırmaya yönelik mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır. Döviz kurunun belirlenmesinde öncesine kıyasla daha esnek bir sisteme geçilmiştir.[183]

KİT'lere Merkez Bankası'ndan sağlanan bütçeler azaltılmış ve özelleştirilmiş, Katma Değer Vergisi (KDV) uygulamaya girmiş, gelirlere göre alınan vergiler düşürülmüş, faizler serbest bırakılmıştır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 1985 yılı sonunda faaliyete geçmiştir. Merkez Bankası öncülüğünde; 1986 yılında Bankalararası Para Piyasası, 1988'de Döviz Piyasası ve 1989 yılında da Altın Piyasası hizmete sokulmuştur. İthalat önemli ölçüde serbestleştirilmiştir, kotalar kısmen kaldırılmıştır.[184]

2.3.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 - 2000)

1995 yılında kabul edilen Yedinci Plan'da konmuş olan bazı hedefler için günümüzde hala çalışmalar yürütülmektedir. Örneğin adalet alanında reform, devlet hizmetlerinin bilgisayar teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilmesi, bilgi bankaları ve veri güvenliği vb. alanlarda çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye'nin de taraf olduğu, 50'lerde Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile başlayıp 95'te Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne evrilen sanayileşmiş ülkelerin

[180] Altıncı Plan, S. 340.
[181] Altıncı Plan, S. 310.
[182] Dördüncü Plan, S. 7.
[183] Altıncı Plan, S. 335.
[184] Altıncı Plan, S. 336 - 337.

gündemiyle "ticaretin tüm kürede, çok yönlü serbestleştirilmesi" fikri bu dönemin hakim yaklaşımını oluşturmaktadır:

ileri derecede sanayileşmiş ülkelerin 1980'li yıllarda durgunluktan çıkmak amacıyla gündeme getirmiş oldukları dünya ticaretinin çok yönlü olarak serbestleştirilmesi fikri, GATT Uruguay Turu görüşmelerinde de genel kabul görmüştür. Diğer taraftan bu süreç içerisinde bölgesel bütünleşme hareketleri de hızla gelişme göstermektedir. Bölgesel bütünleşmeler, belli bir bölgedeki ülkeler arasında imzalanan işbirliği ve tercihli ticaret anlaşmalarından, serbest ticaret bölgelerine, gümrük birliğinden siyasi bütünleşmelere kadar değişik biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Bu oluşumların hedefleri de, benzer şekilde, karşılıklı ticaret hacmini artırmaktan, ekonomik, parasal ve siyasal birliğe ulaşmaya kadar uzanabilmektedir. Bu kapsamda; AB, EFTA, AFTA (Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland), NAFTA (ABD, Kanada ve Meksika), MERCOSUR (Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay) ve APEC (Avusturalya, Yeni Zelanda, AFTA ülkeleri, Japonya, Güney Kore, ABD, Kanada, Meksika, Çin, Hong Kong, Tayvan ve Papua Yeni Gine) bütünleşme hareketlerinin başlıcalarını oluşturmaktadır.[185]

Bu dönemde çıkarılan 4046 sayılı "Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"la (1994) çok geniş bir biçimde özelleştirmelere yasal zemin tesis edilmiştir. Kamu ticari teşebbüsleri ve bunlar dışında kurulmuş -sermayesinin %50 ve daha fazla payının devlete ait olan- şirketler; limanlar, hastaneler vb. hizmet üreten kurumların işletim haklarına dair çok geniş bir özelleştirme programını uygulamak üzere özelleştirme işlerinden sorumlu idare, kurul, fon vb. yapılandırılmıştır. Sürdürülebilir büyüme, mali sistemin *rasyonelleştirilmesi*, ekonomide rekabet vb. kavramlar sık sık vurgulanmıştır. Türkiye ekonomisi dış ticarete açık serbest pazar ve rekabet üzerine şekillenirken bundan sonraki planların da piyasaya göre ve esnek olarak şekillendirileceği yeni bir anlayışa geçileceği vurgulanmıştır.[186]

Yedinci Plan döneminde, "bilgi toplumu" kavramı ortaya çıkmıştır. Telekomünikasyon şebekelerinden başlanmak üzere bütün katma değerli hizmetler alanı (radyo, televizyon altyapıları vs. dahil) tamamen özelleştirilmesi ve rekabete açılması hedeflenmiştir. Devlet, lisans dağıtan, denetleme yapan, adil rekabet ortamını tesis eden, düzenleyici bir rolü icra etmekle sınırlandırılmıştır. Bilgi ve iletişim altyapı sistemlerini kurmanın ve kurumlar arası veri iletişimini sağlamanın; teknik ve araştırmacı personelin yetiştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Kurumların birbirlerinin teknolojileri ile uyumlu veri tabanları oluşturabilmelerini sağlamak ve fiziki altyapılarını (bilgi otobanları, bilgisayarlar, antenler, sunucu bilgisayarları, faks makineleri, telefon ağları vd.) kurulması; ulusal veri tabanları (üniversiteler, nüfus verileri vs.) oluşturarak istatistik tutulması ve veri iletişimi (entegrasyon) öne çıkarılmıştır. Araştırma ve geliştirme (bu dönemde AR-GE olarak anılan) çalışmaları ve özellikle bilgisayar yazılımı geliştirebilmenin önemi gündeme gelmiştir. Kurulan bilgi ağının küresel bilgi ağlarıyla bütünleşmesi için standart

[185] Yedinci Plan, S. 77.
[186] A. g. e. S. 21.

ve protokollerin tespiti ve uyumlu yapıların oluşturulması ise temel hedeflerdendir.[187] Bu dönemde, yatırım ve hizmetlerin finansmanında, Yap-İşlet-Devret modeli ağırlık kazanmıştır. Devletin inşasını tamamladığı altyapılar da işletilmek üzere özel şirketlere devredilmektedir. [188]

Türkiye bu dönemde Avrupa Topluluğu'na (AT) tam üyelik sürecine girmiştir. Dönem içerisinde ülkenin gidişatına yön veren bir diğer önemli rota; Birleşmiş Milletler'in (BM) Kopenhag'da toplanan BM Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nde (Mart 1995), piyasacı ve sosyal bütünleşmeyi hedefleyen bir kalkınma üzerinde üye ülkelerin mutabakata varmış olmasıdır. Türkiye, BM Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) standartlarına uyumlu hale gelme taahhüdü vermiştir. Devlet Planlama Teşkilatı, bu dönemde, hedef programını kapitalist küresel pazarla bütünleşme süreciyle uyumlu olarak şekillendirmiştir:

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde, rekabete açık ekonominin ilke ve esaslarının yerleştirilmesi, dış ticaretin serbestleştirilmesi, makro ve mikro fiyatların belirlenmesinde idari kararlar yerine büyük ölçüde piyasa güçlerinin ikame edilmesi ve yurtiçi mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu sürecin bir tamamlayıcısı olarak, 1989 yılında uluslararası sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmıştır. Bu dönemde, kamu kesiminde yeniden yapılanma çalışmaları da sürdürülmüştür. [189]

Türkiye'de 1994 yılı, ekonomide dengesizliklerin ve krizin patladığı bir görünümdedir. Kamunun ekonomideki etkinliğini daha da daraltan ve piyasaya daha fazla hareket alanı açan yeni düzenlemelere gidilmiş, Ekonomik Önlemler Uygulama Planı (5 Nisan 1994) yürürlüğe konmuştur.[190]

Dönem içerisinde, kamu sermayeleri açısından en çok pay verilen alan %38 oranla ulaştırma ve haberleşmedir. Sırasıyla enerji (%17,4), diğer kamu hizmetleri (%12,7), tarım (%9,4) alanları başı çekmektedir. Bir önceki dönem kamu yatırımlarından yalnızca %4,6'lık bir pay alabilen eğitime %7,2 oranında yatırım yapılmıştır.[191]

90'ların başından itibaren kamu harcamalarındaki yükseliş sebebiyle oluşan açıkların kapatılması için iç borçlanmaya ve Merkez Bankası kaynaklarının aşırı kullanımına yol açmıştır.[192] 90'ların ilk yarısında çıkarılan Rekabetin Korunması Hakkında Kanun işlerlik kazanmamış, kaynakların iyi yönetilememesi ekonomide sorunlara neden olmuştur.[193]

[187] A. g. e. S. 152.
[188] A. g. e. S. 197.
[189] A. g. e. S. 4.
[190] A. g. e. S. 5.
[191] A. g. e. S. 7.
[192] A. g. e. S. 9.
[193] A. g. e. S. 11, 12.

Karar alıcılara ihtiyaç duydukları bilgiyi (veriyi) sağlayabilecek teknolojiler sistemi olarak değerlendirilen bilgi altyapılarının yetersizliği vurgulanmıştır. Bilgiye dayalı teknolojiler ve veri bankaları olmadan küresel pazarda sanayi rekabetine girilemeyeceği tespiti yapılarak yazılım alanının güçlendirilmesi, yazılımların yasal güvencesinin sağlanarak bu sektörün teşviki öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir.[194]

Dünyaya entegrasyon, demokrasinin işlemesi ve rantların azaltılması bakımından önem arzeden bilgiye ilgili tüm kişi ve kuruluşların ulaşabilmesi sağlanacaktır. Bilgi toplumu olma yönünde gerekli adımları atmak, bilgi üreten, derleyen ve bunları bilgi ağlarıyla kullanıma arz eden bir yapı oluşturmak hedeftir. . . Kurumların bilgi paylaşımında öncelikli bilgiler ve sektörler belirlenerek kurumlar arasında bilgi paylaşımı sağlanacaktır. Bilişim sektöründe çalışanların iş tanımına uygun eğitim görmüş olmalarına önem verilecektir. [195]

1996 yılında, Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) TÜBİTAK Başkanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Üniversiteler ve araştırma kurumları arasında etkileşimli bir bilgisayar ağı altyapısı inşa edilmiştir.

İdarede merkezileşmenin aşırılığı nedeniyle rasyonel ve verimli bir kamu idaresi yapılamadığı ifade edilerek bizzat kamu idare teşkilatlarının yapısının yeni ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.[196]

2.3.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001 - 2005)

2000 yılında yürürlüğe giren Sekizinci Plan'da, 2023 yılını hedefleyen uzun vadeli bir projeksiyon yapılmıştır. Bu aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yılına rastlayacak bir takvimlendirmedir. Bir önceki planın hedefleri ile uyuşan hedefler söz konusudur: Yatırımların AR-GE alanında yoğunlaşması, bilim ve teknolojinin geliştirilmesi, iletişim şebekelerinin yaygınlaştırılması, kamu yönetiminde etkinliğin arttırılması ve adalet sisteminde modern yöntemlerin kullanımı ön plana çıkarılmaktadır.[197] Etkinliği ölçen temel araçlardan biri olarak performans ölçümü sistemine geçilmesi amaçlanmıştır.[198] "Bilgi toplumu", yaratımlarda yazılım başta olmak üzere bilgi ve teknoloji AR-GE'lerinin, temiz enerji ve çevre koruma vb. alanların öncelikli teşvik alanı olduğu ifade edilmiştir.[199] Şirketler, kamu hizmetleri, üniversiteleri içine alacak şekilde bir Ulusal Akademik Ağ kurulmuştur. 551, 554, 555, 556 ve 544 sayılı KHK'lar ile

---

[194] A. g. e. S. 15.
[195] A. g. e. S. 99.
[196] A. g. e. S. 16-17.
[197] T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001 - 2005 (Ankara, 2000) http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf, S. 21 - 26., Son erişim: 03.04.2019.
[198] Sekizinci Plan, S. 28.
[199] A. g. e. S. 32.

Türk Patent Enstitüsü kurulmuş, patent ve tasarım hakları, marka tescili ve korunması vb. konularda düzenlemeler yapılmıştır.[200] Teknopark, metroloji enstitüsü kurulması vb. önceki planlarda telaffuz edilen hedefler tekrarlanmıştır. Biyoteknoloji, gen mühendisliği, malzeme ve uzay bilim vb. alanlardaki çalışmalar teşvik edilmek üzere öncelikli alanlar olarak seçilmiştir.[201]

Özelleştirmeler ve devletin piyasa düzenleyicisi olma rolü 1980 itibariyle konan güzergahtan şaşmamıştır. 4502 sayılı Kanunla mevcut Telsiz Genel Müdürlüğü Telekomünikasyon Kurumu'na dönüştürülmüş Türk Telekom'un sahip olduğu tekel hakkının 31 Aralık 2003 tarihinde sona ermesi hükme bağlanmıştır. Bu dönemde internet düşük hızlı fakat yüksek maliyetlidir. İletişim teknolojisi ürünlerinde, taleplerin hızla mobil cihazlara yöneldiği bir dönemdir. Dolayısıyla mobil şebekelerin önem kazanacağına, internete erişim ve elektronik ticarette belirgin rol oynayacağına dikkat çekilmiştir.[202]

Telekomünikasyon ve yayıncılık (radyo, televizyon vb.) alanlarının birbirlerine yaklaşması pek çok yeni uygulama alanının doğmasına yol açmıştır. Bilgisayarların kullanımında ciddi bir artış söz konusudur:

> *1997 yılı itibarıyla Türkiye'de kurulu ana bilgisayar adedi 16.000, kişisel bilgisayar adedi ise 1.142.000 olarak tahmin edilmektedir. Bu toplama göre 1000 kişiye 18 adet kişisel bilgisayar düşmektedir. Ancak 1998 ve 1999 yıllarında kişisel bilgisayar satışlarının yaklaşık 950.000 olduğu dikkate alındığında kişisel bilgisayar sayısının süratle arttığı gözlenmektedir. Kentlerde üst gelir dilimindeki hanelerin yüzde 40'ı toplam bilgisayarların yüzde 77,5' ine, geri kalan yüzde 60 da bilgisayarların yüzde 22,5' ine sahiptir.* [203]

1999 yılında yaklaşık olarak internet kullanıcısı sayısı 900 bin olarak ifade edilmiştir. Mobil şebekelerin kurulumu ve özel kuruluşlara radyo ve televizyon lisansları vermek öncelikli hedeflerdir. Ulaştırma Bakanlığı'na telekomünikasyon alanında lisans başvurularını değerlendirme, düzenleme rolü verilmiştir. Telekomünikasyon Kanunu ile kurulan Telekomünikasyon Kurumu ise lisanslar, verilen hizmetler vb. konularda denetim ile görevlendirilmiştir. Kamu kurumları için bilgi ağları kurulacak, veri tabanları oluşturulacaktır.[204] Uluslararası yardımları sağlayan kuruluşların yardımların kullanımı konusunda, sivil toplum örgütü (STO) niteliği taşıyan oluşumların projeler yürütmesini istemekte olduğundan sivil toplum alanı önem kazanmıştır.[205]

2.3.6. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 - 2013)

[200] A. g. e. S. 126.
[201] Sekizinci Plan, S. 127.
[202] Sekizinci Plan, S. 77 - 78.
[203] Sekizinci Plan, S. 128.
[204] Sekizinci Plan, S. 128 - 130.
[205] Sekizinci Plan, S. 202.

Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007 - 2013, 2006'da hazırlanmış fakat Avrupa Birliği'ne üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji belgesi olarak tasarlandığı için TBMM'de 2006'da kabul edilerek 2007'de uygulanmasına karar verilmiş ve AB mali takvimini kapsayacak şekilde 7 yıllık olarak şekillendirilmiştir. Planın Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulması bir yıl ertelenmiş ve 2007 yılında uygulamaya konması kararlaştırılmıştır.[206] Bu plan, AB uyumluluk süreciyle mevzuatta, adalette ve devlet yönetiminde gerçekleştirilen reform projeleri ile şekillenmiş bir plandır:

Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen münferit e-devlet çalışmaları, 2003 yılında başlatılan e-Dönüşüm Türkiye Projesi ile tek çatı altında toplanmış ve bütünlük içerisinde yürütülmeye başlanmıştır. Proje kapsamında hazırlanan ve ilki 2003-2004 dönemini, diğeri ise 2005 yılını kapsayan eylem planlarında, elektronik ortamda etkin bilgi paylaşımının sağlanması ve hukuki altyapının oluşturulmasına özel önem verilmiş, e-imza ve bilgi edinme hakkına ilişkin hususları düzenleyen yasalar hayata geçirilmiştir. [207]

2000 yılı itibarıyla yüzde 27,9 olan sabit telefon abone yoğunluğu, 2005 yılı sonunda yüzde 26,3 seviyesine düşmüş, aynı dönemde mobil telefon abone yoğunluğu yüzde 20,5 seviyesinden yüzde 60,5'e yükselmiştir. *Genişbant*[208] internete erişim altyapısı yatırımları önemli ölçüde artmış ve genişbant abone sayısı 2005 yılı sonu itibariyle 1,5 milyona yükselmiştir.[209]

Dokuzuncu Plan'da, devletin üstlendiği iş süreçlerini rasyonelleştirme işini anlatmak üzere "yönetişim" kavramı tercih edilmiştir. Gerek politika oluşturma gerekse maliyet belirleme süreçlerinde, yönetim süreçlerinde, sayısal, kurgusal ve analitik yöntemlerden yararlanılacaktır.[210] Hizmetlerin sunulması ve kamu idaresindeki iş yükünü azaltmak için yeni teknolojiler, e-Devlet etkin bir şekilde kullanılması, hizmetlerin tek kapıdan bütünleşik şekilde sunulması hedef olarak konmuştur. Bu hedefleri gerçekleştirmek için kamuda elektronik imza (e-imza) kullanımı yaygınlaştırılacak ve elektronik işlemlerin resmiyeti sağlanacaktır.[211]

---

[206] 1 Temmuz 2006 tarihli 26215 sayılı Resmi Gazete, Karar No: 877 "Dokuzuncu Kalkınma Planının Onaylandığına İlişkin Karar", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060701M1-1.htm, Son erişim: 15.04.2019.

[207] Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007 - 2013 (1 Temmuz 2006), http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Dokuzuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf, S. 51., Son erişim: 15.04.2019.

[208] Genişbant teknolojileri (hücresel-mobil şebekeler, uydu şebekeleri vb.) hakkında detaylı bilgi için bknz. http://bidb.itu.edu.tr/seyir-defteri/blog/2013/09/07/geni%C5%9F-bant-internet-teknolojileri, Son erişim: 15.04.2019.

[209] Dokuzuncu Plan, S. 30.

[210] A. g. e. S. 94 - 95.

[211] A. g. e. S. 96 - 97.

Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde, bireysel internet erişimi kırsal alanda yüzde 15'ten yüzde 26'ya, hanelerde bilgisayar sahipliği ise yüzde 11'den yüzde 28'e yükselmiştir. Yine de bilgisayar sahipliği ve internet erişimi bakımından kır ve kent arasındaki fark yüksektir.[212]

2.3.7. Onuncu Kalkınma Planı (2014 - 2018)

Bu plan artık Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde hazırlanmış son çalışmadır. Onuncu Plan, 2013 yılında TBMM'de onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Ülke nüfusu 2012 itibariyle 75,6 milyondur. Nüfusun yaş dağılımı dengesi (dolayısıyla aktif işgücüne yük olmayacak nüfus sayıları) için nüfus artış hızının arttırılması politikalarına ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Ortalama yaşam ömrü erkekler için 74,6, kadınlar için ise %79,1'dir.[213]

Onuncu Plan'da kamu hizmetlerinde e-devlet ile ilgili değerlendirmeler şöyledir:

". . . pek çok e-devlet projesi hayata geçirilmiştir. e-Devlet Kapısı uygulamaya alınmış, 2012 yılı sonu itibarıyla 600'e yakın hizmet Kapıya entegre edilerek yaklaşık 14 milyon kayıtlı kullanıcıya ulaşılmıştır. Adres Kayıt Sistemi ve Elektronik Kamu Alımları Platformu (EKAP) oluşturulmuş; Merkezi Sicil Kayıt Sistemi (MERSİS) ve T.C. Kimlik Kartı projelerinin pilot uygulamaları tamamlanarak yaygınlaştırma çalışmalarına başlanmıştır. . . . 2008 yılında yapılan yasal düzenlemeyle kamu kurumlarının TÜRKSAT A.Ş.'den yapacakları e-devlet hizmetlerine ilişkin alımlar kamu ihale mevzuatından muaf tutulmuştur. e-Devlet çalışmalarının koordinasyonu görevi 2011 yılında Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığına verilmiştir. [214]

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) projeleri için yapılan alımların niteliği, amaçları üzerine kamu ihale mevzuatında iyileştirme çalışmaları yapılması gerekliliği kaydedilmiştir. e-Devlet uygulama ve hizmetlerinin kolay kullanımlı, güvenli olması için mevzuat çalışmalarına ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır.[215] e-Devlet kullanımının yaygınlaştırılması için yeni kimlik kartının herkese dağıtılması, kamudaki resmi yazışmalarının elektronik ortama taşınması, bilgi işlem birimlerine eğitimli insan kaynağı sağlanması vb. hedefler, açık kodlu yazılımlar, büyük veri vb. hizmet alanları kamu yönetiminde kullanmak üzere değerlendirileceği vurgulanmıştır.[216]

Ekonomide hedef ise ihracata dönük katma değeri yüksek üretim yapabilmek, ileri teknoloji geliştirebilmek olarak çizilmiş, kadınların işgücüne katılımının ve eğitimli nüfusun önemi vurgulanmıştır. Yatırım ve teşviklerinde bu türden alanlara yönlendirileceği ifade edilmiştir. Ekonomik büyüme ve istihdam alanında ise 2008 krizinin ertesinde, ekonominin % 4,8

---

[212] A. g. e. S. 135.
[213] Onuncu Kalkınma Planı (2014 - 2018), S. 49 - 50. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf, Son erişim: 17.04.2019.
[214] Onuncu Plan, S. 53.
[215] A. g. e. S. 54.
[216] A. g. e. S. 55.

küçülse de iç talebe dayanılarak bir güçlenme sürecine girildiği belirtilmiştir. 2012 yılında, üretim alanlarının GSYH içerisindeki sektörel payları tarım (% 7,9), sanayi (19,3), hizmetler (61,9)'dir.[217]

Dokuzuncu Plan döneminde kamu kurumları ve üniversitelerde araştırma altyapıları oluşturulması amacıyla yaklaşık 2,4 milyar TL kaynak harcanmıştır. Faaliyete geçmiş 108, kurulumu devam eden 65 tematik ileri araştırma merkezi projesi bulunmaktadır. Bu merkezler ağırlıklı olarak biyoteknoloji dâhil yaşam bilimleri, malzeme, havacılık ve uzay, bilgi ve iletişim, savunma teknolojileri ile nanoteknoloji alanlarında çalışmaktadır. Ar-Ge ve yenilik politikasının amacı; teknoloji faaliyetlerinin özel sektör odaklı artırılarak faydaya dönüştürülmesi, araştırma sonuçlarının ticarileştirilmesi ve markalaşmış teknoloji yoğun ürünlerle küresel ölçekte yüksek rekabet gücüne erişilmesi olarak sıralanmıştır.[218]

2012 yılı sonunda sabit genişbant internet abone sayısı ise 4,5 milyondan 7,8 milyona çıkmıştır. Fiber internet abone sayısı 645 bini, 3G mobil internet hizmeti abone sayısı ise 12,2 milyonu aşmıştır.[219] 2007 - 2013 yılları arasında Avrupa Birliği'ne Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı (IPA) bütçesinden yaklaşık 2,2 milyar avro kaynak kullanılmıştır. Toplam aynak ise 4,8 milyar avrodur.[220] Türkiye, uluslararası anlaşmalar gereği En Az Gelişmiş Ülkeler'in kalkınmasına yönelik önümüzdeki on yıl boyunca yıllık 200 milyon dolar tutarında katkı sağlamayı taahhüt etmiştir.[221]

2.4. Kalkınma Bakanlığı ve Sonrası

1960'ta özerk bir kurum ve yapı olarak inşa edilen Devlet Planlama Teşkilatı, 2011 yılında sonlandırılarak yeni kurulan Kalkınma Bakanlığı'na devredilmiştir.

9 Temmuz 2018, 703 No'lu Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 60. maddesiyle ise Devlet Planlama Teşkilatı tümden kaldırılmıştır. Kalkınma Bakanlığı ise Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile birleştirilmiş ve yeni ismi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olmuştur.[222]

10 Temmuz 2018 tarihli 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin birinci maddesi, ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı kurulmuştur. Kalkınmaya dair planlamalar bu başkanlık

[217] A. g. e. S. 58 - 59.
[218] A. g. e. S. 85 - 86.
[219] A. g. e. S. 95.
[220] A. g. e. S. 123, 143.
[221] A. g. e. S. 146.
[222] Basın İlan Kurumu websitesi 09.07.2018, "8 bakanlık birleştirildi, 2 bakanlığın ismi değişti" https://www.bik.gov.tr/8-bakanlik-birlestirildi-2-bakanligin-ismi-degisti/, Son erişim: 17.04.2019.

tarafından gerçekleştirmekle yükümlü kılınmıştır. Cumhurbaşkanlığı 13. Kararnamesi ile de Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı görev ve yetkileri ve idari yapısı belirlenmiştir:

Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen temel hedef, ilke ve amaçlar çerçevesinde kalkınma planı, Cumhurbaşkanlığı Programı, orta vadeli program, orta vadeli mali plan, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı ile sektörel plan ve programları, ilgili kamu idareleri ile Cumhurbaşkanlığı bünyesinde bulunan Politika Kurullarının görüşlerini de almak suretiyle Hazine ve Maliye Bakanlığı ile müştereken hazırlamak ve makro dengelerini oluşturmak.[223]

Teşkilata bağlı müdürlük, daire, müşavirlik birimleri biçiminde on çalışma alanı ve çerçeveleri belirlenmiştir: 1) Plan ve Programlar Genel Müdürlüğü 2) Ekonomik Modelleme ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü 3) Bütçe Genel Müdürlüğü 4) Sektörler ve Kamu Yatırımları Genel Müdürlüğü 5) İSEDAK [İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi] ve Uluslararası Kalkınma İşbirliği Genel Müdürlüğü 6) Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü 7) Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı 8) Hukuk Müşavirliği 9) Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği 10) Özel Kalem Müdürlüğü.[224]

Burada ayrı bir birim olarak da yer alan Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nın, Milli Savunma Bakanlığı hariç tüm bakanlıklarda kurulma kararı alınmış bir birimdir.[225]

2.5. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Türkiye geç sanayileşen ülkelerdendir. Ekonomide, yer yer devlet müdahaleci yer yer serbest piyasacı kurallar ile 80'li yıllara kadar karma ekonomi faaliyetleri yürütülmüştür. Uluslararası örgütlerin, birleşik yapıların paralelinde politikalarla önce sanayi toplumuna sonra bilgi ve teknoloji temelli bir ticari küresel bütünleşme sürecine, rekabete dayalı tam serbest pazar anlayışına uyum politikaları izlenmiştir. 60'larda bütünlüklü bir devlet plancılığıyla başlayan kalkınma anlayışından; 80'ler ve 90'lar boyunca devletin elindeki üretim tekellerini satışa çıkardığı, ekonomik alanda aktör olmaktan geri çekildiği, piyasa koşullarını tesis edecek düzenlemeleri ve yasaları oluşturan "yönetişim" ile ifade bulan bir pozisyona doğru çekildiği bir süreç yaşanmıştır. Başlangıçtaki Devlet Planlama Teşkilatı bünyesindeki kalkınma planları da giderek küresel gelişmelere uyumlu bir perspektife yerleşmiştir. Planlı kalkınma anlayışındaki değişim neticesinde önce devlet kavramı kalkınma kurumlarından ayrıştırılmıştır. Kalkınma Bakanlığı bünyesine alınarak eski özerk yapı eritilmiştir. Daha sonra kalkınma kavramının kendisi de silikleşmiş ve nihayetinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı potasında bu tarihsel kurumlar

[223] 24.07.2018 tarihli Resmi Gazete'te yayımlanan 13 No'lu Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.13.pdf, Son erişim: 17.04.2019.
[224] 13 No'lu Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Madde 5
[225] 24/12/2005 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 5436 sayılı Kamu Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı KHK'larda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Madde 15., S. 9667 http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5436.pdf, Son erişim: 17.04.2019.

eritilmiştir. Sanayi üretimi ve sanayileşme kavramı, bilimsel keşif ve teknolojik icatlara bağlı olarak ortaya çıkan bilgi teknolojileri alanına kayan ticari bir yapıyla birlikte dönüşüme uğramıştır. Bilgisayar ve iletişim teknolojileri veriye dayalı istatistik tutmayı kolaylaştırmıştır. Üretim anlayışındaki devlet, sanayi, kalkınma sözcüklerinin belirleyici rolünü 1980'lerden itibaren şirket, teknoloji ve strateji kavramları almıştır. Kamu hizmetleri ticarileşirken devlet idaresi yönetişim (yönetme süreçlerinin toplamı) anlam kazanmıştır. Kamu hizmetlerinin kamusal fayda amacı ile üretildiği eski yapıdan katma değer ve küresel ekonomide rekabet gücünü arttıran üretimler yaratma amacına doğru bir yapısal kayma söz konusudur.

Kalkınma planları karakteristik özelliğini geriye ve ileriye dönük uzun erimli projeksiyonlar yapmasından ve bütünlüklü toplumsal fayda yaklaşımından almaktadır. Tüm kurumların bünyesinde bir birime dönüşen strateji geliştirme daireleri (veya strateji ve bütçe başkanlığı) nezdinde yayılan stratejik planlar ise performans ölçümleri, kısa ve orta vadeli hedefleri içeren istatistiki ve iktisadi belirlenimlerin yoğun olduğu belgelerdir. Türkiye, 2000'lerin başından itibaren de Avrupa Birliği'ne üyelik perspektifli uluslararası rekabete dayalı serbest ticaret sistemiyle bütünleşme, ekonomik, hukuki uyumlulaşma süreci ile bir bilgi ve iletişim teknolojisi altyapılarına dayalı ciddi bir dönüşüm süreci geçirmektedir. Bu dönem, karakteristik özelliğini teknolojiye dayalı üretim, bilgi ve iletişim ağlarının güçlendirilmesi ve veri bankalarının oluşturulması, iletişim teknolojileri ve telekomünikasyon başta olmak üzere tüm kamu hizmet alanlarının serbestleştirilmesi, insan hakları vb. kavramlardan almaktadır.

Türkiye'de bugün; sağlık, eğitim hizmetleri de dahil olmak üzere pek çok hizmet Avrupa Birliği ve uluslararası anlaşma taahhütlerine uygun olarak özelleştirilmiş, rekabet piyasasına açılmıştır. 2000'li yıllara damgasını vuran en önemli serbestleştirme adımı Türktelekom'un özelleştirilmesi sürecidir. Bugün hala özeleştirmelerin etkileri, topluma getirdiği fayda ya da zararlar tartışma konusudur. CHP milletvekili Haydar Akar'ın açıkladığı verilere göre 2000'li yılların başında devlet tekelinde bulunan 240 kurumdan bugün geriye sadece 71 kurum kalmıştır ve bu süreç devam etmektedir.[226] 1990'ların ikinci yarısından itibaren bilgisayar teknolojisinin yaygınlaştırılması ve bilgi ve iletişim akışı sağlayan altyapıların yaygınlaştırılarak devletin elektronik dönüşümünün sağlanması, elektronik ticaretin geliştirilmesi Avrupa Birliği'nin gündemi olmuştur. Türkiye de bu dönüşüm sürecini çok sıkı takip etmiş ve dönüşmüştür.

[226] Cumhuriyet Gazetesi 17.09.2018, "İşte AKP döneminde satılanların listesi", http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi/1084925/iste_AKP_doneminde_satilanlarin_listesi.html, Son erişim: 01.05.2019

2018 itibariyle Türkiye'nin toplam nüfusu 82 milyon civarındadır. [227] Türkiye'de, 2017 yılı verilerine göre 15 yaş ve üzerindeki 61 milyon civarı nüfusun 2,4 milyona yakını okum-yazma bilmemektedir. Okur-yazar olmayan kişilerin 2 milyona yakını kadınlardan oluşmaktadır.[228] Türkiye'de 2018 yılı verilerine göre hanelerde bilgisayar kullanımı %59,6, girişimlerde bilgisayar kullanımı ise %97'dir. İnternete erişim oranı girişimlerde %95,3 iken hanelerde bu oran %72,9'dur.[229]

3. BÖLÜM: ELEKTRONİK DEVLET VE ADALET

3.1. Küreselleşme ve Bilgi Toplumu

Devlet yönetim faaliyetlerinin ve kamuya verilen hizmetlerin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi (e-devlet) sürecini inşa eden belirgin iki kavram vardır: Küreselleşme (*globalization*) ve liberasyon. Serbestleştirme (*liberalization*) politikalarıyla hızla girişilen bilgi ve iletişim teknolojilerindeki dönüşüme bağlı olarak da bilgiye dayalı ekonomi (*knowledge-based economy*), bilgi toplumu (*knowledge society*), ağ toplumu (*network society*) vb. kavramlar ortaya çıkmıştır.

Küresel ticaretin serbestleştirilmesi, sınırların çoklu anlaşmalarla ticarete açılması ve gümrük vergilerinden muaf, serbest dolaşımın ve rekabete dayalı piyasa koşullarının sağlanması hedefleriyle bir araya gelmiş kurumlar: Avrupa Birliği (AB), Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) vb. onlarca bölgesel ve küresel birleşik, çok uluslu örgütler; ortak gündemlerle hareket etmektedir. Bu çok faktörlü gidişatta tek bir küreselleşme tanımı olmadığı gibi ülkeler de küresel ticari sistemle bütünleşmeleri esnasında aynı süreçleri yaşamamaktadır. Küreselleşme olgusu genel hatlarıyla "ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi" [230] olarak tarif edilmektedir. Bir dünya sistemi olarak kapitalizmin iki büyük küreselleşme evrimi geçirdiği kabul edilmiştir. Bunlardan ilki 18. yy. Sanayi Devrimi (İngiltere) ile başlayan, buharlı makine devriminin üretimde, ulaşımda başat rol oynadığı 1870 - 1914 evresidir, bu dönemde sermaye değişimlerinde kullanılan para altın rezervlerine endeksli bir değerdir. Ülkelerin devletçi ekonomi politikaları güttükleri, kalkınma ve refah toplumu (1914 -

[227] Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları, "Yıllara ve cinsiyete göre il/ilçe merkezleri ve belde/köyler nüfusu, 1927-2018", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059. Son erişim: 01.05.2019

[228] Kaynak: TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, "Okuryazarlık ve cinsiyete göre nüfus 2008-2017", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018. Son erişim: 01.05.2019

[229] Kaynak: TÜİK, "Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması, Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması", http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do%3Fmetod%3Dtemelist, Son erişim: 01.05.2019

[230] Erinç Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, S. 13.

1960) ara döneminden sonra küreselleşmenin ikinci evresi olarak anılan süreç başlamıştır. 1970'lerden günümüze değin uzanan ikinci evre fiyat (kağıt yani soyut para) değişimlerine bağlı finansal kapitalizmin gelişimidir. İlk evre "küreselleşme" izleri iktisat tarihi içinde belirgin bir biçimde takip edilmiştir: Dokuma tezgahlarının sayısındaki (1730'lardan itibaren başlayan) geometrik artışlar, demir yolu taşımacılığı (1820'ler), okyanus aşırı yol alan buharlı gemiler (1840'lar). İngiltere'de, 19. yüzyıl başında toplam işgücünün %30'u sanayi sektöründe çalışırken yüzyıl sonuna doğru bu oran neredeyse toplam işgücünün yarısına tekabül eder hale gelmiştir.[231]

19. yüzyılda elektromanyetik dalga boylarına dair keşifler ve icatlar (telsiz, radyo sinyalleri vd.), elektrik enerjisinin insan sesi gibi bir veriyi taşıyabilecek icatların üretiminde kullanılması peşi sıra yaşanan gelişmelerdir. Transistörün ve sonunda çip (yonga) bütünleşik (entegre) sistemleriyle bilgisayarların hızlı gelişimi ve yaygınlaşması, giderek yayıncılık şebekeleriyle (radyo, televizyon, telefon vs. altyapıları) birleşti ve bilgi ağları tüm kürede, ortak standartlar belirlenerek şekillendirildi. İnternet böyle bir çoklu icatlar bütünün kristalize olmuş halidir, bütünleşik bir iletişim teknolojisidir. Parçalarına ayrıldığında, çiplerden oluşmuş bilgisayarlar, bilgisayarları ve donanımları çalıştıran yazılımlar, iletişim altyapısı (sinyal vericiler-alıcılar, mobil şebekeler, uydular, sabit kablolu telefon hatlar vd.), farklı bilgisayarların ortak bir ağ üzerinde iletişimini sağlayan ana bilgisayarlar (sunucular) bir araya gelerek internet dünyasını oluşturur. 19. yy. ortasından itibaren de bu teknik, teknolojik dönüşümler müstakil bir alan olarak bilgi ve iletişim teknolojileri (bilişim) alanını doğurmuştur. Bilgi ve iletişimin üretimde ve ekonomide başrolü ele geçirdiği 1970'lerden itibaren başlayan ikinci küreselleşme eğilimi: Sermayenin yatırımının tüm küreye yayılması, dünya finans piyasalarının birbirlerine eklenmesini içeren bir süreçtir.[232] Ekonomideki bu belirgin değişim eğilimi bilgiye dayalı ekonomi, bilgi toplumu, iletişim ve enformasyon çağı, enformasyon ekonomisi, ağ toplumu türünden kavramların üretimine sebep olmuştur.

Fritz Machlup (*The Production and Distribution of Knowledge in the United States,* 1962 kitabında) "bilgi ekonomisi" kavramı ışığında, endüstri toplumundaki mal üretimin yerini bilgi üretiminin aldığını ABD ekonomisi üzerinden incelemiştir. [233] Marchall Mcluhan (*Understanding The Media*, 1964 kitabında), [234] "küresel köy", "iletişim ve enformasyon çağı", "elektrik çağı" ile ifade edilen yeni bir toplumsal yapının doğuşunu ilan eder. Peter F. Ducker, 1969'da bilginin

[231] Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye,* S. 14 - 15.
[232] Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye,* S. 22.
[233] Fritz Machlup, *The Production and Distribution of Knowledge in the United States,* USA: Princeton University Press., 1962.
[234] Machall Mcluhan, *Understanding The Media: The Extentions of Man,* Kanada: McGraw-Hill, 1964.

üretimde etkin bir unsur haline geldiği tespitiyle "bilgi toplumu" tanımlamasını yapar. Daniel Bell (*The Coming of Post-Endustrial Scoiety*, 1973 kitabında), "endüstri sonrası toplum" kavramı etrafında, bilginin önemini ve hizmet sektörünün çıkışını incelemiştir.[235] Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi* (The Rise of the Network Society, 1996) kitabında[236], kültür ve ekonominin bilgi ağlarıyla toplumlar arasında dolaştığı ve daha açık, dinamik bir toplum modeli yarattığı argümanını tartışmıştır. 1990'lı yıllarda, "bilgi ekonomisi" ve "bilgi toplumu" kavramları tekrar dolaşıma sokulmuştur.

3.2. e-Avrupa Eylem Planı (e-Europe Action Plan)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa kıtasındaki bazı ülkeler, sanayi toplumları için önemli olan (kömür, çelik vs.) kaynakların ve atom enerjisinin kullanımına ilişkin tasarrufta bulunmak üzere çeşitli anlaşmalarla bir araya gelmiştir. Bu ortak gündemli, anlaşmalı gidişat en nihayetinde Avrupa Birliği Anlaşması (*Treaty on European Union*), Hollanda-Maastricht'te, 1992'de imzalanarak Avrupa Birliği (AB) çatısı altında toplanmıştır. AB, 2000'lerin başında 15 üye ülkeden oluşmaktaydı. 2013'te Hrvatistan'ın birliğe katılımıyla 28 üye ülkeli günümüzdeki görünümüne ulaşmıştır. İngiltere ise Birlik'ten (Brexit) ayrılma sürecindedir.[237]

23 - 24 Mart 2000'de yapılan Lizbon Zirvesi'nde, AB, on yıllık ekonomik ve politik hedefleri için elektronik dönüşümü temel alan bir plan açıklamıştır. Bilgiye dayalı ekonominin yarattığı değişimi yakalamak için küresel bilgi altyapılarını oluşturmak ve eğitim sistemini modern ihtiyaçlara göre dönüştürmek temel gaye olarak ifade edilmiştir. Telekomünikasyon ve internet kullanımının az olduğu, artan iş yükünün getirdiği açığı kapatacak bilgi teknolojileri alanında nitelikli işgücü eksikliği olduğu tespitleri yapılmış ve bu temeller üzerinde hedeflerin gerçekleşmesi için aşamalı bir plan devreye sokulmuştur. Bilgiye dayalı ekonomi ve bilgi toplumuna geçiş olarak tanıtımını yaptıkları bu programı gerçekleştirmek için üye ülkelere haziran ayına kadar ulusal eylem planlarını hazırlama çağrısı yapılmıştır. Bu süreç e-Avrupa Eylem Planı (*e-Europe Action Plan*) olarak ifade edilmiştir. Bu çerçevede, Avrupa Birliği Konseyi ve Parlamentosu'na 2001 yılına kadar mevzuat çalışmalarını bitirme, serbestleşmiş bir telekomünikasyon pazarının tamamlama çağrısı yapmıştır. AB üyesi ülkelere de 2000 yılına kadar enerji (gaz, elektrik vb.), posta ve telekomünikasyon hizmetlerini serbestleştirerek interneti ucuz,

---

[235] Tarih Okulu Sayı: 9 - 2019, "Bilgi Toplumunun Tarihçesi", Yenal Ünal, http://www.johschool.com/Makaleler/294323555_123_pdfsam_5.pdf, S. 132. Son erişim: 01.04.2019.
[236] Manuel Castells, *The Rise of the Network Society*, Blackwell Pub: 1996.
[237] Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu websitesi, https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9, Son erişim: 01.04.2019.

hızlı ve erişilebilir kılma misyonu biçilmiştir. 2001 yılına kadar AB sınırlarındaki tüm okulların internete erişmiş, 2002 yılına kadar tüm eğitimcilerin interneti kullanabilir olması; 2003 yılına kadar da tüm temel kamu hizmetlerine elektronik ortamda ulaşılabilmesi planlanmıştır. Stratejilerin gerçekleştirilmesi için yeni bir "açık koordinasyon" yöntemi benimsenmiş; merkezi olmayan, diğer ülkelerle karşılaştırmalı, periyodik hedefleri ve değerlendirme kriterleri olan bir program benimsenmiştir. Lizbon Zirvesi'nin ardından Avrupa Birliği Komisyonu, e-Avrupa Girişimi (*e-Europe Initiative*) isminde bir etkileşimli websitesi başlatarak Zirve'de alınan kararların ilk adımını atmış, "bilgi toplumu" hedefine dair siteden bilgilendirmeler yapmıştır.[238] Zirve sonuç bildirgesinde, yenilikçi 2000 Girişimi ve KOBİ'ler için risk sermayesi olarak 1 milyar avro ek bütçe ve belirlenen öncelikli alanlar için 12 - 15 milyar avro özel kredi programı teşvikleri ayrıldığı duyurulmuştur.[239] Mart ayında Lizbon'da deklare edilen bu programa ilişkin olarak AB'ye adaylık sürecinde olan ülkeler, Mayıs 2000'de yapılan Avrupa Balkanlar Konferansı'nda, henüz birliğe üye olmamış yahut aday statüsünde olan ülkeler, e-Avrupa'ya benzer bir dönüşüm süreci için ulusal eylem planları hazırlama kararı almışlardır. Bu bağlamda Türkiye'ye de çağrı yapılmıştır.[240] Bu elektronik dönüşüm eylem planları, ülkelerin adaylık sürecinden ayrı bir program olarak yürütülmüş bir çalışmadır.

AB, Göteborg Zirvesi'nde (Haziran 2001), genişleme perspektifini vurgulamış, *e-Avrupa* programını ise birliğe henüz üye olmamış aday ülkelere doğru genişleterek e-Avrupa+ Eylem Planı'nı duyurmuştur. Göteborg Zirvesi sonuç bildirgesinde, Türkiye'nin 1999'daki Helsinki Zirvesi kararları ile AB'ye bir adım daha yaklaştığı, katılım öncesi uygulaması gereken stratejilerle gelişmeler sağladığı ifade edilmiştir. Katılım Ortaklığı anlaşması çerçevesinde Türkiye'nin en geç bir yıl içinde somut mali önlemleri (IMF'nin ekonomiyi düzenleme önerilerini kabul etmeyi) içeren adımlar atmasının önemi vurgulanmıştır. Aday ülkelerin de elektronik dönüşümlerini gerçekleştirmek üzere eylem planları hazırlama önerileri desteklenmiştir. Konsey, 2003 baharından itibaren aday ülkelerin ulusal raporlarını da sentezlenen yıllık raporlarına koyacağını açıklamıştır.[241]

---

[238] Avrupa Birliği Komisyonu Basın Bülteni Veribankası 31.03.2000 (European Commission Press Release Database, Brussels, 31March 2000), http://europa.eu/rapid/press-release_IP-00-320_en.htm, Son erişim: 01.05.2019.

[239] Lizbon Zirvesi 2000 (Lisbon European Council), Çeviri: S. Nehir Kovar, http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm, Son erişim: 01.05.2019.

[240] Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, "eAVRUPA AVRUPA BİLGİ TOPLUMU VE TÜRKİYE", Tülay Ç. Özlü, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/2/397.pdf, S. 154 – 155, Son erişim: 01.05.2019.

[241] Göteborg Zirvesi Sonuç Bülteni (European Council Göteborg Bulletin, 18.06.2001), Çeviri: S. Nehir Kovar, http://aei.pitt.edu/43342/1/Goteborg_2001.pdf, S. 14. Son erişim: 01.05.2019.

3.2.1 Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri

Avrupa Birliği ile ilişkiler, Avrupa Topluluğu (AT) zamanına kadar geri gider. 12 Eylül 1963 tarihli "Türkiye ile Avrupa Topluluğu Arasında Ortaklık Kurulmasına ilişkin Ankara Anlaşması" imzalanmış gümrük birliğine ilişkin uzlaşılmıştır. 1987 yılında Türkiye tam üyelik için başvuru yapmıştır. Topluluk bir süre üye almayacağını bildirmiş ve ilişkilerin geliştirilmesi önerisi yapmıştır. Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Helsinki Zirvesi'nde (1999) Türkiye'nin adaylığı resmen kabul edilmiştir. 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde, 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılım müzakerelerini başlatma çağrısı yapılmıştır. Katılım müzakereleri, Türkiye'nin AB müktesebatını iç hukukuna aktarmasını ve etkili bir şekilde uygulamasını içeren kapsamlı bir süreçtir. Müzakere sürecinin ilk aşaması olan tarama toplantıları, 20 Ekim 2005 tarihinde yapılan Bilim ve Araştırma faslı tarama toplantısı ile başlamış ve 13 Ekim 2006 tarihinde yapılan Yargı ve Temel Haklar faslı ayrıntılı tarama toplantısı ile sona ermiştir.[242]

3.2.2. Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB)

Katılım ortaklığı belgeleri, her aday ülke için AB Komisyonu tarafından hazırlanan, Konsey onayladıktan sonra geçerlilik kazanan bir tür yol haritası belgeleridir. Üyelik öncesi atılması gereken adımlar, düzenlenmesi gereken yasal mevzuatlar, siyasi ve ekonomik kriterler vb. uyumlulaştırma programlarıdır.[243] Programın içeriğine göre mali destek boyutu da bu belgelerde belirlenir. Şu anki haliyle 35 fasıldan oluşmaktadır. Türkiye diğer ülkelerden farklı bir şekilde aday adaylığı gibi bir ara statüye tabii tutulmuş, Helsinki Zirvesi'nde bu tutum düzeltilmiştir.

3.2.3. Helsinki Zirvesi (10 - 11 Aralık 1999)

Helsinki Zirvesi'nde, Kopenhag kriterlerini (demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı ile bunların korunmasını güvence altına alan kurumlarının istikrara kavuşturulmuş olması vb. siyasi kriterleri) yerine getiren Türkiye'nin de diğer aday ülkelerle eşit bir adaylık sürecine gireceği açıklanmıştır. Adaylık sürecine ilişkin olarak KOB'lerdeki koşulları yerine getirip düzenlemeleri gerçekleştirdiği ölçüde diğer aday ülkeler gibi mali yardım ve kaynaklarından faydalanabilecektir: "AB, Türkiye'ye katılım öncesi mali yardımını kayda değer

[242] Avrupa Birliği Başkanlığı websitesi, "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html, Son erişim: 01.05.2019.
[243] T.C. Dış ilişkiler Bakanlığı websitesi, Katılım Ortaklığı Belgeleri'nin tamamı için bknz. https://www.ab.gov.tr/katilim-ortakligi-belgeleri_46226.html, Son erişim: 01.05.2019.

ölçüde artıracaktır. Bu yardım, 2004'ten itibaren bütçe içinde "katılım öncesi harcamalar" başlığı altında finanse edilecektir."[244]

3.3. e-Dönüşüm Türkiye Eylem Planı (2003)

70'lerden beri bağımsız kurumlarca sürdürülen devlet hizmetlerinde teknolojikleşme çabaları; 1980'lerdeki telekomünikasyon yatırımlarıyla büyümüştür. Merkezi Nüfus Sayım Sistemi (MERNİS) [245], gümrük ve vergi projeleri vb. birbirlerinden bağımsız yürütülen elektronik dönüşüm çalışmaları bulunan Türkiye için AB'nin e-Europe Initiative (*e-Avrupa Girişimi*) tarihsel bir fırsat olmuştur.

e-Avrupa+ sürecinde Türkiye de kendi eylem planı hazırlamıştır. 2001 - 2002 yıllarında 57. Hükümet (Başbakan Bülent Ecevit) döneminde "e-Türkiye" adı altında TÜBİTAK tarafından yürütülen projeler bulunmaktadır. Bu çalışmalar, 2003 yılında 58. Hükümet (Başbakan Abdullah Gül) tarafından "e-Dönüşüm Türkiye Acil Eylem Planı" adı altında hükümet programına alınmıştır. Başbakanlık'tan Genelge 2003/48 çıkarılmış (4 Aralık 2003 tarih ve 25306 Sayılı T.C. Resmi Gazete) eylem planı görev, yetki ve sorumluluklar dağıtılmıştır. Genelgenin çizdiği rotada, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı bünyesinde, Müsteşar yardımcısına bağlı olarak Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı kurulmuştur. Genelgede projenin amacı kamuya "daha kaliteli, hızlı hizmet sunma" üzere "e-Avrupa+ kapsamında öngörülen eylem planının bir versiyonunu Türkiye için hazırlama" şeklinde ifade edilmiştir. [246]

Türkiye, 70'lerde küçük hamleler ile başladığı 80'ler ve 90'larda süratle devam eden, 2000'lerden bu yana zirve yaşayan rekabete dayalı, serbest pazara açılma ve özelleştirme politikalarını halen sürdürmektedir. 50'ler itibariyle nüfusun eğitimi, su, kanalizasyon, elektrik vb. altyapıların ülkeye yayılması, sanayi üretimine dayalı bir ekonominin oluşturulması, güncel tekniklere erişme, teknoloji transferi ve iletişim şebekeleri (radyo, telefon, televizyon, mobil vb. şebekeler) inşa etme ve nihayetinde dijital dönüşümü gerçekleştirme hedeflerine ancak 2000'lerin başında ulaşılmıştır. 2000'lerin başında, "e-Dönüşüm Türkiye" olarak başlayan bu süreç 2000'li

[244] T.C. Dış ilişkiler Bakanlığı websitesi, Kopenhag Zirvesi 2002, http://www.mfa.gov.tr/kopenhag-zirvesi-12-13-aralik-2002.tr.mfa, Son erişim: 01.05.2019.

[245] MERNİS 1976 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından projelendirilmiştir. Maddi kaynakları Birleşmiş Milletler-Dünya Bankası fonlarıyla beslenmiştir. 1996'da ODTÜ tarafından kısmi olarak hayata geçirilmiştir. 16 Kasım 2000 tarihinde hizmete açılmıştır. Kaynak: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü websitesi, "Dünden bugüne MERNİS", https://www.nvi.gov.tr/hakkimizda/projeler/mernis/dunden-bugune-mernis, Son erişim: 15.03.2019.

[246] 4 Aralık 2003 tarih ve 25306 Sayılı T.C. Resmi Gazete, "2003/48 Başbakanlık Genelgesi", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031204.htm#3, Son erişim: 15.03.2019.

yılların sonuna doğru devletin yönetim ve hizmet alanlarında (emniyet, nüfus istatistikleri, e-adalet, vergi vb.) elektronik bir dönüşüme yani '*e-devlet'*e kadar uzanmıştır.

3.4. e-Devlet Nedir?

e-Devlet, vatandaşlara devlet tarafından verilmesi gereken kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması, devlet iş ve işlemlerinin elektronik ortamda yürütülmesidir. 2006/22 sayılı Başbakanlık Genelgesi (26255 sayılı Resmî Gazete yayınlanmış), e-Devlet Kapısı'nın kurulması, işletilmesi ve yönetilmesi esaslarını belirlemiştir. [247] Başbakanlık adına (24/3/2006 tarihli ve 2006/10316 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile) Ulaştırma Bakanlığı sorumlu kurum olarak görevlendirilmiştir. *e-Devlet Kapısı'nın* işleyişi; farklı veri tabanlarının bütünleştirilmesi, ortak standartların belirlenmesi, iş süreçlerinin sadeleştirilmesi, içerik yönetimi ve hukuki dayanakların oluşturulması konusunda Ulaştırma Bakanlığı'nın koordinasyonunda, kurumlarla işbirliği içerisinde Türksat Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme A.Ş. tarafından yürütülmektedir.[248]

2016 yılında Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından hazırlanan "e-Devlet Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" e-Devlet Kapısı tanımına göre:

"e-Devlet Kapısı: e-Devlet hizmetlerinin son kullanıcıya farklı erişim kanallarından tek noktadan bütünleşik olarak sunulduğu ortak elektronik platformu" dur.[249] En sade haliyle e-Devlet Kapısı, elektronik ortamda devlet kurumlarının sunduğu hizmetlerin tümünü tek bir kaynakta gösteren bir websitesi uygulamasıdır.

3.4.1. e-Devlet Hizmetlerinin Sunumuna İlişkin İlkeler

Yönetmelikte, e-Devlet hizmetlerinin ulaştırılmasındaki temel prensipler: Kullanım kolaylığı ve erişilebilirlik, zaman ve maliyet tasarrufu, güvenli iletişim, kesintisiz hizmet temini, altyapı oluşturularak kurumların birlikte çalışması ve bilgi paylaşımı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması vb. ilkelere yer verilmiştir. Mahremiyetin sağlanması, veri güvenliğine yönelik uluslararası standartların uygulanması, yalnızca sunulan

[247] 10 Ağustos 2006 tarihli ve 26255 sayılı Resmi Gazete, "2006/22 numaralı e-Devlet Kapısı'nın Kurulması, İşletilmesi ve Yönetilmesi hakkında Başbakanlık Genelgesi", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060810-6.htm, Son erişim: 15.03.2019.
[248] Türksat websitesi, https://www.turksat.com.tr/bilisim/e-devlet-kapisi, Son erişim: 15.03.2019.
[249] 3 Eylül 2016 tarihli ve 29820 sayılı Resmi Gazete, "e-Devlet Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160903-2.htm, Son erişim: 15.03.2019.

hizmetin gerektirdiği verilerin kişilerden istenmesi vb. prensipler hizmetlerin verilişinde önemle vurgulanmıştır. Ayrıca teknik açıdan yetkin teknolojilerin kullanılması ve açık standarda dayalı ürün/hizmetlerin tercih edilmesi, proje ve uygulamalarda, herhangi bir teknoloji tercihini öne çıkartmayan ve teknolojik bağımlılık yaratmayan çözümlerin benimsenmesi, ödeme gerektiren hizmetlere ilişkin tahsilatların elektronik ortamdan alınabilmesi vd. öne çıkarılmıştır.[250]

3.4.2. e-Devlet Hizmeti Veren Kamu Kurum ve Kuruluşların Sorumlulukları

Yönetmelikte elektronik ortamda hizmet sunmak isteyen kamu kurumlarının yükümlülük ve sorumlulukları da detaylı olarak ele alınmıştır. Hizmet sunan kamu kurumu, "üretmiş oldukları verilerin elektronik ortama taşınmasından, doğruluğundan, güncelliğinden, veri bütünlüğü ve güvenliğinin sağlanmasından ve saklanmasından" sorumlu kılınmıştır. Hizmetlerin ulaştırılması sırasında gerekli veri aktarımları kamu kurumlarının aralarında yaptıkları protokollere göre elektronik ortamda paylaşılacaktır. Kurumlar, kullanıcı dostu, güvenli, taleplere cevap verebilir ve kesintisiz bir şekilde hizmetleri sunmakla yükümlüdür. e-Devlet Kapısı üzerinden verilecek her bir hizmette, gerekli olan veri ya da uygulama entegrasyonu için kurumlar, e-Devlet Kapısı İşletmecisi ile Bakanlık adına bir veri paylaşım protokolü imzalarlar. e-Devlet hizmeti sunan kamu kurumları afet ve acil durumlarda sistemlerini güvenli tutacak tedbirleri almaktan sorumludurlar. e-Devlet Kapısı üzerinden kredi kartı, banka kartı, havale, EFT, mobil ödeme gibi yöntemlerle de alacaklarının tahsilatını yapabilecekleri yapıyı kurmalıdırlar.[251]

3.5. Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) [252]

Elektronik dönüşüm süreçleri genel olarak hız, verim, bürokrasinin azaltılması vb. özellik ve nitelikler ön plana çıkarılarak ele alınmıştır. UYAP bilişim sistemi, adalet personelinin iş yükünün ve yargı giderlerinin azaltılması, dava sürelerinin kısaltılarak hak kayıplarının önüne geçilmesi, adalete erişimin kolaylaştırılması vb. amaçlarla kurulmuştur. Adalet hizmetlerinin aşama aşama elektronik ortama taşınmasını hedefleyerek Ulusal Yargı Ağı Projesi'ni hayata geçirmek üzere sorumlu kurum olan Adalet Bakanlığı ile Havelsan A.Ş. arasında protokoller imzalanmıştır. Proje ile Adalet Bakanlığı'na bağlı merkez ve taşra teşkilatlarının tümünde elektronik adalet hizmeti verecek şekilde bir altyapı kurulmuştur. "e-Dönüşüm Türkiye" ve *e-Devlet* projelerinin en önemli ayaklarından biri UYAP'tır. Avrupa Birliği ile yürütülen üyelik müzakereleri içerisinde "yargı reformu" bütçelerinden faydalanılarak da sistem inşa edilmiş ve

[250] e-Devlet Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik Madde 5.
[251] e-Devlet Hizmetlerinin Yürütülmesi Yönetmelik Madde 7.
[252] UYAP'a dair bilgiler için bknz. UYAP'ın sitesi içinden derleyen S. Nehir Kovar, https://www.uyap.gov.tr/, Son erişim: 08.04.2019.

hala geliştirilmektedir. UYAP sisteminde; sistemi kullanacak kişinin ihtiyacına göre farklı giriş basamakları vardır. Avukat portalı, vatandaş portalı, bilirkişi portalı vb. amaca göre sisteme üyelik ve giriş prosedürü vardır.

3.5.1. UYAP'ın Fiziki Altyapısı ve Birimleri

UYAP'ın Sistem Merkezi ve afet durumlarında devreye girebilecek Acil Durum Merkezi, Türksat A.Ş.'nin Ankara Gölbaşı'ndaki yerleşkesinde, 2009 yılında kurulmuştur. UYAP'ın iletişim hatlarını (karasal ve uydu şebekelerini) kurmak üzere Türksat Uydu Haberleşme ve Kablo TV İşletme A.Ş. ile protokol imzalanmıştır.

UYAP'ın ana bilgisayar üssü (Merkezi Sistem Odası), 70 bin kişiye, Acil Durum Merkezi ise 10.000 kişiye hizmet verebilir şekilde kurulmuştur. Sistemin kurulması ve kesintisiz çalıştırılabilmesi için ana bilgisayarlar (sunucular), jeneratörler, dizüstü ve masaüstü bilgisayarlar, yazıcı ve tarayıcılar vd. donanım cihazları satın alınmıştır. Yoğun data transferini kaldıracak şekilde data hattı ve elektrik hatları çekilerek Yerel Bilgisayar Ağı (LAN) kurulmuştur. Ana bağlantı hatları: Türk Telekom noktadan noktaya Metreoethernet/G.Shdsl/Adsl ve Superonline G.Shdsl/Adsl Mpls-Vpn; yedek bağlantıları ise Türksat Uyduları ve Vodafone 3G bağlantılarından oluşmaktadır.

Adalet Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatı birimleri (savcılıklar, mahkemeler, ceza infaz kurumları, adli tıp birimleri vd.) bilgi otoyollarıyla birbirine bağlanmıştır:

> *25 adet IBM-ix 670-650 ve 630 sunucularından 6,7 terebytl'lık veri saklama ünitesi, 2 adet kesintisiz güç kaynağı, 1 adet teyp ünitesi ve network cihazlarından oluşan merkez sistem odası kurulmuş ve işletime alınmıştır. . .20.733 Adet masa üstü bilgisayar •9.717 Adet Dizüztü bilgisayar •11.265 Adet Yazıcı •2.800 Adet Dizüstü Bilgisayar yazıcısı (taşınabilir Yazıcı) •418 Renkli yazıcı •5.000 Adet 600 Va'lık Kesintisiz Güç Kaynağı cihazı •2.437 Adet Tarayıcı dağıtımı yapılmıştır. •Adalet Bakanlığı Taşra birimlerinden 87 adet birimi Merkezi kesintisiz güç kaynağı cihazının (10 - 300 kVA büyüklüğünde) kurulumu tamamlanmıştır.* [253]

> *UYAP I yazılım uygulamalarına ait ara yüzler web tabanlı olup Oracle developer 6i yazılım geliştirme aracı ve ORACLE 9i veritabanı kullanılarak geliştirilmiştir. UYAP II-C yazılım uygulamalarına ait ara yüzler da UYAP I yazılımında olduğu gibi web tabanlı olup J2EE platformunda IBM Web sphere ile geliştirilmiştir.* [254]

UYAP, elektronik imza kullanılabilecek şekilde yazılmış bir sistemdir. Bu sayede, yasal belgeler elektronik bir şekilde imzalanarak sistem içerisinde iş süreçleri gerçekleştirilebilecektir. Adalet Bakanlığı, Temmuz 2008'den beri birimler arası yapılan resmi yazışmaları elektronik ortamda e-imza kullanarak yapma zorunluluğu getirmiştir. Kanunlarda değişiklikler yapılarak UYAP sisteminin kullanılması zorunlu kılınmış, veri toplayan bir yapıya dönüştürülmesi

[253] UYAP kitapçığı, Derleyen Ankara Barosu (2007), http://www.ankarabarosu.org.tr/Siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/u/uyap7.pdf, S 32. Son erişim: 08.04.2019.
[254] UYAP kitapçığı (2007), S. 20.

hedeflenmiştir. Örneğin 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'na eklenen 38/A maddesinin 1. fıkrasında, "Her türlü ceza muhakemesi işlemlerinde Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) kullanılır. Bu işlemlere ilişkin her türlü veri, bilgi, belge ve karar, UYAP vasıtasıyla işlenir, kaydedilir ve saklanır." şeklinde düzenleme yapılmıştır. "Cumhuriyet Başsavcılıkları ile Adli Yargı ilk Derece Ceza Mahkemeleri Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmelik" ile de aşağıda gösterilen kayıtların UYAP'ta tutulması zorunlu kılınmıştır:

> *a) İddianamenin değerlendirilmesi kaydı, b) Esas kaydı, c) Duruşma günleri kaydı, ç) Keşif günleri kaydı, d) Uzlaşma kaydı, e) Önödeme kaydı, f) Bilirkişilik kaydı, g) Tercüman kaydı, ğ) SEGBİS kaydı, h) İstinabe kaydı, ı) Karar kaydı, i) İstinaf kaydı, j) Temyiz kaydı, k) İnfaz hâkimliği kaydı, 1) Koruyucu ve destekleyici tedbir kararları kaydı, m) Sorgu kaydı, n)Değişik işler kaydı, o) Muhabere kaydı, ö) Zimmet kaydı*[255]

Yüksek Seçim Kurulu (SEÇSİS) de bu ağın altyapısını kullanmaktadır. Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) de bu ağın altyapısıyla çalışmaktadır.

3.5.2. UYAP Üzerine Yapılan Tez Çalışmaları

Türkiye Ulusal Tez Merkezi'nde, UYAP kelimesi aranarak elde edilen sonuçta, 2010'dan 2017'ye kadar olan süreçte, altı adet yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmaların yarısı kamu yönetimi, iki tanesi bilgi ve belge yönetimi ve bir tanesi de hukuk alanından gelmiştir.[256] SEGBİS hakkında veri bankasında görüntülenen herhangi bir tez çalışması yoktur. Konuyu ceza hukuku ve insan hakları hukuku açısından değerlendiren sınırlı sayıda makale bulunmaktadır. İkincil kaynaklar ise basına yansıyan haberler, köşe yazıları ve meclis soru önergeleri vb. değerlendirmelerdir.

3.6. Avrupa Birliği, Türkiye İlerleme Raporlarında UYAP[257]

2004 yılı Türkiye İlerleme Raporu'nda, tüm hakim, savcı ve mahkemelere bilgisayar verilerek gerekli eğitimlerin tamamlandığı ifade edilmiştir.[258] 2007 yılında, bilgi teknolojilerinin kullanımı ve yargıda modernizasyonun devam ettiği, UYAP ile olumlu sonuçlar elde edildiği ve Mart 2007 itibariyle de Avukat Portalı'nın da ağa eklendiği ifade edilmiştir.[259] 2009 yılı raporunda

---

[255] Yargıtay Karar Arama sitesi, "İçtihat Metni" Tebliğname No : KYB - 2014/51227, 15. Ceza Dairesi 2014/5115 E. , 2014/9237 K. https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/, Son erişim: 08.04.2019.

[256] Yükseköğretim Kurumu Başkanlığı, Ulusal Tez Merkezi, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp, Son erişim: 08.04.2019.

[257] Tüm raporlar için bknz. T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı webistesi https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html, Son erişim: 08.04.2019.

[258] AB, Türkiye İlerleme Raporu 2004 - 2005 Dönemi, S. 20 - 21.

[259] AB, Türkiye İlerleme Raporu 2007 - 2008 Dönemi, S. 9.

UYAP bilişim sisteminin avukatlar tarafından artan bir biçimde kullanıldığı ifade edilmiş ve küçük şehirlerde sisteme ulaşmada sıkıntılar yaşandığı notu düşülmüştür.[260]

Türkiye, 2012 yılında veri alışverişi konusunda Avrupa sınır güvenliği denetimi yapan Frontex ile anlaşma imzalamış ve 2013 Ağustos ayında uygulamaya geçilmiştir. 2013-14 raporu, inşa edilen gözetleme kuleleri, kontrol birimleri, karakollardan söz ederek UYAP'ın sınır kontrolünün etkinliğini arttırdığını vurgulamıştır:

2013 başı itibarıyla 65 yeni sınır karakolu oluşturulmuş, 150 gözetim kulesi yenilenmiş ve sınır devriyesi için 1150 kilometrelik yol yapılmıştır. Adalet Bakanlığının Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) ile daha etkili sınır kontrolü yapılmasına olanak sağlanmıştır. . . İçişleri Bakanlığı ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığının kaçakçılıkla mücadelede daha etkin bir işbirliği yapmaları gerekmektedir. Sınır yönetimi alanında somut ilerleme kaydedilebilmesi bakımından Entegre Sınır Yönetimi Koordinasyon Kurulunun rolünün güçlendirilmesi çok önemlidir.[261]

Aynı raporda SEGBİS sistemi (video konferans yöntemi) de bir paragrafta geçmiştir. 1980 Darbesine ilişkin yürütülen davada, mahkemenin iki sanığın davasını video konferans yöntemiyle gördüğü ifade edilmiştir.[262] 2014 yılı raporunda, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun eğitim çalışmalarından, UYAP ile ilgili yapılan eğitici çalışmalardan bahsedilmiştir.[263] 2015 yılı raporunda, e-devletin ülkede yoğun olarak kullanıldığı, e-devlet kapısı yoluyla sağlanan hizmetlerin iki katına çıkığı, nüfusun dörtte birinin e-hizmetleri kullanmakta ve memnun olduğu ifade edilmiştir.[264]

2016 yılı raporunda ise UYAP şu şekilde ele alınmıştır:

Ülke genelinde mahkemeler modern bilgi ve iletişim teknolojisi teçhizatına çoğunlukla sahiptir. Tüm mahkemelerde, ulusal yargı ağı projesi UYAP'ın bir unsuru olan elektronik dava tahsis sistemi kullanılmaktadır. Bu sistem avukatların ve tarafların yargı süreci ile ilgili önemli bilgilere korumalı şekilde erişim sağlamasına imkân vermekte ve istatistiki raporlama amacıyla kullanılmaktadır. Ancak, mahkemeler düzenli olarak faaliyet raporu yayımlamamaktadır.[265]

Avrupa Birliği'nin yayınladığı son Türkiye İlerleme Raporu, 2018 yılındadır. Video konferans yönetimine ilişkin iki yerde değerlendirme yapılmıştır. Adli iş birliği anlaşması çerçevesinde video konferans bağlantıları yapılacağı ve de video konferansla ifade vermek istemeyen vekillere yalnızca bu sistemin sunulmasına ilişkindir:

Cezai Konularda Uluslararası Adli İş Birliği Kanunu Mayıs 2016'da yürürlüğe girmiştir ve bu Kanun ile konuya ilişkin usullerin hızlandırılması amaçlanmaktadır. Bu usuller, adli yardımlaşma taleplerinin video konferans ile yerine getirilmesine olanak tanınması ve "rızaya dayalı iade" usulünün tesis edilmesini içermektedir.[266]

---

[260] AB, Türkiye İlerleme Raporu 2009 - 2010 Dönemi, S. 69.
[261] AB, Türkiye İlerleme Raporu 2013 - 2014 Dönemi, S. 67.
[262] A. g. e. S. 10.
[263] AB, Türkiye İlerleme Raporu 2014 - 2015 Dönemi, S. 45.
[264] AB, Türkiye İlerleme Raporu 2015 - 2016 Dönemi, S. 13.
[265] AB, Türkiye İlerleme Raporu 2016 - 2017 Dönemi, S. 19.
[266] AB, Türkiye İlerleme Raporu 2018 Dönemi, S. 50.

Ocak 2018'e kadar, HDP'li milletvekillerinin duruşmalara katılma talepleri sistematik olarak reddedilmiş, mahkemeler milletvekillerine yalnızca video konferans sistemiyle katılma hakkı tanımıştır.[267]

3.7. Sayısal Veriler ile Adalet Bakanlığı: Faaliyet Raporları (2012 - 2017)

Türkiye'de, güncel adalet sisteminde, iki aşamalı yargılama sistemi uygulanmaktadır. İlk derece mahkemelerinde verilmiş kararları tekrar incelenmesi için bir üst mahkeme olan Bölge Mahkemeleri'ne (istinaf) götürmek mümkündür. Yargıtay'a temyiz başvurusundan evvel başvurulabilecek ara bir mercii olarak bölge mahkemeleri kurulmuştur. İstinaf mahkemeleri, dava konularını hem maddi hem hukuki açıdan incelemekte, yeni hüküm kurabilmektedirler. İlk derece mahkemeleri; Adli ilk derece Mahkemeleri (Ceza ve Hukuk mahkemelerinden) ve İdari İlk Derece Mahkemeleri 'den (İdare ve Vergi mahkemelerinden) oluşur. Bunun dışında, yargı reformları sürecinde, Anayasa Mahkemesi de bireysel başvurulara açılmıştır, yargının mevcut yapısını adli ve idari yargı ile birlikte oluşturmaktadır:

5235 Sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun uyarınca hukuk ve ceza mahkemeleri, her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde Hâkimler ve Savcılar Kurulunun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulmaktadır. Benzer şekilde 2576 Sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun uyarınca bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemeleri, bölgelerin coğrafi durumları ve iş hacmi göz önünde tutularak Adalet Bakanlığınca kurulmaktadır.[268]

2012 yılında faaliyette olan adli yargı ilk derece mahkemeleri toplamda 6.151'dir.[269] 2017 yılı sonunda toplam adli yargı ilk derece mahkeme sayısı 6.300'e yükselmiştir. Bu 6.300 adet mahkemenin 2.819'u ceza davalarına bakmaktadır: Ağır Ceza Mahkemesi (439), Asliye Ceza Mahkemesi (1.631), Sulh Ceza Hâkimliği (718), Fikri ve Sınai Haklar Ceza Mahkemesi (13), Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi (18).[270]

Adalet Bakanlığı'nın 2012 raporuna göre söz konusu yıl adalet hizmetlerine 5.967.114.511 Türk Lirası harcanmıştır. Harcama kalemlerinde en üst sırayı harcanan 2.425.112.251 TL ile Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri (cezaevleri, eğitimler vb.) tutmaktadır. İkinci sırada 3.206.635.172 TL harcama ile mahkemeler bulunmaktadır. Daha sonra 90 milyon civarı ile Yüksek Seçim Kurulu ve ardından 59 milyon TL civarı harcamayla Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı gelmektedir. Bilgi

[267] A. g. e. S. 14 - 15.
[268] Adalet Bakanlığı 2017 Yılı Faaliyet Raporu (Şubat 2018), S. 73.
[269] Adalet Bakanlığı 2012 Yılı Faaliyet Raporu (Nisan 2013), https://www.adalet.gov.tr/Bakanlik/FaaliyetRaporu/pdf/rapor2012.pdf, S. 91. Son erişim: 09.05.2019.
[270] Adalet Bakanlığı 2017 Yılı Faaliyet Raporu (Şubat 2018), https://www.adalet.gov.tr/Bakanlik/FaaliyetRaporu/pdf/rapor2017.pdf, S. 73 - 74. Son erişim: 05.05.2019.

İşlem Dairesi Başkanlığı'ndan ayrı bir kalemde bütçe ayrılmış olan Teknik İşler Dairesi Başkanlığı 36 milyon TL civarı bütçeden harcama yapmıştır.[271]

2013 yılı raporuna göre, Bakanlığın bir önceki yıla göre toplam bütçesi 1,3 milyar TL civarında artmıştır (7.148.263.056 TL). 2013 yılında, harcamalarda birinciliğe (3.579.006.923 TL ile) mahkemeler geçmiştir. Ceza infaz kurumları 3.016.264.360 TL ile ikinci sırada, Yüksek Seçim Kurumu 154.798.558 TL üçüncü sırada ve hemen çok az farkla Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı (151.887.879 TL ile) dördüncü sırada gelmektedir. Yine bütçenin en masraflı kalemi olarak beşinci sırada (83 milyon TL civarı harcama ile) Teknik İşler Dairesi Başkanlığı gelmektedir.[272]

2016 yılı bakanlık faaliyet raporunda (Şubat 2017), Adalet Bakanlığı'nın harcamaları (toplam 11.152.425.127 TL bütçe ile) 2013 yılına kıyasla 4 milyar TL civarında artmıştır. Bütçe içerisindeki en yüksek beş harcama yine aynı alanlarda gerçekleşmekle beraber sıralamalarında değişimler vardır. Mahkemeler 5.692.965.547 TL harcama ile ilk sıradadır. İkinci sırada 4.530.858.167 TL ile Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri bulunmaktadır. Teknik İşler Dairesi Başkanlığı 317 milyon TL civarında harcamayla üçüncü sıradadır, 2013 yılında 83 milyon olan bu kalem, 3 yılda neredeyse 4 katı artış göstermiştir. Dördüncü sırada 161 milyon TL civarında harcama ile Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı yer almaktadır. Bütçede en çok harcama yapılan beşinci birim 143 milyon TL ile Yüksek Seçim Kuruludur.[273]

2017 yılında da en yüksek ilk beş harcama yine aynı birimlerden oluşmaktadır. Bir önceki yıla göre bütçe 2 milyar TL civarı artarak 13.171.960.256 TL olmuştur. Bu bütçede en büyük harcama yapan birim 6.326.816.674 TL ile mahkemelerdir. Ceza İnfaz Kurumları Ve Tutukevleri 5.320.095.491 TL ile Teknik İşler Dairesi Başkanlığı 726.360.802 TL ile takip etmektedir. Dördüncü basamakta 341.531.416 TL ile Yüksek Seçim Kurumu yer almaktadır. Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı ise 86.934.555 TL ile beşinci sıradadır.[274]

2012 yılı sonunda, Türkiye hakkında, insan hakları ihlallerine yönelik Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) değerlendirme aşamasında olan başvuru sayısı 16.876'dır. 2013'te AİHM'e yapılan başvuru sayısı 10.931'e düşmüştür:

---

[271] Adalet Bakanlığı 2012 Yılı Faaliyet Raporu (Nisan 2013), S. 50. , Son erişim: 11.05.2019.
[272] Adalet Bakanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu 2013 (Haziran 2014), https://www.adalet.gov.tr/Bakanlik/FaaliyetRaporu/pdf/rapor2013.pdf, S. 55 - 56. , Son erişim: 07.05.2019.
[273] Adalet Bakanlığı 2016 Yılı Faaliyet Raporu (Şubat 2017), https://www.adalet.gov.tr/Bakanlik/FaaliyetRaporu/pdf/rapor2016.pdf, S. 52. , Son erişim: 07.05.2019.
[274] Adalet Bakanlığı 2017 Yılı Faaliyet Raporu (Şubat 2018) , S. 47 - 48.

Aleyhine en çok başvuru yapılan devlet 181.50 başvuru (% 22.8) ile Ukrayna'dır. İkinci sırada 12.600 (% 15.8) başvuru ülkemiz yer almaktadır. Ülkemiz aleyhinde 31 Aralık 2015 tarihi itibariyle AİHM önünde derdest olarak bekleyen başvuru sayısı 8.450 iken 2016 yılında 12.600 olmuştur.[275]

2012 yılında, AİHM'de Türkiye hakkında kabul edilen başvuru sayısı 268'dir. Türkiye'nin toplamda 388 hakkı ihlal ettiği karara bağlanmıştır. 156 başvuru için hükümet görüşü istenmiştir(16 hafta içinde cevap göndermek zorunluluğu vardır). 2012 yılı içinde 90 başvuru için hükümet görüşü hazırlanmıştır. En çok hak ihlali iddiası Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 5. Maddesi (özgürlük ve güvenlik hakkı) ve 2. Maddesi (yaşam hakkı) ile ilgilidir. [276] En çok hükümet geri bildirimi de bu iki madde için yapılmıştır. AİHM, 117 başvuru hakkında ihlal kararı vermiş ve Türkiye'nin 117 başvuru için en az 1 AİHS maddesini ihlal ettiği sonucuna varmıştır.[277]

2013 yılında, AİHM'de Türkiye hakkında kabul edilen başvuru sayısı 190'dır.
103 başvuru için ihlal ve tazminat kararı verilmiştir. 508 başvuru için hükümet görüşü istenmiştir:

2013 yılında AİHM' e toplam 111 Hükümet görüşü sunulmuştur. En çok 35 Hükümet görüşü ile AİHS'nin 5 inci maddesi (özgürlük ve güvenlik hakkı) kapsamında gönderilmiştir. 24 adet AİHS 3 üncü maddesi (işkence yasağı) izlemiştir. 22 adet AİHS 2 nci maddesi (yaşam hakkı) için, 14 adet AİHS 6 ncı maddesi (adil yargılanma hakkı), 8 Hükümet görüşü AİHS 10 uncu maddesi, 3'er Hükümet görüşü AİHS 8 inci ve 9 uncu maddeleri, 2 Hükümet görüşü de AİHS 11 inci maddesi kapsamında gönderilmiştir.[278]

2014 yılında, AİHM'de ihlal kararlarına göre Rusya (122 ihlal kararı ile) birincidir, Romanya (74 ihlal kararı ile) üçüncü sıradadır. Türkiye ise insan hakları ihlalinde ikinci sıradadır, 94 başvuru ihlal kararına bağlanmıştır. En çok ihlal edilen ilk dört hak: AİHS 5. (özgürlük ve güvenlik hakkı), 6. (adil yargılanma hakkı), 10. (ifade özgürlüğü) ve 3. (işkence yasağı) maddeleridir.[279]

31 Aralık 2015 tarihi itibariyle Mahkeme önünde, aleyhine en çok başvuru yapılan devletler (13.850 başvuru ile) Ukrayna, (9.200 başvuru ile) Rusya Federasyonu ve (8.450 ile) başvuru ile Türkiye'dir:[280]

AİHM, 2015 yılında Türkiye hakkında verdiği 79 (2014 yılında 94) kararında, en az bir AİHS maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiş . . Mahkeme'nin Türkiye hakkında vermiş olduğu toplam ihlal kararı sayısı 2.812'e ulaşmıştır. Ülkemizi 1780 ihlal kararı ile İtalya ve 1612 ihlal kararı ile Rusya izlemektedir. 2015 yılında Türkiye hakkında verilen 79 ihlal kararında, ilk sırada gelen konu 20 (2014 yılında 31) kararla "adil yargılanma hakkı",

---

[275] Adalet Bakanlığı 2016 Yılı Faaliyet Raporu (Şubat 2017), S. 87.
[276] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Madde 2 ve Madde 5, https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf, S. 6-7, Son erişim: 07.05.2019.
[277] Adalet Bakanlığı 2012 Yılı Faaliyet Raporu (Nisan 2013), S. 93-94.
[278] Adalet Bakanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu 2013 (Haziran 2014), S. 96-97.
[279] Adalet Bakanlığı 2014 Yılı Faaliyet Raporu (Mart 2015), https://www.adalet.gov.tr/Bakanlik/FaaliyetRaporu/pdf/rapor2014.pdf, S. 91-92. Son erişim: 07.05.2019.
[280] Adalet Bakanlığı 2015 Yılı Faaliyet Raporu (Şubat 2016), https://www.adalet.gov.tr/Bakanlik/FaaliyetRaporu/pdf/rapor2015.pdf, S. 87, Son erişim: 07.05.2019.

ikinci sırada 14 (2014 yılında 45) karar ile "özgürlük ve güvenlik hakkı" ve üçüncü sırada gelen konu ise yine 14 kararla (2014 yılında 13) "insanlık dışı ve onur kırıcı muamele " nin usul yönünden ihlali ile verilmiştir. [281]

2016 yılında, hakkında en çok ihlal kararı çıkarılan ikinci ülke Türkiye'dir. İlk sırada 222 karar ile Rusya, üçüncü sırada ise 71 karar ile Romanya bulunmaktadır. Türkiye hakkında verilen 77 ihlal kararında, ilk sırada gelen konu 22 kararla "özgürlük ve güvenlik hakkı" vardır. Ardından sırasıyla "yaşam hakkına ilişkin etkin soruşturma yokluğu"(18 karar), "adil yargılanma hakkı" (11 karar), "insanlık ve onur kırıcı muameleye ilişkin etkin soruşturma yokluğu" (10 karar), "insanlık ve onur kırıcı muamele" (9 karar), "yaşam hakkı" (8 karar), "ifade özgürlüğü"nden (7 karar) verilmiştir.[282]

2016 Ocak ayı itibariyle, icrası beklenen toplam karar sayısı 1.588'dir. Türkiye, 2013 yılında, insan hakları ihlalleri nedeniyle toplamda 8.232.823 avro tazminat ödemiştir. 2014 yılında, 4.675.059 avro, 2015 yılında ise 1.522.999 avro tazminat ödenmiştir.[283]

2012 yılı Adalet Bakanlığı raporuna göre: %94 olarak hedeflenen elektronik imza kullanımının yaygınlaşması %95 oranında gerçekleştirilmiştir. %90 olarak hedeflenen elektronik ortamda iş ve işlemlerin görülmesinde hedef tutmuştur. UYAP sistemi ve dört kurum arasında sistemsel bütünleşmenin (dış entegrasyon) hedefinin yalnızca 3'ü gerçekleştirilebilmiştir. %10 olarak hedeflenen iş süreçlerinin hızlanması hedefine de ulaşılmıştır. %30 olarak hedeflenen insan kaynağı ve mali kaynak tasarrufu yalnızca %20 oranında gerçekleştirilebilmiştir. 150.000.000 adet olarak hedeflenen veri akış miktarı (diğer kurumlardan gelen) 180 milyon adet olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına 58 Kb olarak hedeflenen hat kapasitesi 98 Kb olarak gerçekleşmiştir. Hatların karasal olarak yedeklenmede %74'lük hedef tutturulmuştur. 80 hattın bakır telden fiber kabloya geçişinde hedef oldukça aşılmış, 224 hat fiber altyapıya geçirilmiştir. Güçlendiren etki alanı sunucu sayısı 100 olarak hedeflenmiş 99 adet alınmıştır. Hedefle uyumlu olarak bilgisayar ve yan donanımların %35'i değiştirilmiş ya da yenilenmiştir. Hedefe uygun olarak 100 adet jeneratör alınmış ve 2000 adet e-rapor için modül ekran geliştirilmiştir.[284] Raporda yardım masasına gelen hata ve istek sayısını değil bu sayıdaki düşüş oranı belirtilmiştir. Bu örtük bir ifadedir, dışarıdan raporu okuyanlar için belirsiz bir performans oranıdır ve yardım masasına gelen gerçek hatalı bağlantı sayısına ilişkin veriyi iletmemektedir.

2013 yılı raporuna göre UYAP sistemi değerlendirmeleri: Kişi başına düşen hat kapasitesi 65 Kb olarak beklenirken 24 Kb olarak gerçekleşmiştir. Karasal hatların uyduyla yedeklenmesi 90

[281] Adalet Bakanlığı 2015 Yılı Faaliyet Raporu (Şubat 2016), S. 90. Son erişim: 07.05.2019.
[282] Adalet Bakanlığı 2016 Yılı Faaliyet Raporu (Şubat 2017), S. 87 - 90.
[283] Adalet Bakanlığı 2016 Yılı Faaliyet Raporu (Şubat 2017), S. 92.
[284] Adalet Bakanlığı 2012 Yılı Faaliyet Raporu (Nisan 2013), S. 149 - 151.

hat yapılarak %92 oranında gerçekleştirilmiştir. 200 hattın bakırdan fiber hatta geçişi hedeflenirken 970 hat geçirilmiştir. %98 olarak hedeflenen sürekli çalışır haldeki iletişim hattı %98,7 olarak gerçekleşmiştir. %45 oranında cihaz, yan donanım vb. yenilenmesi öngörülürken %40 oranında gerçekleştirilmiştir. Hedeflerin dip not kısmında adalet hizmetlerinde kullanılan donanımların (bilgisayarlar, yazıcılar, kameralar vb. her şey) 5 yıllık periyodlarla güncel teknolojiye uygun olarak yenilenmesi hedefi, yazılım eksikliklerinin giderilmesi hedefi konmuştur. Sistem kesintisi veya yavaşlama nedeniyle yardım masasına gelen şikayet sayısındaki düşüş oranı %10 hedeflenmiş bu rakam %23 olarak ifade edilmiştir.[285] Yine sayı örtüktür, bu nedenle sistemsel hata, hatalı bağlantı sayısı belli değildir.

Adalet Bakanlığı 2014 Yılı Faaliyet Raporu'na göre maliyetinin yüksek olması nedeniyle uydu yedeklemesinden vazgeçilmiş UYAP yedeklemeleri 3G üzerinden yapılmıştır. Ayrıca ihtiyaç duyulan 125 *etki alanı* satın alınamamıştır. Binin üzerinde hatta fiber altyapıya geçilmiştir.[286]

20 - 21 Nisan 2016 tarihleri arasında Trabzon'da "E-Adalet Uygulamaları, UYAP ve SEGBİS" konulu sempozyum gerçekleştirilmiştir.[287]

3.7.1. Adalet Bakanlığı Harcamalarına İlişkin Sayıştay Denetim Raporları

Kamu yönetiminde önemli rollerden biri denetleme işidir. Türkiye'de Osmanlı'nın sonundan itibaren yakın tarihlere kadar Kıta Avrupası, özellikle Fransa idari, mali yönetim modeli benimsenmiştir. Bu idari perspektifte devlet düzenleyicidir, denetim ise kurumların kanunlara uygun hareket edip etmediğini ve kamu hizmetlerindeki hesapların güvenilirliğini temin ile meşguldür. Türkiye'de 2000'lerden sonra yaygınlaşmaya başlayan Anglo Sakson ekolüne yakın olan performans denetimi modeli de yasalarda ver bulmaya başlamıştır. Performans denetiminin kriteri esnektir, denetimden denetime değişkenlik gösterir, yasallık incelemesi yapmaz. Kamu kurumlarının kaynaklarını verimli kullanıp kullanmadığını incelemekle yetinmektedir. Belirlenen hedeflere ulaşılmak için belirlenen kriterlerin yerine getirilip getirilmediğini denetleyerek performans değerlendirmesinde bulunulmaktadır.[288]

Türkiye'de Sayıştay hem "düzenlilik" hem de "performans" raporu türünde raporlar sunmaktadır. Sayıştay'ın işleyişine ilişkin defalarca kanun değişiklikleri yapıldığı, farklı modellerin uygulandığı mevzuatta ve uygulamada karmaşık bir yapı söz konusudur. SEGBİS

[285] Adalet Bakanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu (Haziran 2014), S. 156 - 58.
[286] Adalet Bakanlığı 2014 Yılı Faaliyet Raporu (Mart 2015), S. 164.
[287] Sempozyumun tam kaydı https://www.youtube.com/watch?v=owTtQOO5Sy8, Son erişim: 07.05.2019.
[288] İÜHFM C. LXXIV, S. 1, 2016, "Bütçe Hukukunda Bir Tartışma: Sayıştay'ın Performans Denetimleri Yerindelik Denetimi Sayılır Mı?", Müzeyyen Eroğlu Durkal, Ferhat Akbey, https://dergipark.org.tr/download/article-file/292200, S. 17 - 22. Son erişim: 07.05.2019.

uygulamasının etkin kullanılmaya başladığı tarih aralığındaki dönemde, 2013 yılındaki Sayıştay denetiminden sonra, 08.12.2013 tarih ve 28845 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan değişiklik ile (2013, 2014, 2015 yıllarını kapsayacak şekilde) Adalet Bakanlığı'nın yıllık mali raporlarının Sayıştay'a gönderilmesi 3 yıllığına ertelenmiştir. Dolayısıyla bu yıllardaki harcamalar, bütçeler vb. kanun yönünden ve mali olarak değerlendirilememiştir.[289]

2013 Yılı Sayıştay Denetim Raporu (Ağustos 2014)'na göre:

2013 Yılı Bütçesiyle Adalet Bakanlığına 7.226.393.856.-TL ödenek tahsis edilmiş olup, bu tutar Merkezi Yönetim Bütçesinin %1,8'ine tekabül etmektedir. Ayrıca Bakanlık faaliyetlerinin finansmanında, bütçe dışında kalan Adalet Teşkilatını Güçlendirme Vakfı'ndan 6.944.660,40 TL kaynak kullanılmıştır. . . .

Bakanlıkça bütçeyle verilen ödenekler dışında Avrupa Birliği tarafından (geliştirilmiş bilirkişilik projesi, ceza adaleti sisteminin geliştirilmesi projesi, yargı medya projesi, mahkeme yönetim sisteminin güçlendirilmesi projesi, icra dairelerinin kapasitesinin güçlendirilmesi projesi, çocuklar için adalet, ceza infaz kurumlarında ruh sağlığı ve bakanlık hizmetlerinin iyileştirilmesi teknik destek projesi, ceza infaz hizmetlerinin geliştirilmesi projesi için) sağlanan toplam 624.056,21 EUR; Avrupa Birliği dışında "Veri Değişimi Yoluyla Adli İşbirliği" projesi için sağlanan 952.000,00.-TL kaynak kullanılmıştır.[290]

Adalet Bakanlığı'nın gönderdiği bütçe ve harcama tablosunu inceleyen Sayıştay, genel bütçeden harcanan 7 milyarın üzerindeki bütçe dışında Adalet Teşkilatını Güçlendirme Vakfı üzerinden transfer edilen 7 milyar civarına yaklaşan ek bütçenin ve AB ile yürütülen projelerden edinilen 624.056.21 avro ve ayrıca Veri Değişimi Yoluyla Adli İşbirliği projesi (AB) için elde edilen 952.000.00 TL kullanılan kaynağın muhasebede, ödenek veya harcama durumuna yansıtılmadığını rapor etmiştir.

2014 Yılı Sayıştay Denetim Raporu (Ağustos 2015)'na göre:

Kamu idaresi Hesaplarının Sayıştaya Verilmesi ve Muhasebe Birimleri ile Muhasebe Yetkililerinin Bildirilmesi Hakkında Usul ve Esaslara 08.12.2013 tarih ve 28845 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan değişiklik ile eklenen geçici maddede, hesap dönemi sonunda verilecek defter, mali tablo ve belgelerden bütçe giderleri ve ödenekler tablosu ve taşınır kesin hesap cetveli ve taşınır hesabı icmal cetveli dışında, düzenlenmesi gereken diğer mali raporların Sayıştaya gönderilmesi 2013, 2014 ve 2015 yıllarını kapsamak üzere üç yıl ötelenmiştir.[291]

---

[289] 8 Aralık 2013 tarihli ve 28845 sayılı Resmi Gazete, "Kamu İdaresi Hesaplarının Sayıştaya Verilmesi ve Muhasebe Birimleri ile Muhasebe Yetkilerinin Bildirilmesi Hakkında Usul ve Esaslarda Değişiklik Yapılması Hakkında Usul ve Esaslar", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131208-12.htm, Son erişim: 07.05.2019.

[290] Adalet Bakanlığı 2013 Yılı Sayıştay Denetim Raporu (Ağustos 2014), https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2013/Genel_B%C3%BCt%C3%A7e_Kapsam%C4%B1ndaki_%20Kamu_%C4%B0dareleri/ADALET%20BAKANLI%C4%9EI.pdf, S. 1., Son erişim: 07.05.2019.

[291] Adalet Bakanlığı 2014 Yılı Sayıştay Denetim Raporu (Ağustos 2015), https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2014/Genel_B%C3%BCt%C3%A7e_Kapsam%C4%B1ndaki_%20Kamu_%C4%B0dareleri/ADALET%20BAKANLI%C4%9EI.pdf, S. 4., Son erişim: 07.05.2019.

3.8. Yasal Mevzuat

Hukuki normlarda hiyerarşik olarak en tepede anayasa yer almaktadır, daha sonra insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler gelmektedir ve ardından yasa, kararnameler, diğer konulardaki uluslararası sözleşmeler gelir.[292] Yönetmelik ise anayasa ve kanunlara bağlı kalarak yeni uygulanacak bir alanın kurallarını düzenler, uygulamadaki kapsamını belirler ve düzenlemeler yapar. Yönetmelikler kanunlara yaslanarak bir uygulamanın fiiliyata nasıl geçirileceğini düzenleyen teknik metinlerdir. Amaç, kapsam ve yasal dayanaklardan, kanuna uygunluk çerçevesinden sonra getirilecek yeniliğe ilişkin teknik tanımlamalar verilir ve uygulamanın nasıl olacağı, hangi yönetim biriminin, hangi kurumun süreçten sorumlu kılındığına ilişkin pratik, teknik çerçeve çizilir. Bir konuda, anayasa ve kanunlara (yargı alanı) bağlı olarak çıkarılması gereken yönetmelik ve genelgelerin (idare alanı) toplamı o konudaki yasal mevzuatı oluşturmaktadır.

3.8.1. 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu (23.01.2004 tarihli Resmi Gazete)[293]

Kurumların farklı farklı yöntemlerle birbirleriyle uyumsuz imzalama sistemleri kullanması kurumlar arası yazışmalarda karışıklıklara yol açmış, bu yüzden ortak standartları olan bir imza ve e-imza sertifikası dağıtabilecek nitelikte bir merkezi sistem kurma işi gündeme gelmiştir. Bilişim sistemleri içerisinde yapılan işlemlerde, kişi imzası gerektiren işlemlerin de sistem içinde yapılabilmesi için elektronik imza (*e-imza*) düzenlemesine gidilmiştir. 2004 yılında, yayınlandıktan 6 ay sonra yürürlüğe giren 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu çıkarılarak e-imza ile gerçekleştirilen işlemlere hukuki statü verilmiştir. "Nitelikli (güvenilir) elektronik imza" kriterleri tespit edilmiştir.[294]

Elektronik imza, kişinin resmi kimlik bilgisini ifade edecek biçimde düzenlenmiş, başka bir elektronik veriye eklenen (mantıki bağı olan) elektronik veridir. *Elektronik sertifika* ise kişinin resmi kimlik bilgileriyle elektronik kaydın oluşturularak kişiye has bir elektronik imza verisi üretme işlemidir. *Zaman damgası*, elektronik verinin ne zaman üretildiğini işler, eğer başka bir

[292] Ankara Barosu Dergisi 2017/3, "Cumhur Başkanlığı Kararnamesi", M. Artuk Ardıçoğlu, 2017, S. 48 - 49.
[293] 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu, 23.01.2004 tarihli Resmi Gazete, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5070.pdf, Son erişim: 15.04.2019.
[294] 2000 yılında, 2813 sayılı Telsiz Kanununda yapılan değişikliklerle önce Telekomünikasyon Kurumu (27.1.2000 tarihli, 4502 sayılı Kanunla) kurulmuştur. Daha sonra 10.11.2008 tarihli ve 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu ile Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'na (BTK) dönüşmüştür. Elektronik imzaya ilişkin düzenleme ve denetleme görevini sırasıyla bu iki kurum gerçekleştirmiştir. Kaynak: https://www.btk.gov.tr/kurulus, Son erişim: 15.04.2019.

işlem yapılırsa (değiştirme, gönderme, kaydetme vb.) yeni zamanı imzaya damgalar, böylece imzanın orijinal zamanlı verisinin tespiti mümkün olur.[295]

Bir e-imzanın nitelikli (güvenli) olması için kanun ile belirlenmiş hizmet sağlayıcılar (ücret karşılığı e-imza satan şirket, kurum vs.) tarafından belirlenmiş standartlara göre temin edilmesi gerekmektedir. Verilen sertifikanın güvenilir olması için üzerinde "nitelikli elektronik sertifika" ibaresi bulunmalı; hizmet sağlayıcı kurumun kimlik bilgileri ve kurulduğu ülke adı yer almalı; imza sahibinin resmi kimlik bilgilerine dayalı olarak e-imza kaydı/verisi oluşturulmalı, sertifikanın geçerlilik tarihi (başlangıç ve bitiş olarak) ve sertifika seri numarası veri zincirinde yer almalıdır. *E-imza* sertifikası olan kişi başkası adına işlem yapma yetkisine sahipse yetkiye ilişkin belge ve bilgiler ve varsa kullanım şartları ve sınırlamaları da sertifikada yer almalıdır. Son olarak sertifika hizmeti sağlayan kurumun güvenli elektronik imzasının da bulunması zorunludur.[296]

Güvenli elektronik imza, kişiye özeldir. Sadece imza sahibi tarafından oluşturulan (imzalama yazılımıyla) ve sadece imza sahibinin kullanımında olan bir imzadır. Nitelikli sertifika temin edildiği için imza kimliği tespit ve takip edilebilirdir. İmzalanmış veride değişiklik yapılıp yapılmadığının tespitinin sağlanabildiği bir yapıdadır. Hukuki statüsü ise el ile atılan imzaya aynıdır ve senet hükmündedir, dolayısıyla imza ile aynı hukuki sonuçları doğurur.[297] Güvenli elektronik imzayı oluşturma ve e-imzanın doğrulanması ayrı yazılım ve donanım araçlarıyla yapılır. Güvenli elektronik imza oluşturma araçları; e-imza verisinin biricik ve kişiyle eşleşen şekilde olmasını, e-imza verilerinin araç dışına çıkarılamamasını, başkalarının eline geçmemesini ve gizliliğini, sahteciliğe karşı korunmasını, e-imzanın sahibi dışında biri tarafından değiştirilememesini ve e-imza verisinin oluşturulmadan önce sahibince görüntülenmesini sağlayan donanım ve yazılım araçlarıdır. Güvenli e-imza doğrulama araçları ise doğrulama yapacak kişilerce; gerektiğinde e-imza verisinin görüntülenebilmesini sağlayan, elektronik sertifikanın doğruluğunu, geçerliliğini denetleyen, e-imzanın doğruluğunu değiştiren şartlar varsa bunları tespit eden doğrulama (donanım ve yazılım) araçlarıdır.[298]

Elektronik imza sertifikası üretme yetkisi Telekomünikasyon Kurumu tarafından verilmektedir; e-imza sertifikası fiyatları kurum tarafından belirlenmiş alt ve üst sınırlara uymak zorundadır.[299] Sertifika hizmeti verebileceğini ispat etmiş hizmet sağlayıcıları (şirketler, özel

[295] 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu Madde 2 ve 3.
[296] 5070 sayılı Kanun Madde 9.
[297] 5070 sayılı Kanun Madde 4 ve 5.
[298] 5070 sayılı Kanun Madde 6 ve 7.
[299] 5070 sayılı Kanun Madde 8.

hukuk tüzel kişisi); gizlilik ve güvenliği sağlamalı, kişilere e-imzanın hukuki sonuçlarını anlatılmalı, e-imza sertifikasının geçerlilik süresi boyunca yapılan tüm işlemlerin kayıtlarını (yasal süre boyunca) sağlamalıdır. Ayrıca e-imza sertifikasının geçerliliğinin bitiş tarihi 3 ay evvelden Telekomünikasyon Kurumu'na ve e-imza sertifika sahibine bildirmekle yükümlüdür. Hizmet sağlayıcısı e-imza sertifika verisinin kopyasını alamaz veya bu veriyi saklayamaz.[300] Yönetmeliğe göre, Elektronik Sertifika Hizmet Sağlayıcı (sertifika hizmeti veren kurumlar); bilgi ve belgeleri, nitelikli e-imza verilerini, zaman damgası esaslarını, nitelikli imzaya ilişkin tüm belgeleri (başvuruyu alan personel, işlem yapılan zaman vs.) en az 20 yıl saklamakla yükümlüdür. ESHS, zaman damgalaması hizmetleri vermek zorundadır.[301]

Elektronik imza kanunu ihlal ya da ihmal edenlere, bilerek tahrip edenlere (sahtekarlık vb.) yönelik uygulanacak ceza hükümleri (madde 16, 17, 19) belirtilmiştir.[302] E-imza temin eden şirketler için de idari para cezaları vb. yaptırımlar kanunda belirtilmiştir. Elektronik imza sertifikası şirketlerinin denetlenmesi işi 15. maddede Telekomünikasyon Kurumu'na bırakılmıştır.

3.8.2. Elektronik İmza Sertifika İşlemlerine Dair Genelgeler

Yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte ülkemizde de giderek yaygınlaşacak olan elektronik imza uygulamaları kapsamında; kamu kurum ve kuruluşlarının elektronik ortamlarda yürütecekleri iş ve işlemlerde uyumlu, birlikte işler ve güvenilir bir yapıda çalışmasını sağlamak maksadıyla, 10 Haziran 2004 tarihinde yapılan e-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu VI. Toplantısı'nda alınan 6 sayılı İcra Kurulu Kararı ile kamu kurum ve kuruluşlarının elektronik sertifika ihtiyaçlarının tek merkezden sağlanması kararlaştırılmıştır.[303]

"Başbakanlık Kamu Sertifikasyon Merkezi Oluşturulması 23 Numaralı Genelge" ilk genelge ile Kamu Sertifikasyon Yapısının kurulması ve işletilmesi görev ve sorumluluğu Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'na bağlı Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü'ne (TÜBİTAK-UEKAE) verilmiştir. Bütçe, planlama ve kurumlar arası ilişkilere dair tüm koordinasyon işi Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından yürütülecektir.

2006 yılında, 13 Numaralı "Kamu Sertifikasyon Hizmetlerine İlişkin Usul ve Esaslar" başlıklı ikinci bir başbakanlık genelgesi yayınlanmıştır. Kamu kurumları için sertifika başvurularının kurulan Kamu Sertifikasyon Merkezi'ne (30 Haziran 2005) yapılacağı belirtilmiştir. Kamu kurumların güvenli elektronik imzaya geçişi Telekomünikasyon Kurumu,

---

[300] 5070 sayılı Kanun Madde 10.

[301] Elektronik İmza Kanunun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050106-15.htm, Son erişim: 15.04.2019.

[302] 5070 sayılı Kanun Madde 13, 16, 17, 18, 19.

[303] Başbakanlık Kamu Sertifikasyon Merkezi Oluşturulması 23 Numaralı Genelge https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/kamu-sertifikasyon-merkezi-olusturulmasi-2004-21-sayili-genelge-5a33fe6f2a9f2.pdf, Son erişim: 15.04.2019.

Devlet Planlama Teşkilatı, TÜBİTAK-UEKAE işbirliği ile gerçekleştirilmiştir.[304] BTK kurumsal sitesindeki güncel bilgiye göre elektronik imza sertifikası sağlama hizmeti veren altı kurum bulunmaktadır: Kamu Sertifikasyon Merkezi (TÜBİTAK-UEKAE), TurkTrust, E-Guven, E-Tugra, e-imzaTR, Emniyet Genel Müdürlüğü Sertifikasyon Merkezi (EGMSM).[305]

3.9. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Türkiye'nin küresel sistemle bütünleşme ve elektronik dönüşümü gerçekleştirme konusunda başarılı bir çizgi takip ettiği söylenebilir. Düzenlediği mevzuatlar ile elektronik devlet hizmetlerine geçişi, ağ altyapılarının kullanılmasını ve veri tabanlarının oluşturulmasını önemli oranda gerçekleştirmiştir. Elektronik imza ile resmi işlemlerin yasallığının sağlanması elektronik devlet hizmetlerinin özellikle de elektronik adalet sistemi UYAP'ın kullanımını yaygınlaştırmıştır. 2018 yılı itibariyle elektronik devlet üzerinden verilen hizmet sayısı 4.505'e ulaşmış, sisteme entegre olan kurum sayısı 561'e yükselmiş ve kullanıcı sayısı 41 milyonu aşmıştır.[306] Birleşmiş Milletler ülkeler arası e-devlet gelişmişlik düzeyi karşılaştırmalarında, 2008 yılında, 192 ülke arasında 76. sırada yer alan Türkiye, inişli çıkışlı edindiği bir yere sahiptir. 2016 yılında düştüğü geri sıralardan tekrar çıkış yaparak 193 ülke arasında 68. sıraya yerleşmiştir.[307]

İmzalanan çoklu anlaşmalar, protokoller ile veri değişimi ve alış verişi sadece kamu hizmetleriyle sınırlı olmadığı adli takip, sınır güvenliği ve kontrolü vb. pek çok alanda işlevli olarak kullanıldığı görülmektedir. UYAP'ın yalnızca adli birimler ve amaçlar için değil, veri derlenen bir banka olarak ve denetim ve gözetim için kullanılan bir sistem olduğu görülmektedir. Yapılan çoklu anlaşmalar, ayrı ayrı şirketlerle yapılan protokoller sistemin yapısını, işlerliğini, hangi amaçlarla kullanabildiğini takip etmeyi güçleştirmektedir. Kurumlar arasında yapılan veri paylaşımı, bilgi altyapısı ortaklığı, bilgi ve teknoloji üzerine protokollerin incelenmesi başlı başına bir araştırma konusu olarak gözükmektedir.

Adalet Bakanlığı harcama ve ödenekleri yıllık faaliyet raporlarında eksik bilgi ile yayınlanmıştır. Ayrıca Bakanlığın teknoloji harcamalarının yıldan yıla büyüdüğü görülmektedir. Bunun sebebi teknolojinin yenilenmesi, güncellenmesi gerekliliği, yeni kurulan adli birimlerin

---

[304] 13 Numaralı "Kamu Sertifikasyon Hizmetlerine İlişkin Usul ve Esaslar" Başbakanlık Genelgesi, https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/2006-13-genelge-5a33fecf1752b.pdf, Son erişim: 15.04.2019.

[305] BTK websitesi https://www.btk.gov.tr/elektronik-sertifika-hizmet-saglayicilari, Son erişim: 15.04.2019.

[306] TRT haber 31.03.2019, "e-Devlet'te kullanıcı sayısı 42 milyona yaklaştı", https://www.trthaber.com/haber/turkiye/e-devlette-kullanici-sayisi-42-milyona-yaklasti-410361.html, Son erişim: 15.04.2019.

[307] Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:32 Temmuz 2018, "Türkiye'nin e-devlet görünümüne uluslararası göstergelerden bir bakış", Tarık Anıl Ekinci, https://dergipark.org.tr/download/article-file/473553, S. 339 - 340. Son erişim: 16.04.2019.

sayıca artış göstermesine paralellik bir artış vb. açılardan yorumlanabilir. Yapılan kanuni düzenleme nedeniyle Sayıştay'ın denetleme görevini gerçekleştirememiş olduğu görülmektedir. Adalet reformları son sürat devam eder ve yargı fiziki olarak modernleşirken Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde en çok aleyhine karar çıkan ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Özgürlük ve güvenlik, adil yargılanma hakkı, yaşam hakkı, işkence yasağı ve ifade özgürlüğü gibi temel insan hakları ihlallerin öne çıktığı görülmekte, Türkiye ihlal ettiği insan hakları için tazminatlar ödemektedir.

UYAP sisteminde gerçekleştirilen SEGBİS bağlantılarında yaşanan arızalara dair veriler üstü örtük bir oran olarak verilmiştir. Bağlantı hatası, sistem hatası kayıtları, sistemin çalışmasında ortaya çıkan arızalar hakkında açık bir verinin paylaşılmamış olduğu görülmektedir.

4. BÖLÜM SESLİ GÖRÜNTÜLÜ BİLİŞİM SİSTEMİ (SEGBİS)

4.1. Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS)

Elektronik devlet hizmetleri arasında kendi başına büyük bir proje olan Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) *e-adalet* hizmeti başta olmak üzere pek çok işlevle kurulmuştur. SEGBİS, UYAP bilişim sistemi altyapısına bağlı olarak çalışan; ses ve görüntünün aynı anda elektronik ortamda kaydedildiği, iletildiği ve saklandığı bir video konferans sistemidir. Adalet hizmetlerinin yürütülmesi esnasında; mahkeme, tutukevleri, savcılıklar, polis teşkilatı vb. pek çok yerde, ifade alma ve sorgulama aşamalarında kullanılmak üzere kurulmuştur. Bilgisayarlar, ekranlar, kameralar, mikrofonlar ve sistem yazılımları ve internet aracılığıyla farklı şehirlerde olan birimler arasında video konferans bağlantısı kurulması işlemidir.

4.1.1. SEGBİS'in Amacı ve Faydaları

SEGBİS adalete erişimin kolaylaştırılması, bürokratik masrafların en aza indirilmesi, personel vb. yetersizliklerinden kaynaklanan gecikmelerin önlenmesi, uzun süren yargılama süreçlerinin etkin ve hızlı bir biçimde neticelendirilmesi, bütünleşik sistem altyapısıyla kurumlar arasındaki bilgi alış verişi sürecinin kolaylaştırılması gibi genel amaçları hedeflemiştir. "Yol tutuklaması" gibi hak ihlallerine yol açan uygulamaların önüne geçerek insan haklarının ihlal edilmesini azaltacağı öne sürülmüştür. Özellikle hasta, yaşlı vb. sıkıntılar yaşayan tutuklu ve hükümlülerin faydasına olacağı iddia edilmiştir. Ayrıca kimliği saklı tutulan tanıkların dinlenmesinde, mağduru çocuk olan olaylarda sistem koruyucu olabilecektir. 20 Eylül 2011 tarihli ve 28060 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanarak yürürlüğe giren "Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik" çıkarılarak sistem işleyişe sokulmuştur.

4.1.2. Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik (20 Eylül 2011)[308]

Yönetmelik üç temel kanuna dayanarak çıkarılmıştır: 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 3/7/2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve 27/12/2007 tarihli ve 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu. Beş bölümden oluşan SEGBİS yönetmeliğinde, bu kanunlar ve başka yasal düzenlemelerle (e-imza kanunu vb.) ilişkilendirilerek izah edilmiş 25 madde bulunur.

Birinci bölümde yönetmeliğin amacı, ceza muhakemesinde, soruşturma ve kovuşturma[309] aşamasında, Cumhuriyet savcısı, hakim veya mahkemece dinlenilmesine gerek görülen kişilerin (tanık, şüpheli, sanık vb.)[310] ifadelerinin bilgisayar teknolojisi kullanılarak kayda alınması ve uygun şekilde saklanmasına ilişkin olarak sistem için gerekli teknik altyapının kurulmasına, uygulanmasına ilişkin olarak esas ve usulleri düzenleme olarak ifade edilmiştir. SEGBİS'in kurulması, bakımı, geliştirme ve işlerliği, personel ihtiyacı vb. alanlarda yetki ve sorumluluk Adalet Bakanlığı'ndadır.

SEGBİS bağlantı kalitesi yüksek olmalıdır; görüntü ve ses eşzamanlı olarak güvenli bir şekilde iletilmeli ve kaydedilmelidir. Görüntüdeki kişinin yüz ifadeleri, hareketleri, tavır ve davranışları net şekilde gözlemlenebilmelidir. Sesi, duygu değişimlerini ve söylediklerini anlaşılır şekilde aktaracak nitelikte olmalıdır. Bilgi, belge ve delillerin elektronik ortamda anında iletilmesi gerekir.[311]

SEGBİS'teki tutanak işlemleri elektronik imza ile gerçekleştirilir. SEGBİS ile görüntülü ve sesli olarak kayıt altına alınan ifade, yazılı tutanağa dönüştürülüp *nitelikli elektronik imza* ile imzalanarak saklanır. Elde edilen ifade kayıtları; soruşturma aşamasında Cumhuriyet başsavcılığı veya hakim; kovuşturma aşamasında ise esas mahkemesince tutanağa dönüştürülecektir.[312]

---

[308] 20 Eylül 2011 tarihli ve 28060 sayılı Resmi Gazete, Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110920-4.htm, Son erişim: 16.05.2019.

[309] Soruşturma: Kanuna göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi; Kovuşturma: İddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi ifade eder. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, Madde 2, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf, Son erişim: 16.05.2019.

[310] Şüpheli: Soruşturma evresinde suç şüphesi altında bulunan kişiyi; Sanık: Kovuşturmanın başlamasından itibaren hükmün kesinleşmesine kadar, suç şüphesi altında bulunan kişiyi ifade eder. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, Madde 2, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf, Son erişim: 16.05.2019.

[311] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 4.

[312] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 7.

Yönetmeliğe göre "sisteme kaydedilmiş ses ve görüntü kayıtları ham haliyle taraflara verilmez. Ancak ve ancak yetkililerce yazılı tutanağa dönüştürülmüş dosya hali verilir, ayrıca kanunlarda uygun biçimde itiraz ya da talep olması halinde, kayıtlar, soruşturma ve kovuşturma makamı gözetiminde, talep sahibine izletilebilir."[313]

4.1.3. Yönetmeliğe Göre SEGBİS'in Kullanımı

Yönetmeliğin üçüncü bölümü sistemin kullanımı ile ilgilidir. MADDE 9'da: Kanunların verdiği haklar ve sınırlar çerçevesinde, teknik altyapının bulunduğu her yerde, kanunlardaki usul ve esaslara göre soruşturma ve kovuşturma sırasında yapılan işlemlerin tamamı SEGBİS ile kayda alınır, denmiştir. SEGBİS'in zorunlu tutulduğu yalnızca iki durum belirtilmiştir:

(2) Ancak; a) Mağdur çocukların, b) Duruşmaya getirilmesi mümkün olmayan ve tanıklığı maddi gerçeğin ortaya çıkarılması açısından zorunlu olan kişilerin, tanıklığında bu kayıt zorunludur. [314]

Kimliği saklı tutulan gizli tanıkların -Tanık Koruma Kanunu ve bu konudaki esas ve usulleri belirleyen yönetmeliğe[315] aykırı olmamak şartıyla- ifadesinin alınmasında da SEGBİS kullanılabilir, dinleme sırasında kimliği saklı tutulan tanığın bulunduğu yer yetkili Cumhuriyet savcısı veya hâkimi hazır bulunmalıdır (MADDE 10).[316] Ayrıca "karşılıklı adli yardımlaşma" ilkesi çerçevesinde, uluslararası adli işlemlerde de SEGBİS'in kullanılabileceği belirtilmiştir. Görüşme Adalet Bakanlığı aracılığıyla sağlanır. Bu dinlemenin nasıl gerçekleştirileceği ve maliyeti taraflar arasındaki anlaşmayla belirlenmeye bırakılmıştır (MADDE 11).[317]

4.1.4. SEGBİS Kullanımına Dair Usul Hükümleri

Yönetmeliğin dördüncü bölümü usule ilişkin kısımları ele almıştır. Huzurda bulunarak ifadesi alınacak kişiler için MADDE 9'daki "Kanunların verdiği haklar ve sınırlar çerçevesinde, teknik altyapının bulunduğu her yerde . . . işlemlerin tamamı SEGBİS ile kayda alınır" denmiştir. Sistem mevcutsa Cumhuriyet savcılığı, hakim ve mahkemeler ifade işlemini SEGBİS ile alacaktır.[318] Dinleme yapacak olan makam, zamanını, dinlenecek kişinin kimlik bilgilerini ve dinleme için gereken hazırlıkları kolluk birimine bildirir. İlgili kolluk birimi, yeterli sayıda kolluk personelini hazır bulundurur ve dinlenmesi gereken kişiyi dinlemenin yapılacağı yerde hazır eder. Aksi bir bilgi hakim veya savcı tarafından belirtilmediği sürece dinlenecek kişinin tespiti kolluk

[313] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 8.
[314] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 9.
[315] 11/11/2008 tarihli ve 27051 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Cumhuriyet Başsavcılıkları ve Mahkemelerce Alınacak Tanık Koruma Tedbirlerine İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik
[316] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 10.
[317] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 11.
[318] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 9.

görevlisinin sorumluluğundadır. Görevli, kimlik tespiti tutanağı yazar ve imzalar (MADDE 13).[319] Ceza infaz kurumunda bulunanlar (tutuklu veya hükümlüler), ceza infaz kurumu görevlisi eşliğinde dinlenebilecektir. Dinlenecek kişinin kimlik tespiti ceza infaz kurumu görevlisince yapılır ve imzalanır (MADDE14).[320] Tedavi sürecinde olan kişiler için dinleme hazırlıklarına ilişkin bildirim tedavi kurumu yönetimine ve kolluk birimine yapılacaktır, kolluk görevlisi dinleme odasında hazır eder ve dinlenecek kişinin kimlik kontrolü tutanağını kolluk görevlisi imzalayacaktır (MADDE 15).[321] Yargı çevresi dışında bulunanlar (ilgili yargılama makamının görev bölgesi dışında kalanlar) da sistem ile dinlenebilecektir: Dinleme talep eden makam, dinlemek istediği kişilerin adres ve kimlik bilgilerini, varsa isnat olunan suçu ya da olayı ilgili makama bildirerek dinleme talebinde bulunur (MADDE 16).[322]

SEGBİS'in soruşturma veya kovuşturma evresinde, hakkında yakama emri olan kişileri dinlemede de kullanılabileceği ifade edilmiştir. Yakalanan kişi yetkili hakim veya mahkeme önüne çıkarılmalıdır. Eğer mahkeme önüne çıkarılamıyorsa yakalama işleminin yapıldığı yerin Cumhuriyet başsavcılığı yakalama kararı veren makam ile irtibata geçer, uygun bulunması halinde, yakalanan kişi dinleme için hazır edilir. Yakalamanın yapıldığı yerde SEGBİS sistemi yoksa kişi, sistemin olduğu en yakın yer Cumhuriyet başsavcılığı veya mahkemesine götürülür. Tüm bu işlemler 24 saat içerisinde yapılmalıdır. Şayet yapılamıyorsa yakalanan kişi aynı süre sınırı içinde en yakın sulh ceza hâkimi önüne çıkarılır; serbest bırakılmadığı takdirde, yetkili hâkim veya mahkemeye en kısa zamanda gönderilmek üzere tutuklanır (MADDE 17). [323]

Dinleme usullerine ilişkin diğer hususlar 18, 19 ve 20. maddelerde ifade edilmiştir. Dinleme sırasında savcı veya hakimin bulunması zorunlu değildir, talep eden makamın isteğine bağlıdır (MADDE 18). Dinlemeye ilişkin görüntü ve ses kaydının yapılacağı konusunda ilgili kişilere bilgilendirme yapılır (MADDE 19). Tutanak zorunluluk sebebiyle elektronik sistem dışında tutulmuş ise tutanak taratılarak sisteme yüklenir; taranan belgenin aslı ile aynı olduğuna dair bir belge eklenerek elektronik imza ile imzalanır. Talep eden makama UYAP bilişim sistemi üzerinden gönderilir. Belge asılları mahallinde saklanır (MADDE 20). [324]

Yönetmeliğin son bölümünde, SEGBİS, Yargıtay, Bölge Adliye Mahkemeleri dahil kanun yolu makamlarınca ve Ceza Muhakemesi Kanununun (CMK) uygulandığı durumlarda

[319] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 13.
[320] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 14.
[321] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 15.
[322] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 16.
[323] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 17.
[324] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 18, 19, 20.

kullanılabilir denmiştir. Kanun yollarına başvurulduğu takdirde ses ve görüntü kayıtları itiraz, istinaf veya temyiz makamına gönderilmelidir (MADDE 22).[325]

4.1.5. 14.12.2011 Tarihli Adalet Bakanlığı 150 No'lu SEGBİS Genelgesi

Adalet Bakanlığı; 2011 yılının Aralık ayında, SEGBİS hakkında bir genelge çıkartmıştır. Yönetmeliğin sınırlarını çizdiği uygulamayı, ceza muhakemesi yasaları ve uluslararası sözleşmeler gibi mevzuatı oluşturan temel yasal dayanaklar ile ilişkilendirerek ele almıştır. Anayasa'da yargı organlarının görevi olarak belirlenmiş olan "yargılamanın en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması" maddesine vurgu yapılarak SEGBİS teknolojisinin bu görevi yerine getirme amacında olduğu vurgulanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesi yer alan "makul sürede hâkim önüne çıkarılma" ve 6. maddesinde belirtilen "kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan mahkeme önünde makul sürede yargılanma" haklarının da korunmasını sağlayarak Türkiye'yi bu konudaki hak ihlali tazminatlarından koruyabileceği ifade edilmiştir.[326]

Genelge, SEGBİS teknolojisinin kullanımını, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun (CMK) 52, 58, 94, 147/1-h, 180, 196 ve 219. maddelerine göre değerlendirir; teknik imkanın ifade alınmasını kolaylaştıracağını, adaleti hızlı ve sağlıklı bir şekilde tesis edeceğini ve "yol tutuklaması uygulamasından" kaynaklanan mağduriyetleri giderebileceğini öne sürer.[327]

Tanığın dinlenmesi (CMK 52. Madde) sırasında görüntü ve sesler kayda alınabilirdir ve hakimin taktirine bırakılmıştır. Yalnızca iki durumda zorunlu tutulmaktadır: Mağdur çocukların tanıklığında ve duruşmaya getirilmesi mümkün olmayan fakat tanıklığı gerçeklerin ortaya çıkarılması için önemli olan kişilerin tanıklığı alınırken bu kayıt zorunludur ve bu kayıtlar yalnızca ceza muhakemesinde kullanılır.

CMK 58. maddesine göre "hazır bulunanların huzurunda ifade vermek tanık için ağır bir tehlike teşkil edecek ve bu tehlike başka türlü önlenemeyecekse ya da maddî gerçeğin ortaya çıkarılması açısından tehlike oluşturacaksa; hâkim, hazır bulunma hakkına sahip bulunanlar olmadan da tanığı dinleyebilir."

[325] 20 Eylül 2011 tarihli SEGBİS yönetmeliği MADDE 21, 22.
[326] 150 Nolu SEGBİS genelgesi; 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 141 inci maddesi; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 5 ve 6. maddeleri.
[327] 150 Nolu SEGBİS genelgesi

CMK 180. “bilirkişi veya tanığın ifadesi SEGBİS ile dinlenebilmeleri olanağının varlığı hâlinde bu yöntem uygulanarak ifade alınır.”

CMK 147. maddesinin birinci fıkrasının h bendinde “İfade ve sorgu işlemlerinin kaydında, teknik imkânlardan yararlanılır."

CMK 196./2, “sanığın duruşmadan bağışık tutulması”na ilişkin hususları belirler: Burada sanığın duruşmada olmadan ifadesinin (istinabe) alınmasına “alt sınırı beş yıl ve daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlar” kısıtlaması getirilmiştir. Sanık yargılama konusu sonucu 5 ve üzeri ceza alma ihtimaline sahipse “istinabe” yapılmamalıdır. Bunun dışındaki suçlarla yargılanan sanıkların sorgusu uzaktan yapılabilirdir:

sorgu için belirlenen gün Cumhuriyet savcısı ile sanık ve müdafiine (avukatına) bildirilir. Cumhuriyet savcısı ile müdafiin sorgu sırasında hazır bulunması zorunlu değildir. Sorgusundan önce sanığa, ifadesini esas mahkemesi huzurunda vermek isteyip istemediği sorulur. (3) Sorgu tutanağı duruşmada okunur. (4) Yukarıdaki fıkralar içeriğine göre sanığın aynı anda görüntülü ve sesli iletişim tekniğinin kullanılması suretiyle sorgusunun yapılabilmesi olanağının varlığı hâlinde bu yöntem uygulanarak sorgu yapılır.[328]

Adalet Bakanlığı Genelgesi, cezası 5 yıl ve üzeri hapis gerektiren suçlarda da herhangi bir kısıtlama getirilmeksizin SEGBİS’in kullanabileceği görüşünü savunmaktadır:

SEGBİS kullanılmak suretiyle ifade alınmasında; asıl mahkemesince bizzat ilgilisine soru yöneltilebilmesi, sanık, tanık, bilirkişi vs. kişiler açısından da yargılamayı yapan mahkeme heyetinin doğrudan görülebilmesi, savunmanın bizzat yapılarak beyanda bulunabilmesi suretiyle yüzyüzelik ilkesinin sağlandığı gözetilerek bu işlemin Kanunun öngördüğü anlamda istinabe olarak değerlendirilemeyeceği ve bu nedenle alt sınırı beş yıl ve daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlar açısından da kullanılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.[329]

Bu yoruma dayanak olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin oybirliği ile karar verdiği, Marcello Violav (İtalya) kararı ele alınmıştır. Organize suç örgütü üyeliği ve cinayet suçlarından yargılanan sanığın ifadesi video konferans yöntemi ile alınmıştır. Buradan hareketle, SEGBİS ile yargılamanın istinabe sayılamayacağı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 6. maddesi olan “adil yargılanma ilkesi”ni ihlal etmeyeceği ifade edilmiştir. Özetle hakim takdirine bırakılmış olsa da teknolojinin varlığı halinde bu teknolojinin kullanılacağı şeklinde örtük anlamlı bir genelge yayınlanmıştır. Teknolojinin varlığı halinde kullanılması gerektiği iması yapılmıştır. SEGBİS ile ifade almanın huzurda bulunma ile bir ve aynı olarak görülen bir idari perspektifle düzenleme yapılmıştır.

[328] 150 Nolu SEGBİS genelgesi
[329] 150 Nolu SEGBİS genelgesi

4.1.6. Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı SEGBİS Yönetmeliğinin Yürütmesinin Durdurulması İstemi (13.10.2011)

"Yönetmelikle sadece ses ve görüntü bilişim sistemine ilişkin teknik donanımın kurulması, kullanımı, işletmesine ait usul ve esaslar düzenlenebilecek iken idare yetkisini aşarak ceza muhakemesi işlemlerine ilişkin hükümler ihdas etmiştir. Yönetmelikte savunma makamı hakları yok sayılmıştır. . . Yönetmelik ile kanunların tanıdığı yetkilerin aşıldığı şüphesiz olup Yönetmelik Anayasa'ya, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne, dayandığı kanunlara, hizmet gereklerine ve kamu yararına açıkça aykırıdır. Dava konusu Yönetmelik yürürlükte kaldığı sürece savunma ve adil yargılanma hakkı ihlal edilecek olup hukuka ve kanuna açıkça aykırı bu düzenlemenin bir gün dahi yürürlükte kalması, verilen zararın telafisini olanaksız hale getirecektir. Bu nedenlerle dava konusu Yönetmelik hakkında yargılama sonuçlanıncaya kadar yürütmenin durdurulmasına karar verilmesi gerekmektedir." [330]

Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı (TBB) 13 Ekim 2011 imzalı dilekçe ile Av. Özcan Çine ve Av. Ekim Ergün imzasıyla Danıştay'da dava açılmış, yürütmenin durdurulması dilekçesi yollanmıştır.

TBB dilekçesinde yönetmeliğin muğlak olan ve yetki sınırını aşan maddeleri eleştirilmiştir. İdarenin yönetmelik yoluyla ancak teknolojinin teknik donanımın kurulması ve kullanılmasına ilişkin tasarrufta bulunabileceği ifade edilmiştir. Hangi durumlarda kullanılacağına dair yahut usullere dair "teknolojinin varlığı halinde ifade alınırken kullanılır", "kayıtların dava taraflarına verilmesi mahkemenin tasarrufundadır" vb. düzenlemeler ancak kanunlar yoluyla yapılabilmeli ve net şekilde tanımlanmalıdır. Bu nedenlerle SEGBİS yönetmeliğinde idarenin yetki sınırlarını aşıp kanun ile düzenlenmesi gereken konular hakkında muğlak tasarruflarda bulunduğu 8., 9., 11., 13., 14., 15., 16., 17., 18. ve 19. maddelerin iptaline ve yürütmenin durdurulması istemiyle dava açmıştır. Dava konusu edilen yönetmelik maddelerinin uygulanması halinde adil yargılanma hakkınıın, insan haklarının ve avukatlık mesleğinin zarar göreceği ifade edilmiştir:

Anayasa gereği yönetmelikler kanunların uygulanması için ve kanunlara aykırı olmamak üzere çıkarılmalıdır. Amaç ve kapsamları açık olmalı, tereddüde yol açmamalıdır. Yönetmeliğin yasal dayanağı kanunlar ve anayasa olmalıdır. SEGBİS yönetmeliğindeki bazı maddelerin yasal dayanağı bulunamamıştır. Örneğin "soruşturma ve kovuşturma aşamasında yapılan her türlü işlemin SEGBİS ile kayda alınması"nın yasal dayanağı tespit edilememiştir. [331]

Ayrıca 13. (huzurda bulunamayanlar), 14. (ceza infaz kurumunda bulunanlar), 15. (tedavi kurumunda bulunanlar) ve 16. (yargı çevresi dışında bulunanlar) maddelerin de yasal dayanaktan yoksun bulunduğu vurgulanmıştır. Barolar Birliği, dava dilekçesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (adil yargılanma hakkı) ve sözlülük ilkesini hatırlatarak karara bağlanmış emsal davaları örnek göstermiştir:

[330] Türkiye Barolar Birliği 13.10.2011 tarihli SEGBİS Yönetmeliği ile İlgili Yürütmenin Durdurulmasına İlişkin Dava Dilekçesi https://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/20120213_davadilekce.pdf, Son erişim: 16.05.2019.

[331] Türkiye Barolar Birliği 13.10.2011 tarihli SEGBİS Yönetmeliği ile İlgili Yürütmenin Durdurulmasına İlişkin Dava Dilekçesi

"25.11.1997 tarihli Zana", 02.02.1985 tarihli Colozza" ve "02.03.1987 tarihli Monnell Morris" kararları . . . ve "Esas hakkında hükmü verecek mahkemenin tanığı ve özellikle sanığı bizzat kendisinin duruşmada dinlemesi zorunludur.". . . "Bu konuda şüpheye yer bırakılması insan hakları ihlallerinin önünü açacaktır."[332]

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yer almayan usul ve esasların yönetmelikte düzenlenmeye çalışıldığı için hukuksuz ve kanunsuz hükümleri olduğu vurgulanmıştır. Yönetmelikte düzenlenen 19. Madde, dinlenecek kişiye "SEGBİS ile görüntü ve ses kaydı yapılacağının bilgisini vermek" şeklinde düzenlenmiş, hiçbir şekilde kişinin rızası söz konusu edilmemiştir. Türkiye Barolar Birliği, SEGBİS yönetmeliğini, "birçok yerinin açık olmadığı, kanuni dayanak açısından eksik, yetki açısından sakat, ceza yargılamasının temel ilkelerine ters, adil yargılanma hakkına aykırı" olarak değerlendirilmiştir. Dilekçenin en sonunda tekrar Anayasa'ya vurgu yapılmıştır: 13. Madde, amir hükümler ile (idarenin belirlediği yönetmelikler ile) temel hak ve özgürlükler kısıtlanamaz. İdare yasama alanına giren bir idari işlem uygulaması tesis edemez. TBB ceza yargılamasında esas hükmü verecek olan mahkemenin tanığı ve özellikle sanığı dinlemesinin önemine, adil yargılanma hakkının temel unsurunun "doğrudanlık" ilkesi olduğunu vurgulamıştır.[333]

4.1.7. 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Yapılan SEGBİS Düzenlemesi

20 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen üç aylık periyodlarla tekrar edilerek 2 yıl boyunca sürmüştür. OHAL döneminde toplamda 32 tane Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarılmıştır. KHK'ların 26 tanesi daha sonra yasalaştırılmıştır.[334] Yasalaşan KHK'lar birçok yasal mevzuata etki etmiş değiştirip dönüştürmüştür.

2017 yılında çıkarılan 694 sayılı KHK, OHAL dönemi boyunca çıkarılan KHK'lar arasında en çok tartışılan, en kapsamlı değişikliklerin yapıldığı, içerisinde hukuk tarihi ilkleri açısından tartışmalı düzenlemeleri barındıran, kendi başına bir araştırma konusu olabilecek niteliktedir. Ceza hukuku ve muhakeme usulü ve SEGBİS'in kullanım sınırlarının düzenlenmesi açısından da çok önemli etkileri olmuştur.

694 sayılı KHK'nın 137. Maddesi, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki (CMK) *"Gizli Soruşturmacı ve Teknik Araçlarla İzleme"* başlıklı bölümün *"Gizli soruşturmacı görevlendirilmesi"* konundaki 139. maddeye bir ek getirmiştir:

MADDE 137- *5271 sayılı Kanunun 139 uncu maddesinin üçüncü fıkrasına aşağıdaki cümleler eklenmiştir.*

---

[332] A. g. e.

[333] A. g. e.

[334] 8 Mart 2018 tarihli ve 30354 sayılı Resmi Gazete, 7068 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180308M1.pdf, Son erişim: 14.03.2019.

"Soruşturmacı, kovuşturma evresinde tanık olarak dinlenmesinin zorunlu olması halinde, duruşmada hazır bulunma hakkına sahip bulunanlar olmadan veya ses ya da görüntüsü değiştirilerek özel ortamda dinlenir. Bu durumda 27/12/2007 tarihli ve 5726 sayılı Tanık Koruma Kanununun 9 uncu maddesi hükmü kıyasen uygulanır."[335]

Bu düzenlemeye göre soruşturmacı sanık ve avukatının yokluğunda da tanıklık edecek kişiyi SEGBİS ile dinleyebilir. Sanık ve savunma yokken, savunmanın soru sorma, tanıkları sorgulayabilme vb. savunma imkanlarının kısıtlanması sonucuna yol açabilecek bir düzenlemedir. Dolayısıyla "adil yargılanma hakkı" dahil pek çok hukuk ilkesine ters sonuçlar doğurabilmektedir. Bu bağlamda, SEGBİS yoluyla ceza davalarının "sanıksız yargılama"ya dönüştüğü eleştirileri yapılmıştır.[336] Ayrıca 694 sayılı KHK'nın 147. maddesi ile bir değişiklik yapılarak CMK 196. maddesine bir ek düzenleme yapılmıştır:

MADDE 147: *Hâkim veya mahkemenin zorunlu gördüğü durumlarda, aynı anda görüntülü ve sesli iletişim tekniğinin kullanılması suretiyle yurt içinde bulunan sanığın sorgusu yapılabilir veya duruşmalara katılmasına karar verilebilir.*[337]

Bu da "sanığın duruşmada hazır bulunma hakkı", "yüzyüze savunma hakkı", "duruşmaların aleni olması" vb. hukuk ilkesini tamamen hakimin veya mahkemenin taktirine bırakması anlamına gelmektedir. Duruşmaya gelmek isteyen sanığa izin verilmemesi ve SEGBİS odasına zorla getirilerek ifadesinin uzaktan alınması gibi bir tuhaflığa yol açmaktadır. Bu düzenleme savunma hakkını sınırlandırdığı ve dayatma biçimine dönüştüğü için eleştirilmiştir.[338] Yine CMK 196/4 düzenlenmiş, hakim veya mahkeme "aynı anda görüntülü ve sesli iletişim tekniğinin kullanılması suretiyle sorgu yapılabilir" cümlesine bağ kuran (yukarıdaki fıkralar uyarınca diyen) ibaresi kaldırılmıştır. İstinabe yoluyla dinleme kısıtlamasıyla bağ kaldırılmıştır. SEGBİS kullanımına istinabedeki gibi bir kısıt uygulanıp uygulanmayacağı tartışmasına fiili olarak son veren bir düzenleme olmuştur.

---

335 15.08.2017 Bakanlar Kurulu Kararı, KHK/694, Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Madde 137, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170825-13.pdf, Son erişim: 14.03.2019.

336 OHAL Raporu, "Olağanlaşan OHAL: KHK'ların Yasal Mevzuat Üzerindeki Etkileri", İsmet Akça, Süreyya Algül, Hülya Dinçer, Erkan Keleşoğlu, Barış Alp Özden, https://tr.boell.org/sites/default/files/ohal_rapor_web.pdf, S. 62. Son erişim: 14.03.2019.

337 15.08.2017 Bakanlar Kurulu Kararı, KHK/694, Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Madde 147. Son erişim: 14.03.2019.

338 "Olağanlaşan OHAL: KHK'ların Yasal Mevzuat Üzerindeki Etkileri", İsmet Akça ve diğerleri, S. 62.

4.2. Sayısal Veriler ile SEGBİS

SEGBİS hali hazırda UYAP ağının büyük altyapısını kullanmaktadır. Mahkeme salonlarına kurulan ekranlar, mikrofonlar vb. teknik sisteminin kurulumu için Adalet Bakanlığı, NETAŞ ile 2012 yılında, bir anlaşma imzalanmıştır.[339] Şirket, ülke çapında mahkeme salonları ve cezaevlerini birbirine bağlayan ses ve görüntü iletişimi sağlayacak olan sistemlerin (kameralar, mikrofonlar, yazılımlar vd.) kurulumunu 1 yılın sonunda gerçekleştirmiştir.[340] NETAŞ, toplamda, 600 mahkeme binası, 3 bin mahkeme salonu ve 550 cezaevi için güvenilir ekipmanlar ile video konferans sistemi kurulumu yapmıştır.[341] NETAŞ şirketinin büyük sermayedarı ZTE Cooperatif U.A. (%48 civarı, Amerika)'dır. Kalan payın bir kısmı Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (%15)'na aittir, geri kalan ise piyasaya açılmıştır. Şirketin toplam ödenmiş sermayesi 64 milyon TL civarındadır.[342]

NETAŞ, 1967 yılında PTT'nin (hisselerinin %49'u devletin elinde kalarak) serbestleştirilmesi neticesinde Northern Electric'e %51 hissesinin satılmasıyla iki ortaklı şekilde kurulmuştur. Şirket, 1973 yılında, telekom alanında ilk özel Ar-Ge'yi kurmuştur. Bugün Türkiye'de yürütülen pek çok teknoloji temelli dönüşüm projesinde rol almaktadır: ULAK haberleşme ağı projesi, akıllı stadyumlar, FATİH projesi (Milli Eğitim Bakanlığı), savunma ve askeri hizmetler, bankaların bulut bilişim sistemine geçişini sağlama, yurt içindeki hızlı tren hatları için telli ve telsiz haberleşme vb. pek çok farklı projede ihale almıştır.[343] 2015 yılı başında Milli Eğitim Bakanlığı ile FATİH projesi için (sözleşme bedeli 250 milyon TL) anlaşma imzalamıştır.[344] FATİH, israf yönünden çok eleştirilmiş, haber ve tartışma konusu olmuş, hakkında TBMM'ye soru önergeleri verilmiş bir projedir.

NETAŞ, 2008 yılında çıkarılan 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Kanunu kapsamında "Ar-Ge Merkezi" statüsü kazanmıştır. Bu sayede, 2014

[339] NETAŞ Faaliyet Raporu 2018, http://www.netas.com.tr/media/102373/31-12-2018-netas-konsolide-faaliyet-raporu.pdf, S. 24., Son erişim: 07.05.2019.
[340] NETAŞ Faaliyet Raporu 2013, http://www.netas.com.tr/media/20996/2013-yili-faaliyet-raporu.pdf, S. 18., Son erişim: 07.05.2019.
[341] NETAŞ 2018, S. 80.
[342] NETAŞ 2018, S. 84.
[343] NETAŞ Faaliyet Raporu 2014, http://www.netas.com.tr/media/31839/2014.pdf, S. 12., Son erişim: 07.05.2019.
[344] NETAŞ Faaliyet Raporu 2014, S.4.

yılında, Ar-Ge teşviki yasal düzenlemesiyle 80,8 Milyon TL tutarında vergi indiriminden faydalanma hakkı kazanmıştır.[345]

2014 yılında dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, adalet hizmetlerinde çalışmak üzere yeni personel alımları yapılacağı haberini verdiği konuşmasında SEGBİS ile yapılan bağlantı sayısına ve SEGBİS'in bütçeye olan katkısına da değinmiştir:

Halen 2.865 mahkemede sistem kurulumu gerçekleştirilmiştir. 2013 yılının başından itibaren gerçekleştirilen video konferans sayısı 74.456 olmuştur. Önümüzdeki süreçte sistemin kullanım alanı daha da genişletilecektir. Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS)'nin uygulanmasıyla şimdiye kadar yaklaşık 70.000.000 TL., Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP)'nin uygulanması ise yaklaşık 2.000.000.000 TL. tasarruf sağlandığı hesaplanmaktadır.[346]

Adalet Bakanlığı 2018 Yılı Performans Programı'nda, SEGBİS'in yaygınlaştırılması için ayrılan bütçe 24.720.700 TL'dir, duruşmaların sesli ve görüntülü olarak kayıt altına alınması için ayrılan miktar ise 715.700 TL'dir. "Yargıda Bilişim Hizmetlerinin Geliştirilmesi/Adalet İstatistiklerine İlişkin Kapasitenin Güçlendirilmesi" başlıklı performans hedefi için istenen bütçe ise yukarıdaki SEGBİS kalemleri dahil toplamda 174.804.600 TL'dir.[347]

Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi'nin açıkladığı verilere göre 2017 yılında SEGBİS 2.323'ü ceza mahkemelerinde olmak üzere, ceza infaz kurumları (523), cumhuriyet başsavcılıkları (279), hukuk mahkemeleri (187), BAM (bölge adliye mahkemesi, 80), adli görüşme odaları (59) ve Yargıtay (1)'da olmak üzere toplamda 3.472'dir. 2013 yılında 13 bin civarı olan video konferans bağlantı sayısı 2017 yılında 700 binin üzerine çıkmıştır.[348]

Medya ve hukuk alanında çalışmalar yürüten MLSA (Media and Law Association-Medya ve Hukuk Çalışmaları Derneği), 6 aylık bir zaman diliminde (1 Haziran 2018-31 Aralık 2018), 10 farklı ilde 71 ayrı davanın (90 oturumda görülen) 82 duruşmasında, 30 gözlemci ile çalışarak Türkiye'deki "ifade özgürlüğü davaları" hakkında izleme çalışması yapmıştır. Kurum, çalışmanın sonuçlarını basın toplantısı yaparak kamuoyuyla paylaşmıştır. İzleme yaptıkları davalarda, sanıklar, yazılı veya sözlü ifadeleri nedeniyle terör suçlarından yargılanmaktadır. İzlenen oturumlardan çıkarılan sonuca göre, sanıkların %49'u tutuklu yargılanmakta ve tutuklu bulunan

[345] NETAŞ Faaliyet Raporu 2014, S. 25-26. Ayrıca bknz. 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5746.pdf, Son erişim: 07.05.2019.
[346] Hürriyet İnternet Gazetesi, 20.11.2014, "Bakandan 13 bin 500 personel müjdesi", Oya Armutçu, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakandan-13-bin-500-personel-mujdesi-27613526, Son erişim: 04.02.2019
[347] Adalet Bakanlığı 2018 Yılı Performans Programı, http://www.sgb.adalet.gov.tr/performans/2018.pdf, S. 51., Son erişim: 07.05.2019.
[348] T. C. Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı 2017 Yılı Faaliyet Raporu, http://www.bigm.adalet.gov.tr/raporlar/2017.pdf, S. 55 - 56.

sanık veya sanıklar duruşmaların %34'üne getirilmemiştir.[349] Gözlemcilerin duruşma salonundaki aksaklıklara ilişkin raporları ise şu şekildedir:

Oturumların %40'ında (fiziken izlenen 86 oturumun 34'ünde) duruşma salonlarının aşağıdaki sorunlara sahip olduğu gözlenmiştir: - Salonun kalabalık, küçük ve havasız olması, - Mikrofonların bozuk olması, - Hâkim ve heyetin kısık sesle konuşması, - SEGBİS'te arızalar yaşanması, - Salonda çok sayıda kolluk görevlisi olması.[350]

4.3. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde SEGBİS

2017 yılında, Meclis Genel Kurulua Halkların Demokratik Partisi Grup Önerisi olarak SEGBİS mecliste gündeme getirilmiştir. 2018 yılında (7-11 aylar arasında), SEGBİS hakkında TBMM'ye 5 soru önergesi verilmiştir. Önergeler iki muhalefet partisine aittir: Cumhuriyet Halk Partisi (3) ve Halkların Demokratik Partisi (2).[351]

2018 Mart ayında, Kasım 2016'dan itibaren başlayan milletvekillerinin yargılanma süreçlerinde "SEGBİS'in dayatmaya dönüştüğü" ve "adil yargılanma hakkı"nı zedelediği gerekçeleriyle bu yargılama süreçlerinin araştırılması için (19 vekil tarafından imzalı) Halkların Demokratik Partisi Meclis Araştırması dilekçesi bulunmaktadır.[352] Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Mahmut Tanal (05.03.2019 tarihli ve 556 Nolu)[353] ve Halkların Demokratik Partisi milletvekili Fatma Kurtulan'ın (12.09.2018 tarihli ve 381 Nolu);[354] OHAL döneminde çıkarılan 694 sayılı KHK ile SEGBİS kullanımını tamamen mahkeme tasarrufuna bağlayan ve sanığın yokluğunda da gizli tanık dinlemesi yapabilme olanağı getirilen Ceza Muhakeme Kanunu'nda değişiklik öneren kanun teklifi başvuruları bulunmaktadır. Kanun tekliflerinin ikisinin de mevcut durumu "komisyonda" olarak gözükmektedir.

19.07.2018 tarihli ve Atila Sertel imzalı "ceza muhakemesinde SEGBİS kullanımına ilişkin" soru önergesine Adalet Bakanı Abdülhamit Gül tarafından 13.11.2018 tarihinde cevap verilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi vekili Sertel, soru önergesinde, 15 Temmuz 2016 Darbe

[349] MLSA, "Adalet Gözlem Projesi: Türkiye'de İfade Özgürlüğü Haziran-Aralık 2018, https://medyavehukuk.org/adalet-gozlem-raporu.pdf, S. 4. Son erişim: 07.05.2019.
[350] MLSA, "Adalet Gözlem Projesi: Türkiye'de İfade Özgürlüğü Haziran-Aralık 2018, S. 8.
[351] TBMM, Yazılı Soru Önergeleri Sonuç Formu, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.sorgu_yonlendirme, Son erişim: 07.05.2019.
[352] Halkların Demokratik Partisi vekili Meral Danış Beştaş ve 19 vekilin 14.09.2018 tarihli ve 402 Nolu Ceza yargılamalarında kullanılan Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi'nin yol açtığı sorunların tespit edilerek çözüm yollarının belirlenmesi amacıyla bir Meclis araştırması açılmasına ilişkin önergesi, https://www2.tbmm.gov.tr/d27/10/10-351833gen.pdf, Son erişim: 07.05.2019.
[353] Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili Mahmut Tanal'ın 05.03.2019 tarihli ve 556 Nolu Kanun Teklifi https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1604.pdf, Son erişim: 07.05.2019.
[354] HDP milletvekili Fatma Kurtulan'ın 12.09.2018 tarihli 381 Nolu Kanun Teklifi, https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1005.pdf, Son erişim: 07.05.2019.

girişimi sonrası (tutuklu veya hükümlü) kaç kişinin SEGBİS ile ifade verdiğini, SEGBİS ile ifade vermeyi reddeden ve mahkeme önünde ifade vermek isteyen kaç kişi olduğunu, mahkeme önünde ifade verme taleplerinin kaçının kabul edilip kaçının reddedildiğini, SEGBİS yoluyla ifade alımını bozma gerekçesi olarak sunan Yargıtay'a kaç başvuru yapıldığını ve son iki yılda SEGBİS nedeniyle Yargıtay'da bozulan mahkeme sayısının kaç olduğunu sormuştur. [355] Adalet Bakanı Gül, "istatistiklerin sanık ve suç yönünden tutulduğunu, yargılama usullerine ilişkin bir istatistik derleme çalışması bulunmadığını, Adalet Bakanlığı'nın elinde konu hakkında ayrıntılı veri bulmadığını" söylemiştir.[356]

4.4. Yargıtay Kararlarında SEGBİS (2014 - 2016)

Yargıtay kararlarının (AB uyumluluk çalışmaları çerçevesinde) içtihat oluşturmak üzere indekslendiği karar arşivi yayınlanmaktadır. Veri kaynağı ise UYAP sistemine girilen tutanaklardır. Karar indeksine işlenmiş en eski karar 2014 tarihlidir. Bir tam sayfada, 11 karar görüntülenmektedir. SEGBİS kelimesi toplamda 915 kararda geçmektedir. Bunlardan bazıları temyiz başvuru reddi, onanması vb. kişinin yüzüne SEGBİS ile karar bildirimi yapıldığı (tefhim) durumlardır.

Tezin sınırı olan 2016 yılının Temmuz ayına kadar verilen kararlar (64-80 sayfaları arasında) taranmıştır ve Yargıtay'ın verdiği hükmün bozulması kararları incelenmiştir. Yargıtay'ın hükmün bozulması kararı verdiği davalar 1., 2., 3. 5., 6., 8., 9., 10., 11., 13., 14., 16., 17., 22. ve 23. Ceza Dairelerinde görülmektedir. SEGBİS'in kullanım biçimi sebebiyle verilen hükmün bozulması kararı en çok 16. Ceza Dairesi, 22. Ceza Dairesi ve 3. Ceza Dairesi'ndedir. Yargıtay'ın verdiği bozma kararların çoğu oybirliği şeklinde alınmıştır. Birkaç davada şerhler bulunmakla birlikte SEGBİS'in mevut kullanım biçiminin "savunma hakkını sınırladığı", SEGBİS'in "adil yargılanma gereği kısıtlı ve gerekçeli olarak kullanılması gerektiği", "sanığın mahkeme önüne çıkması talebi bulunduğu durumda yargılamanın yüzyüze gerçekleştirilmesi"nin öncelikli olduğu konusunda fikir birliği söz konusudur. Güvenlik nedenleri, somut gerekçeler olmadıkça sanıkların aleni bir biçimde savunma verebilmelerinin önemi hemen her kararda vurgulanmıştır. Bunun dışında, "sanığın yokluğunda yargılama", "müdafii yokluğunda yargılama" vb. türünden SEGBİS teknolojisinin yol açtığı yargılama yanlışlarına da değinilmiş hükmün bozulması kararları

[355] 19.07.2018 tarihli ve Atila Sertel imzalı soru önergesi, https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-0324s.pdf, Son erişim: 07.05.2019.
[356] 13.11.2018 tarihli Adalet Bakanı Abdülhamit Gül'ün 7/324 Esas Nolu soru önergesine cevabı, https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-0324sgc.pdf, Son erişim: 07.05.2019.

verilmiştir. Ayrıca Yargıtay bozma kararlarının bazılarında, cezası beş yıl ve üzeri hapis olan suçlarda yüzyüzelik ilkesinin önemine de vurgu yapmıştır.

Sanığın ve/veya müdafinin (avukatın) yokluğunda yargılandığına ilişkin örnek Yargıtay bozma kararları:

"Başka suçtan ...Kurumunda hükümlü olarak bulunan sanığın 20.10.2011 tarihli duruşmada hazır edilerek CMK'nin 147/1 ve 191/3-c maddesindeki hakları hatırlatılmak suretiyle savunmasının alındığı, aynı celse sanığın bir sonraki duruşma günü hazır edilmesi için müzekkere yazılmasına karar verildiği halde, sanığın savunmasının alındığı birinci celseden sonra yargı çevresi dışındaki bir Ceza İnfaz Kurumun'da bulunduğundan bahisle duruşmalarda hazır edilmediği, sanığa istemi ve bilgisi dışında müdafii atanarak yargılamaya devam edilerek karar verildiği anlaşılmakla, duruşmadan bağışık tutulması yönünde herhangi bir karar verilmeyen sanığın duruşmalara getirtilmeden ya da Segbis sistemi kullanılmadan yokluğunda yargılama yapılarak hüküm kurulması suretiyle 5271 sayılı CMK'nin 194. ve 196/1. maddelerine aykırı davranılarak sanığın savunma hakkının kısıtlanması, Bozmayı gerektirmiş, sanık ve müdafiin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülmüş olduğundan, diğer yönleri incelenmeyen hükmün bu sebepten 5320 sayılı Yasa'nın 8/1. maddesi ile yürürlükte bulunan 1412 sayılı CMUK'un 321. maddesi uyarınca BOZULMASINA, 13.10.2015 gününde oybirliğiyle karar verildi."[357]

"UYAP sisteminden yapılan sorgulamada hüküm tarihinde başka suçtan ...Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda hükümlü olduğu anlaşılan, duruşmalardan bağışık tutulma istemi bulunmayan ve müdafiisi karar oturumunda hazır olmayan sanık ...'in, duruşmalara getirtilmesi ya da SEGBİS ortamında duruşmaya katılması sağlanmadan, sanık ...'in yokluğunda mahkumiyetine karar verilmesi suretiyle savunma hakkının kısıtlanması, . . . Bozmayı gerektirmiş, sanıklar müdafiinin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görüldüğünden, hükümlerin bu sebeplerden dolayı 5320 sayılı Kanunun 8/1. maddesi ile yürürlükte bulunan 1412 sayılı CMUK'un 321. maddesi uyarınca istem gibi BOZULMASINA, 09/02/2016 gününde oybirliğiyle karar verildi."[358]

Cezası 5 yıl ve üzerinde hapis cezası olan suçlarda,, "müdafii ile yeterince görüşme yapabilme" gerekçeleriyle verilen Yargıtay bozma kararı:

"1-) Genel kural sanığın duruşmada hazır bulundurulmasıdır. Bu hak ciddi nedenlere dayalı olarak mahkeme kararı ile sınırlandırılabilir.

2-) CMK'nın 196/2-4. maddeleri gereğince alt sınırı 5 yıl ve daha fazla hapis cezası gerektiren suçlarda sanığın savunması talimatla alınamayacağı gibi sesli ve görüntülü yöntemle de savunma alınamayacaktır. Tüm bu açıklamalar karşısında; 5237 sayılı TCK'nin 142/2-h maddesinde düzenlenen suçun gerektirdiği cezanın alt sınırının beş yıl olduğu anlaşılan olayda; sanıkların duruşmada hazır bulundurulmayıp, sanık ...'ın bulunduğu Alaşehir M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve suça sürüklenen çocuk ...'in bulunduğu ... Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumundan sesli ve görüntülü bilişim sistemi vasıtası ile, kendilerine CMK'nın 150/3. maddesi gereğince atanan müdafiileri ile CMK'nın 149/3. maddesi gereğince bir araya gelip görüşme imkanı sağlanmaksızın CMK'nın 196/4. maddesine aykırı olarak savunmalarının alınıp, yargılaması yapılarak mahkumiyetlerine karar verilmesi suretiyle savunma haklarının kısıtlanması,

Bozmayı gerektirmiş, sanık ... ve müdafiisi ile suça sürüklenen çocut ... müdafiinin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülmüş olduğundan, sair yönleri incelenmeyen hükümlerin öncelikle bu sebepten dolayı BOZULMASINA, 27/06/2016 tarihinde oybirliğiyle karar verildi." [359]

[357] EK 1: 3. Ceza Dairesi 2015/11883 E. 2015/28246 K. "İçtihat Metni" Asliye Ceza Mahkemesi.

[358] EK 2: 3. Ceza Dairesi 2015/21609 E. 2016/2550 K. "İçtihat Metni" Asliye Ceza Mahkemesi.

[359] EK 3: 22. Ceza Dairesi 2016/6157 E. 2016/11216 K. "İçtihat Metni" Asliye Ceza Mahkemesi.

Sanığın savunmasını mahkemede vermeyi istemesi, sanığın açık rızası, müdafiinin sanığın yanında bulunabilmesi vb. değerlendirmeleri içeren SEGBİS kullanımı üzerine örnek Yargıtay bozma kararı:

"A.İ.H.M.'nin Marcello Viola v. İtalya kararı temyiz duruşmasına ilişkindir. Bu nedenlerle kovuşturma aşamasında;
1-) Genel kural sanığın duruşmada hazır bulundurulmasıdır. Bu hak ciddi nedenlere dayalı olarak mahkeme kararı ile sınırlandırılabilir.
2-) İlk ve son savunmanın yapıldığı, esasa ilişkin delillerin toplandığı oturumlara sanığın SEGBİS yolu ile katılması açık kabulüne dayalı olmalıdır.
3-) Sesli ve görüntülü yöntemle savunma alınması halinde sanık müdafiisinin talebi durumunda sanığın yanında bulunma olanağının sağlanması; koşulları gerçekleştiğinde savunma hakkının kısıtlanmadığı kabul edilebilecektir.
Tüm bu açıklamalar karşısında; esas hakkında son savunmasını duruşmada hazır bulunarak yapmak istediğini beyan eden sanığın duruşmada hazır bulundurulmayıp SEGBİS sistemi aracılığıyla yargılaması yapılarak mahkumiyetine karar verilmesi suretiyle savunma hakkının kısıtlanması, . . .
temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülmüş olduğundan, sair yönleri incelenmeyen kısmen resen de temyize tabi hükümlerin bu sebeplerden dolayı BOZULMASINA, 19.06.2015 tarihinde oybirliğiyle karar verildi."[360]

2017 yılında çıkarılan 694 sayılı KHK, OHAL bittikten sonra kanunlaştırıldığı için Yargıtay'ın bozma kararlarında yaslandığı kanuni dayanaklar da geçersiz kalmıştır.

4.5. Hürriyet Gazetesi: 20 Eylül 2011- 20 Temmuz 2016 Aralığındaki SEGBİS Haberleri

Hürriyet Gazetesi'nin internet sitesinde, SEGBİS içerikli toplamda 2.086 adet haber yapılmıştır. SEGBİS yönetmeliğinin yayınlandığı tarih 20 Eylül 2011 ve Türkiye'de 20 Temmuz 2016'da ilan edilip aralıksız olarak iki yıl sürdürülen Olağanüstü Hal'in başlangıç tarihi aralığı değerlendirme sınırı olarak seçilmiştir. Sınırlanan tarih aralığında, (eskiden yeniye görüntülenen 6 sayfa içerisinde) toplamda 270 adet SEGBİS içerikli haber yapılmıştır. Bu haberlerden bazıları devam eden davalara ilişkin gelişmeleri aktaran devam haberlerdir. Haberler, sanık, savunma avukatı ve adalet hizmeti veren kişi ve kurumlar (bakanlık, hakimler, heyetler, savcılar vd.) açısından SEGBİS kullanımının dava süreçlerine etkisini farklı pozisyonlarıyla görmeye imkan vermektedir. Bu bilişim sisteminin kullanımını çeşitli açılardan düşünmeye imkan veren bazı haberler aktarılacak daha sonra SEGBİS teknolojisinin yargılama sürecindeki rolü bu örnekler üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır. Başlıklara taşınan kategorileştirmeler tamamen geçişlidir. Bir perspektif oluşturabilmek için sınırlar kabaca bir yorumla seçilmiştir. Örneğin "güvenlik" hemen hemen bütün davalarda dile getirilen bir gerekçedir ve kendi başına tüm başlıkları kapsar.

[360] EK 4: 16. Ceza Dairesi 2015/1103 E. 2015/1944 K. "İçtihat Metni" Ağır Ceza Mahkemesi.

4.5.1. Hürriyet Gazetesi SEGBİS İçerikli İlk Haberler

Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanı Mesut Orta "Konuyla ilgili teknik alt yapı çalışmalarını tamamladık. Şu anda 225 yerde sistem kurulu. Bu da 134 ağır ceza merkezi demek. Amacımız altyapıyı tüm merkezlere yaygınlaştırmak" diye konuştu. . . Orta, sistemin şu anda yalnızca Sincan Kampüsünde kurulu olduğunu, kampüs cezaevlerinin hepsine sistemin kurulacağını bildirdi.[361]

Kampüs cezaevleri olarak ifade edilen tabir kurulmakta olan modernleştirilmiş kompleksler şeklinde olan cezaevleridir. AB uyum programları çerçevesinde, yargıdaki dönüşümün önemli bir ayağını eski cezaevlerinin kapatılıp yenilerinin açılması oluşturmaktadır.

SEGBİS'in kurulumundaki tasarrufun nasıl olduğuna ve hangi amaçla kullanılacağına ilişkin haberler yapılmıştır:

Sistemin yargının ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi kapsamında 2011 Mayıs ayında 1 yıllık bakım ve destek hizmeti alımı için sözleşme imzalanmış olup, yaygınlaştırma çalışmaları devam etmektedir. Sistem her bir mahkemenin kendisi tarafından tutulan kayıtların kendisi tarafından erişilebilmesi mantığı üzerine kurulmuş olup, sistemin kullanımı kurulu bulunduğu mahkemenin inisiyatifindedir.[362]

Soruşturma ve kovuşturma aşamasında şüpheli, sanık veya müdafinin makul sürelerde dinlenilmesi sağlanacak. Tutuklamaya itirazın duruşmalı olarak incelenmesinin zorunlu olduğu durumlarda, SEGBİS etkili bir şekilde uygulanacak. Gözaltına alınan kişiler, bekletilmeden yetkili adli makam önüne çıkarılacak.[363]

Buradaki "duruşmalı olarak incelenmesi" tabiri önemlidir. SEGBİS'in kullanımına ilişkin tartışmalara yol açan uygulamalardan biri sanığın duruşma salonuna getirilmeden bulunduğu kurumdaki SEGBİS odasından video konferans bağlantısı kurularak savunmasının alınmasıdır. Türkiye'de hakimler vicdani kanaatlerine göre karar almaktadır. Kanaatin duruşma sırasında oluşturulmasına etki edebilecek savunma sözleri, müdafiinin aktif sorgulamaları hakimin kararını etkileyecek önemli adımlar olarak görülmektedir. Adalet Bakanlığı ise SEGBİS teknolojisinin "yüzyüzelik", "doğrudanlık" ilkesini zedelemediği görüşünü savunmaktadır. Bazı savunma avukatları aynı görüşü paylaşmamakta, duruşma salonunda bulunmanın getirdiği; tanıkların çapraz sorgusu, müvekkil ile müdafi arasında olabilecek gizli bilgi alışverişleri vb. türden savunma yöntemlerini zayıflattığını ileri sürmektedir.

...Ergin, 2012 yılında ceza mahkemeleri, savcılık ve ceza infaz kurumlarına video konferans sistemiyle yargılama imkanı veren Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi'nin (SEGBİS) ağır ceza mahkemelerinin tamamıyla bir kısım ceza mahkemelerinin içinde olduğu 700 mahkemeye kurulumunun tamamlandığını da bildirdi. Ergin, 167 ceza infaz

[361] Hürriyet Gazetesi, 20.09.2011, "Yargıda sesli ve görüntülü ifade dönemi", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/yargida-sesli-ve-goruntulu-ifade-donemi-18777921, Son erişim: 05.04.2019.
[362] Hürriyet Gazetesi, 20.09.2011, "Mahkemelerde 'sesli-görüntülü' dönem", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mahkemelerde-sesli-goruntulu-donem-18779730, Son erişim: 05.04.2019.
[363] Hürriyet Gazetesi, Nuray Babacan, 12.02.2013, "İşkencede zaman aşımı kalkıyor", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iskencede-zaman-asimi-kalkiyor-22577165, Son erişim: 05.04.2019.

kurumunun da kurulumu tamamlanan birimleri arasında yer aldığını söyledi. Ergin, 2013 yılı sonu itibarıyla ilave 2 bin 200 kurulum daha yapılacağını bildirdi.[364]

SEGBİS'in tüm ağır ceza mahkemelerine kurulmasının öncelikli hedef olduğu haberlerden anlaşılabilmektedir. SEGBİS kurulumu için 2012 yılında anlaşma yapılan NETAŞ şirketi bir yıl gibi kısa bir sürede verdiği rakam 600 mahkeme binasında 3 bin mahkeme salonu ve 550 ceza infaz kurumunda (ceza ve tutukevleri vb.) sistemi kurduğunu söylemiştir (NETAŞ 2018 yılı faaliyet raporu). Bu da ceza mahkemelerinin tamamında ve bazı başka mahkemelerde (sulh vs.) sistemin kurulu olduğu anlamına gelmektedir.

4.5.2. Mağduru Çocuk Olan Suçlarda, Çocuğun İfadesinin SEGBİS Kullanılarak Alınması

Çocukların duruşmalara Ankara'dan nasıl gideceğinin sorulması üzerine Ergin, yerinde sesli ve görüntülü ifade alınmasına olanak tanıyan, Sesli ve Görüntülü İletişim Sisteminin (SEGBİS) daha önce kurulduğunu anımsattı. Sistemin teknik alt yapısının 3 yıldır hazırlandığını Türkiye'deki tüm ağır ceza merkezlerindeki duruşma salonlarına ve büyük cezaevlerine sistemin yerleştirildiğini anlatan Ergin, "Mahkemelerin takdiri halinde bu sistem kullanılabilecek durumdadır. Sincan cezaevinde zaten böyle bir imkanımız önceden kurulmuş idi. Adana, Mersin illerinde de benzer imkanlar var. Mahkemelerin uygun görmesi halinde bu çocukların duruşmalarında bu sistem kullanılabilecektir" dedi.[365]

Ankara Pozantı cezaevindeki çocuk istismarlarının ortaya çıkmasından sonra 199 çocuk başka yere transfer edilmiştir. Yukarıdaki haber, suçtan zarar görmüş çocukların Ankara'da görülecek duruşmalara SEGBİS kullanılarak katılabileceklerine, yeni bulundukları yerden ifadelerinin alınmasının bilişim sistemiyle uzaktan sağlanabileceğine ilişkindir. Sistem sayesinde yaşı küçük ve zaten suçtan zarar görmüş olan çocukların mahkemelere, duruşmalara ifade vermek için götür-getir ile hırpalanmayacağı anlamına gelmektedir. Burada teknoloji çocukların yargılama sürecinde hırpalanmamalarını sağlayabilecek bir imkan olarak ifade edilmiştir.

Mahkeme Başkanı Bekir Yurseven, mağdur Ş.Y.'nin 13 yaşında olduğunu ve travma yaşadığını, o kadar kalabalık karşısında ifade vermesinin mümkün olmadığını söyledi. Yurtseven, mağdur Ş.Y.'nin psikolog eşliğinde SEGBİS sistemiyle ifadesinin alınmasına ve salondakilerin dışarı çıkartılmasına karar verdi. Bazı avukatlar salondan çıkmak istemedi. Hakim Yurtseven de "Birkaç avukat kalsın. Çocuk etkilenmesin diye biz bile cübbemizi çıkartacağız" dedi. Bunun üzerine avukatlar salonu boşaltıp dışarı çıktı. Duruşma salonunda milletvekilleri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile İl Müdürlüğü avukatları ve sanık avukatı dışında kimse kalmadı.[366]

Yukarıdaki haberde, mahkeme heyeti başkanı suçtan zarar görmüş çocuğun mahkemede herkesin önünde ifade vermekte güçlük çekeceği gerekçesiyle SEGBİS ile ifade alma işlemi

[364] Hürriyet 20.11.2013, "Başbakan "boşalacak" dedi ama cezaevleri taşmış", Oya Armutçu, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-bosalacak-dedi-ama-cezaevleri-tasmis-25159043

[365] Hürriyet Gazetesi, 06.03.2012, "Bakan Ergin: Pozantı çalışması hafta sonu bitecek", Son erişim: 05.04.2019. http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-ergin-pozanti-calismasi-hafta-sonu-bitecek-20067282, Son erişim: 05.04.2019.

[366] Hürriyet 28.06.2016, "Cinsel istismar davasına emekli müdür Adil Ş. Tutuklandı", Bahri Karataş, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cinsel-istismar-davasina-emekli-mudur-adil-s-tutuklandi-40123317, Son erişim: 05.04.2019.

gerçekleştirmiştir. Ayrıca psikolog ve birkaç avukat dışında salondakileri boşaltmış ifade alımı sırasında çocuğun psikolojisini düşünerek karar vermiştir.

4.5.3. Çok Sanıklı Davada SEGBİS Kullanımı

Dava İzmir Adliyesi Sosyal Tesisler Konferans Salonu'nda görülecek. Foça ve Buca cezaevlerinden 30 mahkum tarafından beş hafta boyunca yapılan çalışmayla, Konferans Salonu'nun sahne bölümünün mahkeme heyeti ve savcının oturması için kürsü haline getirildiği, tutuklu sanıkların bulunacağı alan için metal korkuluklar konulduğu, sanıklar, avukatları, izleyiciler ve gazeteciler için ise toplam 400 koltuk monte edildiği açıklandı. Duruşma salonundaki koltuk sayısı göz önüne alındığında, her sanık için bir avukatın salona alınacağı, salonun doluluk oranına göre diğer avukatlara da yer verilebileceği kaydedildi. Sanık ifadelerinin Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi'yle (SEGBİS) alınabilmesi için salona 4 dev ekran konulduğu, avukatlar için masalara bilgisayarlar yerleştirildiği, tesislerin otopark bölümünde ise tutuklu sanıklar için nezarethaneler inşa edildiği bildirildi.[367]

Çok sanıklı davalar Türkiye adliyelerinde sıklıkla karşılaşılan bir olgudur. Bu aynı zamanda hukukun önemli prensiplerinden duruşmaların herkese açık ve aleni yapılması ilkesinin uygulanmasını zaman zaman güçleştirebilmektedir. Yer darlığı, yetersizliği vb. gerekçelerle kamunun davaları takip etmesi hakkına yönelik kısıtlamalara gidilebilmektedir. Bu örnekte olabildiğince insanın katılımının sağlanması için SEGBİS sistemi (büyük ekranlar, bilgisayarlar vd.) kurularak duruşmaya hazırlık yapılmıştır. SEGBİS'in kurulu olduğu mahkeme salonlarının imkanlarıyla kısıtlı olmayabileceği, teknolojinin başka yerlere taşınabileceği ve duruşmalarda aleniyeti güçlendirerek adalet ve hukuk alanını güçlendirebileceği görülmektedir. Sistemin taşınabilirliği gerektiğinde insan haklarını güçlendirebilecek şekilde de mobilize edilebileceğine dair bir örnektir.

4.5.4. Güvenlik Gerekçeleri ve SEGBİS Teknolojisinin Kullanımı

"Kafes eylem planı", "Amirallere suikast", "Gölcük'te ele geçirilen belgeler" ile Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD) ve Çağdaş Eğitim Vakfı (ÇEV) yöneticileri hakkındaki iddialara ilişkin dosyaların birleştiği, 86 tutuksuz sanığın yargılandığı "Poyrazköy'de ele geçirilen mühimmat" davasında mahkeme ara kararını açıkladı. Can güvenliği nedeniyle tanıklar SEGBİS ile duruşmaya katılmayı talep ediyorlar. Hakim talebi reddediyor: Dosyadaki 3 numaralı DVD'ye ilişkin ilk incelemeyi yapan polis memurları tanıklar İsa Akyüz, Bekir Peker ve Ahmet Uğurlu'nun Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) vasıtası ile beyanlarının alınmasına dair taleplerinin tanıkların duruşmada bizzat dinlenmelerinin yargılama konusunun aydınlatılması bakımından önem taşıdığını belirten mahkeme, SEGBİS yöntemi ile alınmasına yönelik taleplerinin reddine karar verdi.[368]

SEGBİS yönetmeliğine göre mağduru çocuk olan suçlarda ve gerçeğin ortaya çıkarılması için tanıklığı önemli olan fakat duruşmaya bizzat getirilemeyecek kişilerinin ifadesinin alınmasında video konferans yönteminin kullanılması zorunlu kılınmıştı. Bu davada, tanıklar can güvenlikleri olmadığına inandıkları için yüzyüze duruşmaya gelmeyerek SEGBİS ile ifade vermek istemiştir.

---

[367] Hürriyet 16.04.2013, "İzmir'deki 'gizli belge' davasında gergin anlar", Toygun Atilla, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/izmirdeki-gizli-belge-davasinda-gergin-anlar-23054985, Son erişim: 05.04.2019.

[368] Hürriyet 21.01.2015, "Poyrazköy davasında ara karar", Arzu Kaya, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/poyrazkoy-davasinda-ara-karar-28017605, Son erişim: 05.04.2019.

Mahkeme ise tanıkların teknolojiyi kullanarak ifade verme talebini "duruşmada bizzat dinlenmelerinin yargılama konusunun aydınlatılması bakımından önem taşıdığı" gerekçesiyle reddetmiştir. Tanığın güvenlik talebi değil duruşmada bizzat dinlenmelerinin yargılama konusunun aydınlatılması bakımından önemli görülmüş ve SEGBİS'in kullanılmaması kararına dönüşmüştür.

İfadesinde, çocukları suçlayıp suçu üzerine atmak istediklerini iddia eden sanık "Ailelerin ve çocukların olduğu ortamda yargılanmak isterdim. Müstehcen film izletmedim. Fen bilgisi dersi kapsamında YouTube'dan canlı üremesiyle ilgili belgesel izlettim. Keşke çocuklar da burada olsaydı, onlarla karşılaşsaydık" dedi. . . Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki duruşmaya mağdur çocuklar ve aileleri katılmadı. . .Karaman Ağır Ceza Mahkemesi'nde saat 09.30'da başlayan 'cinsel istismar' davasına, sanık Muharrem Büyüktürk'ün tutuklu bulunduğu Ereğli Cezaevi'nden güvenlik nedeniyle getirilmemesi, SEGBİS (Ses ve Görüntü Bilişim) sistemiyle katılması bekleniyordu. Ancak bir sürpriz yaşandı. Sanık öğretmen duruşma salonuna getirildi. . . Ankara Barosu'ndan avukat İmdat Balkoca, jandarmayla birlikte sanık Muharrem B.'nin salona getirildiği gazetecilere açıkladı. Balkoca, Muharrem B.'nin gece adliyeye getirildiğini belirterek, sanığın sakallı ve üzerinde gömlek bulunduğu, gayet rahat bir şekilde yürüyerek salona girip, yerine oturduğu, avukatlardan tepki gösteren olmadığını ve şuan iddianameden okunduğunu söyledi.[369]

Ensar Vakfı çalışanın çocukları istismar ettiğinin ortaya çıkması üzerine olay toplumda büyük tepki toplamıştır. Sanığın "ailelerin ve çocukların olduğu ortamda savunma vermek istediği"ni söylemesi ve suçtan zarar gören çocukları savunan avukatların sanığın duruşmaya getirilmesi isteği önce mahkemece reddedilmiş daha sonra sanık sürpriz bir biçimde mahkemeye getirilmiştir. Sanığın karşı talebine ve avukatların aleni duruşma isteğine rağmen mahkeme önce SEGBİS ile sorgulamada direttiyse de daha sonra sanığı duruşmaya getirmiştir. Bu biçimde uygulama, zorunlu SEGBİS kullanımına dönüşmemiştir. Güvenlik güçlerinin aldığı çeşitli önemler olmuş, dava olaysız ve güvenli bir şekilde görülmüştür.

4.5.5. Bedensel Olarak Zorluk Yaşayan Kişilerin SEGBİS Teknolojisinden Faydalanması

Tutuklu sanık Muhsin Öner tekerlekli sandalye ile hazır edilirken, kazada yaşamını yitiren polis memuru Sıdkı Kara'nın babası İlhan Kara duruşmaya müşteki olarak katıldı . . . İstanbul 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nden Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS) aracılığıyla tanık olarak ifadesine başvurulan Pelin Batu, "Kaza anına kadar arkamızda koruma aracının geldiğini bilmiyordum" dedi . . . Sanık avukatı Mehmet Şerif Öner ise kazada vefat edenlerin polis olması nedeniyle soruşturmanın hukuka aykırı bir şekilde yürütüldüğünü savundu. . . "Bu şekilde cezaevine gönderildi ancak cezaevi müvekkilimi bu şekilde kabul etmediği için tekrardan hastaneye götürdük. Soruşturmaya ilişkin olarak hazırlanan bilirkişi raporunda çelişkiler bulunuyor. Keşif talebimizi yineliyoruz. Kazaya ilişkin tüm deliller toplanmıştır. Bu nedenle müvekkilimin tahliyesini talep ediyorum. [370]

Bu haberde tekerlekli sandalye ile sanık duruşmaya getirilmiştir. Trafik kazası sonucu sanatçı Rojin ve onu koruyan polislerin ölümüne sebebiyet vermekten yargılanan sanığın avukatı soruşturmanın yürütülüş biçimini eleştirmiştir. SEGBİS teknolojisinin hastanelerde,

[369] Hürriyet 21.04.2016, "Tecavüz davasında salonu şoke eden sözler!, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-karamandaki-dava-basladi-ogretmen-suclamalari-reddetti-40091581, Son erişim: 06.04.2019.
[370] Hürriyet 11.11.2014, "Sanatçı Rojin'i koruyan polislerin ölümüne ilişkin dava", Aziz Aslan, http://www.hurriyet.com.tr/sanatci-rojini-koruyan-polislerin-olumune-iliskin-dava-37007920, Son erişim: 06.04.2019.

tutukevlerinde, mahkemelerde hazır bulunduğu düşünülürse sağlık durumu göz önünde bulundurularak kişinin sorgusu bu yolla yapılabilecekken yapılmamıştır. Duruşmada tanık olarak ifade veren kişi ise SEGBİS ile bağlanmıştır.

4.5.6. Adalet Bakanlığı'nın SEGBİS Kullanımına Etkisi

301 madencinin yaşamını yitirdiği Soma faciası davası, 13 Nisan Pazartesi günü başlayacak. Akhisar Belediyesi'nden 4 yıllığına kiralanan Bülent Ciğeroğlu Kültür Merkezi'nde gerçekleşecek ve en az 10 gün kesintisiz sürmesi beklenen duruşmalar, Adalet Bakanlığı'nın mahkemeye geçen 19 Mart'ta gönderdiği yazıya istinaden Akhisar Ağır Ceza Mahkemesi'nin 24 Mart'ta aldığı kararla Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) ile gerçekleşecek.[371]

Türkiye'nin yaşadığı en büyük maden kazasının davası başlıyor. 301 işçinin can verdiği Soma faciası için özel salon yapıldı. 487 mağdurun yer aldığı 45 sanıklı duruşmaya Soma AŞ'nin CEO'su Can Gürkan dahil 8 sanık cezaevinden bağlanacak. . . madenci eşleri adına konuşan Nursel Önge Kocabaş, sanıkların can güvenliği nedeniyle mahkemeye getirilmeyecek olmalarına isyan ederek "Orada onları görüp, gözlerine bakıp bu faciaya nasıl sebebiyet verdiklerini, bunca insanın ölümüne neden olduklarını sormak istiyorduk" dedi. . . 13 Mayıs'ta meydana gelen facianın birinci yıldönümüne bir ay kala başlayacak olan duruşma, en az 10 gün kesintisiz sürecek. . . SOMA davası için en yakın ağır ceza mahkemesinin bulunduğu Akhisar'a salon yatırımı yapıldı. Akhisar Cumhuriyet Başsavcılığı, duruşmalar için Akhisar Belediyesi'nden Bülent Ciğeroğlu Kültür Merkezi Salonu'nu kiraladı. Salonun duruşmalara hazır hale getirilebilmesi için 1 buçuk milyon lira harcama yapıldığı açıklandı. 400 kişilik salona bir ağır ceza salonunda olması gereken tüm teknik donanım hazırlandı. Duruşma için Akhisar'da yoğun güvenlik önlemi alındı.[372]

Soma Araştırma Komisyonu Üyesi CHP milletvekili Özgür Özel de "Mahkeme başkanı dosyaya hakim görünüyor. Özellikle yüz yüze yargılamayı önce istediğini ancak daha sonra Adalet Bakanlığı'nın yazısı üzerine SEGBİS ile yapmaya karar verdiğini biliyoruz . Bu kararını tepkiler üzerine değiştirse de yüzyüze yargılamanın şimdi nimetlerinden faydalanıyor. Çok mahkeme takip ettim. Sanıklara yaptığı ihtisas mahkemesi olmamasına rağmenki detaylı sorgusunun yanı sıra sanıklara sorduğu soruların ardından şehit ailelerinin tepkilerini önce duyuyor. Sonra 'susun' deyip devam ediyor. Yükselen tepkilerin kanaat oluşturmasında etkili olduğunu düşünüyorum. İnteraktif olarak sorguya katılımalarını da sağlıyor gibi geliyor" yorumunda bulundu.[373]

Yukarıdaki haberler Soma'daki Maden faciasıyla ilgilidir. Adalet Bakanlığı'nın "SEGBİS'in kullanımına yönelik" gönderdiği uyarı mahiyetindeki yazı sonrası mahkeme ilk duruşma için verdiği "sanıkların duruşma günü için hazır edilmesi" yazılı talimatını değiştirmiştir. Hem mahkeme salonu kapasitesiyle ilgili hem de dava çevresi ile ilgili çok yoğun güvenlik hazırlıkları yapılmasına rağmen Adalet Bakanlığı'nın gönderdiği yazıdan sonra mahkeme güvenliği gerekçe göstererek SEGBİS ile ifade alma yoluna gitmiştir. Haberlerden anlaşıldığı üzere sanıkların duruşmaya getirilmemesi büyük tepkilere, itirazlara ve gerginliklere yol açmıştır. Mahkeme tepkiler üzerine sanıkların bir sonraki duruşmaya getirilmesi talimatı vermiştir. Sanıkların mahkemeye getirilerek sorgulandığı sonraki duruşma olaysız geçmiştir.

---

[371] Hürriyet 12.04.2015, "Soma faciası davası için geniş güvenlik önlemi", Barış Gezici, http://www.hurriyet.com.tr/ege/soma-faciasi-davasi-icin-genis-guvenlik-onlemi-28708622, Son erişim: 07.04.2019.

[372] Hürriyet 12.04.2015, "Mağdurlar salonda sanıklar ekranda", Banu Şen, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/magdurlar-salonda-saniklar-ekranda-28713633, Son erişim: 07.04.2019.

[373] Hürriyet 18.04.2015, "Üç aylık ağır ceza reisi Aytaç Ballı'nın şaşırtan sorgusu", Banu Şen, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/uc-aylik-agir-ceza-reisi-aytac-ballinin-sasirtan-sorgusu-28768395, Son erişim: 07.04.2019.

4.5.7. SEGBİS ve Sanık Yokluğunda Duruşmanın Devam Ettirilmesi

Duruşmada, sanıklar Saltan ve Brukanlı, mütalaaya ilişkin savunma yapmak istemediklerini belirterek, SEGBİS bağlantısının sağlandığı odadan ayrıldı. . . Sanık avukatı Muhterem Süren ise iddia makamının sanıkların tutukluluk halinin devamına yönelik talebine katılmadıklarını ifade ederek, "Ceza yargılanmasında yüz yüzelik ilkesi dikkate alınmadığı için müvekkilimin savunma hakkı kısıtlanmıştır" dedi. Mahkeme heyeti verdiği aranın ardından tutuklu sanıklardan Saltan'ı, Türk Ceza Kanunu'nun "Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak" suçundan 1 kez, Sarıyayla Jandarma Karakol Komutanlığı'nda görevli Hasan Özüberk, Kemal Koçyiğit, Ahmet Eyce, Adem Şimşek ve Erman Aydın ile Bingöl'ün Karlıova ilçesinde geçici köy korucusu Hacı Alan'ın şehit edilmesi olaylarıyla ilgili olarak da 6 kez ağırlaştırılmış müebbet hapse çarptırdı.[374]

Bu davanın haberinden sanıkların SEGBİS ile mi savunma yapmak istemedikleri yoksa genel anlamda savunma mı yapmak istemedikleri tam anlaşılamamaktadır. Sanık avukatının "yüzyüzelik ilkesi"ne vurgu yapmış olması ilk ihtimalin geçerli olabileceği izlenimini uyandırmaktadır.

Samsun 2'inci Ağır Ceza Mahkemesi tarafından haklarında 'silahlı terör örgütüne üye olmak' suçundan dava açılan ve 12 yıla kadar hapis cezası istenen tutuklu sanık Rıdvan A. ve tutuksuz sanık Taygun T.'nin yargılanmasına bugün başlandı. Bolu Cezaevi'nde yatan Rıdvan A. mahkeme heyetine, SEGBİS sistemiyle ifade vermeyeceğini, savunmasını mahkemenin huzurunda yapmak istediğini belirten dilekçe gönderdi ve ilk duruşmada bu nedenle ifade vermedi. . . mahkeme heyeti ifadesi alınamayan tutuklu sanığın tutukluluk halinin devamına, gelecek duruşmada mahkeme salonunda hazır bulundurulmasına karar verip duruşmayı erteledi.[375]

Burada sanığın mahkemede ifade vermek isteğine rağmen duruşmada hazır edilmediği, ikinci duruşmaya kadar yokluğunda erteleme vererek tutukluluğuna devam hükmü vermiştir.

4.5.8. SEGBİS Arızalarının Yargılama Sürecine Etkisi

Ankara 12. Ağır Ceza Mahkemesi'nde bugün yapılan duruşmada hazır bulunan sanıklar ifade verdi. Duruşmada SEGBİS sisteminde sorun olduğu anlaşıldı. Mahkeme başkanı sorun nedeni ile Osman Yıldırım, Emre Yıldırım, Hakan Azametoğlu ve İrfan Yıldız'ın savunmalarının tekrar alınmasını istedi. Sanıklar tekrar savunma yaptı. Sanık savunmaları ve avukatların taleplerini alan mahkeme ara kararlarını açıkladı. Mahkeme tutuklu sanıklar THK (Türk Hava Kurumu) eski başkanı Osman Yıldırım ile oğlu Emre Yıldırım ve Hakan Azametoğlu'nun tahliyesine karar verdi.[376]

Yukarıdaki haberde, SEGBİS ile ifadeleri daha önce alınmış olan sanıklar bu defa duruşma salonuna getirilmiş ve SEGBİS arızası gerekçe gösterilerek ifadeleri tekrar alınmıştır. İfadelerin ardından sanıklardan üçü tahliye edilmiştir. Tutukluluk halinin devamına karar verilip verilmeyeceği, beraat imkanı olan durumlarda sanıkların duruşmaya getirilmesinin önemli olduğu buradan anlaşılmaktadır. Sistemdeki bir sorun nedeniyle savunması alınamayan sanığın duruşma

[374] Aziz Aslan, 14.01.2015, "Tunceli ve Bingöl'de 6 güvenlik görevlisinin şehit edilmesi davası", http://www.hurriyet.com.tr/tunceli-ve-bingolde-6-guvenlik-gorevlisinin-sehit-edilmesi-davasi-37039619, Son erişim: 07.04.2019.

[375] Hürriyet 24.05.2016, "DHKP-C üyesi oldukları iddia edilen 2 sanığın yargılanmasına başlandı" http://www.hurriyet.com.tr/dhkp-c-uyesi-olduklari-iddia-edilen-2-sanigin-yargilanmasina-baslandi-37285218, Son erişim: 07.04.2019.

[376] Hürriyet 04.09.2015, "Eski THK Başkanı Osman Yıldırım serbest bırakıldı", http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/eski-thk-baskani-osman-yildirim-serbest-birakildi-29983142, Son erişim: 07.04.2019.

görülmeden yine de tutukluluk haline devam kararları verilebilmesi, SEGBİS konusunda en çok eleştiri alan kullanım biçimlerindendir.

İstanbul Anadolu Örgütlü Kaçakçılık ve Mali suçlar Soruşturma Bürosu, yaklaşık iki hafta önce FETÖ / PDY'e finans sağladıkları gerekçesi ile 46 kişiyi gözaltına almıştı. Sorgularının ardından 2 kişi serbest bırakılırken, Halit Dumankaya'nın da aralarında bulunduğu 44 kişi adliyeye sevk edilmişti. 44 kişiden 22'si savcılık sorgularının ardından serbest bırakılırken, kalanlar tutuklanma talebiyle mahkemeye sevk edilmiş, mahkeme ise Halit Dumankaya'nın da aralarında bulunduğu 9 kişinin tutuklanmasına karar vererek kalan şüphelileri serbest bırakmıştı. Tutuklular Mehmet Kızılkaya, Nihat Kayalıdağ, Şerif Kahraman ve Halit Dumankaya Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS) ile İstanbul 3. Sulh Ceza Hakimliği'nde yapılan tutukluluk incelemesine katıldılar. Diğer tutuklular ise SEGBİS sisteminin arızalı olması nedeni ile tutukluluk incelemesi için yapılan duruşmaya katılamadılar. Mahkeme, Halit Dumankaya ile birlikte Nihat Kayalıdağ, Mehmet Kızılkaya, Fikret Baydak, Fikret Cırık ve Mubin Kılıç'ın da tahliyesine karar verdi. Mahkeme, tutuklu şüpheliler Adem Savaş, Şükrü Şerif Kahraman ve Ayhan Büyüka'nın ise tutukluluk halinin devamına hükmetti. [377]

Yukarıdaki haberde sanıklar duruşmaya getirilmemiştir. Tutukluluk incelemesi yapılan duruşmada hazır bulunmayan sanıklar, SEGBİS arızası nedeniyle SEGBİS ile de bağlanamamışlardır. Yargılandıkları davaya katılamamalarına rağmen haklarında hüküm kurulmuştur. Sanığın duruşmada herhangi bir şekilde olamadığı, dolayısıyla kendini savunamadığı halde infaz kararı verilmesi hukuku zedelemekte, "adil yargılanma hakkı"nın ihlal edilmesine yol açmaktadır.

Mahkeme Başkanı Ömer Güngör, gizli tanığın dinlenmesi için talepte bulundukları Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'nın, gizli tanıkların ses ve görüntüsünü gizleyecek şekilde kullanılan cihazların ve personelin başka bir birime hizmet vereceği için bu duruşmada hazır edilemediği bilgisini tutanağa geçirdi. [378]

Anadolu 4. Ağır Ceza Mahkemesi'nce Anadolu Adalet Sarayı'ndaki Şehit Hakan Kılıç Konferans Salonu'nda görülen davada, geçtiğimiz celse sanık emekli Tuğgeneral Levent Ersöz'ün ifadesinin Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) ile alınması amacıyla Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ne talimat yazılmasına karar verilmişti. Konferans salonunda SEGBİS sisteminin faaliyete geçememesi sebebiyle duruşmaya katılan 17 tutuksuz sanık ve avukatları, 4. Ağır Ceza Mahkemesi duruşma salonuna alındı. . . Bilirkişilerin kendilerine teslim edilen dijital deliller, bilirkişi raporları, bilimsel mütalaalar ve dilekçelere ilişkin raporlarını hazırlamak üzere 16 Şubat 2015'e kadar süre istediği belirtilen duruşmada, Ankara 9. Ağır Ceza Mahkemesi'nde Levent Ersöz'ün SEGBİS yoluyla ifadesi alındı. Kimlik tespitinin ardından ifade veren Ersöz'e hakkındaki suçlama hatırlatıldı.[379]

Yukarıdaki haberde, konferans salonunda görülecek olan dava, oradaki sistemin çalışmaması nedeniyle 4. Ağır Ceza Mahkemesi duruşma salonuna alınarak duruşmanın gerçekleşmesi sağlanmış, sanıktan ifade alınmıştır. Sistem arızası gerekçe gösterilerek Tuğgeneral Levent Ersöz'ün savunması alınmadan dava erteleme kararı verilmemiştir. Sitemin çalıştığı başka bir salona taşınarak sanığa hakkındaki suçlamalar sorulmuş, savunması alınmış ve sanığın yokluğunda hüküm kurulması gibi bir hukuk ihlalinden duruşma korunabilmiştir.

[377] Hürriyet 21.05.2016, "Ünlü işadamı Halit Dumankaya tahliye oldu", http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/unlu-isadami-tahliye-oldu-40106936, Son erişim: 07.04.2019.
[378] Hürriyet 20.06.2016, "Murat Sancak'a silahlı saldırı davasına başlandı", http://www.hurriyet.com.tr/murat-sancaka-silahli-saldiri-davasina-baslandi-37298466, Son erişim: 07.04.2019.
[379] Hürriyet, 05.02.2015, Ersöz "Darbe planına ilişkin ne teklif aldım, ne de astlarıma emir verdim", Arzu Kaya, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ersoz-darbe-planina-iliskin-ne-teklif-aldim-ne-de-astlarima-emir-verdim-28127517, Son erişim: 07.04.2019.

Mecidiyeköy'de 10 kişinin öldüğü Torun Center'daki asansör faciasına ilişkin 3'ü tutuklu 25 sanığın yargılandığı davanın 2. duruşması başladı. İstanbul Adalet Sarayı'nda bulunan 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen duruşmaya "Taksirle 10 kişinin ölümüne sebebiyet vermek" suçundan 2,5 yıldan 22,5 yıla kadar hapis cezası istenen 3'ü tutuklu, 21 tutuksuz sanık katıldı. Hava muhalefeti gerekçesi ile 3 tutuklu sanığın duruşma salonuna gelmesine gerek görülmedi. Sanıklar telekonferans yöntemi ile mahkemede yer aldı. Sanıkların tutuklu bulunduğu Metris Cezaevi ile Çağlayan Adliyesi arasındaki kuş uçuşu uzaklık 8,9 kilometre olarak hesaplanıyor. . . 3 sanık, Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS)'yle Metris Cezaevi'nden duruşma salonuna bağlandı. Söz alan ölen işçi ailelerinin Avukatı Yıldız İmrek, sanıkların duruşma salonuna SEGBİS ile bağlanmasına tepki göstererek, SEGBİS sağlıklı bir bağlantının kurulamadığını, sanıkların isimlerini söylerken bile anlaşılamadığını, bu nedenle sanıkların huzura getirilmesi gerektiğini belirtti. Söz alan Mahkeme Başkanı Ahmet Civelek, "SEGBİS'i ben kurmadım. Hava şartları nedeniyle teknik imkanları kullanarak, sanıklara bağlanıyoruz. Ayrıca tutuklu sanıklar savunmalarını yaptı" dedi. [380]

Yukarıdaki haberde cezaevi ve adliye birbirlerine oldukça yakın olmasına rağmen hava şartları gerekçe gösterilerek sanıkların ifadelerinin SEGBİS ile alınmasına karar verilmiştir. Duruşmada, SEGBİS ile bağlantıda sorunlar çıkmış ve sanıkların kimlik bilgilerinin düzgün duyulmadığı için eleştirilmiştir. Hem hava şartları gerekçe gösterilerek SEGBİS ile ifade alınmış hem de ifadeler sırasındaki aksaklık (sistemdeki yetersizlik ve bozukluk) yine hava şartlarına bağlanmıştır.

Avukat Ali Çil ise, dava sonunda yaptığı açıklamada, mahkemeye telekonferansla bağlanan 4 tutuklu sanıktan IŞİD üyesi Benjamin X., Çendrim R. ile Muhammed Z.'nin ekrandaki görüntülerinin flu olmasına karşın, Fuad M.'ün görüntüsünün net olmasına dikkat çekti. Çil, "Fuad'ı net bir şekilde görürken, diğer 3 cani ise flu bir ekranda görülüyor. Ekranın hem flu olması hem de boyunlarını eğmesinden dolayı canilerin onların olup olmadığını tespit edemediğimizden canilerin mahkemeye getirilmesini istiyoruz" diye konuştu. Gazetecilerin IŞİD'in Musul Başkonsolosluğu'nu basarak esir aldığı 49 kişinin Ulukışla saldırısını yapanlarla takas edildiği iddialarının hatırlatılması üzerine ise Çil, "Yüzlerini net bir şekilde görmediğimizden bu iddianın gerçek olup olmadığını öğrenmek için canilerin mahkemeye getirilmelerini istiyoruz" dedi. . . Niğde İl Emniyet Müdürlüğü, 30 Ocak'ta mahkemeye gönderdiği yazıda duruşmalara Reyhanlı patlamasında ölenlerin yakınları ile çevre illerden de yoğun bir katılım olmasının beklendiğini ve çevre illerden takviye güç istenmesi seçim döneminde her ilde güvenlik tedbirleri alınmış olacağı için, duruşmalarda güvenlik tedbiri alınmasında zorluk yaşanacağını belirtmişti. Ancak, ilk duruşmada olduğu gibi bu duruşmaya da emniyetin beklentisinin aksine olayda ölenlerin yakınları dışında bir katılım olmadı. Emniyet yine de adliye bahçesi ve içerisinde gerekli güvenlik tedbirlerini aldı.[381]

Teröristlerin öldürdüğü kamyon şoförü Turan Yaşar'ın ailesinin avukatı Ali Çil, sanıkların yakından gösterilmesini talep etti. Mahkeme Başkanı Birol Küçük'ün talimatıyla cezaevindeki kamerayla sanıklara zom yapıldı. Mahkeme başkanın ayağa kalkmalarını istediği sanıklar oturmaya devam etti ve savunma yapmadı. . . Davanın ardından bir açıklama yapan avukat Ali Çil, sanıkların duruşma salonuna getirilmesi gerektiğini ancak nedeni bilinmeyen bir şekilde bunun yapılmadığını belirterek şunları söyledi: "4 tutuklu sanık olduğu halde duruşma 3'er ay erteleniyor. Normal gitmiyor, adil yargılanma ilkesi ihlal ediliyor. SEGBİS üzerinden yargılama yapılıyor. Ciddi bir yargılanmadan çok uzak. Neredeyse WhatsApp üzerinden yargılama yapılacak.[382]

Mahkemeye getirilmeyen IŞİD üyelerinin SEGBİS hatlarının meşgul olması nedeniyle savunmalarının alınamadığı duruşmada Mahkeme Başkanı Onur Yerdelen, duruşmayı 20 Ocak 2016'ya erteleyip karara bağlayacağını söyledi. IŞİD'cilerle aynı cezaevinde olan ancak farklı blokta kalan Fuad Mövsümöv ile bağlantı kuruldu. Ayrıca, IŞİD'ciler için cezaevinde tercümanın da bulunmadığı belirlenerek bu durum mahkeme tutanaklarına kaydedildi. Ayrıca,

[380] Hürriyet 11.02.2015, "Asansör faciası davasında 'hava muhalefeti' nedeniyle sanıklar mahkemeye getirilmedi", Serpil Kırkeser, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/asansor-faciasi-davasinda-hava-muhalefeti-nedeniyle-saniklar-mahkemeye-getirilmedi-28175254

[381] Hürriyet 06.03.2015, "Niğde'deki IŞİD davasında avukatlar çekildi", Uğur Mart, Adnan Çelebi, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/nigde-deki-isid-davasinda-avukatlar-cekildi-28369750

[382] Hürriyet 17.06.2015 "Niğde'deki IŞİD davasında sanıklar yine mahkeme getirilmedi", Uğur Mart, Ali Kadı, Adnan Çelebi, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/nigde-deki-isid-davasinda-saniklar-yine-mahkeme-getirilmedi-29310114

IŞİD'cilerle bağlantı kurulmaya çalışıldığı sırada şehit babası Duran Kozanoğlu ayağa kalkarak teröristlerin yakından gösterilmesini istedi.[383]

Niğde Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen davanın bugünkü duruşmasında mütalaasını veren savcı, yabancı uyruklu IŞİD'liler Benyamin Xu, Çendrim Ramadani ile Muhammed Zakiri için ilk iddianamede olduğu gibi 3'er kez ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası, aralarında taksi şoförü K.Ö.'nün de bulunduğu tutuksuz 4 sanığın beraatlarını istedi. Mütalaanın okunmasının ardından mahkeme heyeti, bulundukları cezaevinden SEGBİS ile Niğde'ye bağlanan IŞİD'li sanıklara, duruşmaya katılma istekleri olup olmadığını sordu. Sanıklar yanıt vermedi. Savcılık mütalaası tercümesinin yapılarak sanıklara verilmesi kararlaştırılıp, duruşma karar için 15 Haziran'a erteledi.[384]

Tutuklu 4 sanık daha önceki duruşmalarda olduğu gibi mahkeme salonuna getirilmeyip bulundukları Ankara Yüksek Güvenlikli F Tipi Kapalı Cezaevi'nden SEGBİS sistemiyle ve tercümanları ile duruşmaya katıldı. Duruşmanın başlamasıyla birlikte Mahkeme Başkanı Onur Yerdelen, IŞİD'li sanıklara tek tek "Niğde'deki duruşma salonuna gelmek istiyor musunuz?" diye sordu. Sanıkların 3'ü de soruya cevap vermedi. Yerdelen daha sonra Fuad Mövsümöv'e duruşmanın telekonferansla yapılmasına itirazı olup olmadığını sordu, Mövsümöv'ün cevabı 'Hayır' oldu.[385]

Yukarıdaki IŞİD ile ilgili devam eden dava haberleri, duruşmalar boyunca sanıkların görüntüsünün flu olduğu, kimlik teşhisi yapılamadığı eleştirisi yapılmış ve her duruşmada sanıkların mahkeme salonuna getirilmesi talep edilmiştir. Buna rağmen tüm duruşmalar SEGBİS ile görülmeye devam edilmiştir. Güvenlik gerekçe gösterilerek sanıklar duruşmaya getirilmezken haberlerde duruşmaların yalnızca ölenlerin yakınları tarafından takip edildiği not edilmiş, salonların boş olduğu, boş geçtiği vurgulanmıştır. Bir duruşmada görüntüler tahrip edili şekilde yansıtılmıştır. Bir diğerinde UYAP telekom altyapısındaki hatlarındaki meşguliyet yüzünden duruşma görülememiştir. En nihayetinde yargılama süreci sona doğru yaklaşırken karar duruşması olduğu için mahkeme IŞİD'li sanıklara, duruşmalara bizzat katılıp katılmak istemediklerini sormuştur. Karar öncesi sanıkların duruşmaya çıkıp çıkmak istemediklerinin sorulması "adil yargılanma hakkı" çerçevesinde önemli bir yaklaşımdır.

4.5.9. SEGBİS Kullanımına Dair Karışık Haberler

Diyarbakır Baro Başkanı Tahir Elçi, tutuklu ve hükümlü sayısı ile cezaevi kapasitesi arasındaki durum nedeniyle zaman zaman rutin bazı sevklerin yapıldığını belirterek, şöyle dedi . . . SEGBİS dediğimiz ekranlar üzerinden yapılabiliyordu. Giderek artık neredeyse yüz yüze yargılama, adil yargılanma hakkı, doğrudan doğruya yargılanma hakkı, yüz yüze yargılanma hakkı, yani sanığın doğrudan kendisi hakkında hüküm verecek hakimle yüz yüze gelerek, kendisini doğrudan savunması ve masumiyetini kanıtlamaya çalışması usülü ve yolu neredeyse bir istisnaya dönüşmüş. Artık neredeyse tutukluların çok büyük kısmı binlerce kilometre ötedeki bir cezaevinin, bir odasından bir kamera karşısına geçerek kendisini savunabiliyor. Bu hem adil yargılama hakkını olumsuz etkiliyor, hem insanların kendisi etkili şekilde savunmalarına engel oluşturuyor. Ayrıca çok önemli bir insani soruna da yol açıyor. Yoksul ve

[383] Hürriyet 07.10.2015, "Niğde'deki IŞİD davası karar için ertelendi", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/nigdedeki-isid-davasi-karar-icin-ertelendi-30254097, Son erişim: 07.04.2019.
[384] Hürriyet 11.05.2016, "IŞİD'in Ulukışla katliamında 3 müebbet hapis istendi", http://www.hurriyet.com.tr/isidin-ulukisla-katliaminda-3-muebbet-hapis-istendi-37278399, Son erişim: 07.04.2019.
[385] Hürriyet 11.05.2016, "IŞİD'in Ulukışla katliamında 3 müebbet hapis istendi (2) - yeniden", http://www.hurriyet.com.tr/isidin-ulukisla-katliaminda-3-muebbet-hapis-istendi-2-yeniden-37278497, Son erişim: 07.04.2019.

imkanları kısıtlı olan tutuklu ve hükümlü yakınları binlerce kilometre ötedeki cezaevlerine gitmek durumunda kalıyor. Bu aynı zamanda tutukluların yakınlarını da mağdur eden bir uygulamaya dönüşüyor.[386]

Yukarıdaki haberde 199 tutuklu ve hükümlünün Diyarbakır'dan Karadeniz'e yer darlığı ve sağlıklı cezaevi koşullarının sağlanması gerekçeleriyle yapılan nakiller hakkında Tahir Elçi'nin yorumları bulunmaktadır. Kendisi de kör bir kurşunla faili meçhul cinayete kurban gitmiş Elçi, hem nakillerin aileleri zor durumda bıraktığını hem de SEGBİS ile yargıların sürdürülmesine dönüştüğünü, SEGBİS'in giderek eski ceza muhakemesi usullerini uygulanmaz kılan bir kullanıma dönüştüğünü ifade etmiştir.

CNNTÜRK'ün haberine göre, Adana'da mühimmat yüklü TIR'larla ilgili soruşturmayı yürüten savcıların Tarsus 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yaptıkları savunmayı yayımlayan gazeteci Arzu Yıldız, 1 yıl 8 ay hapse ve annelik hakkından men cezasına mahkûm edildi. Arzu Yıldız avukatı aracılığıyla davanın bir önceki celsesinde, savcılarla ve dosya ile ilgili birçok itham ve iddia ortaya atıldığını, konunun kamuoyunun gündeminde olduğunu ve savunmalarına ilişkin Segbis görüntülerinin yayımlamasının gazetecilik faliyeti kapsamında değerlendirilmesini istedi. Yıldız'ın YouTube hesabından yayımladığı savcıların savunmasına ilişkin görüntülere de Sulh Ceza Hakimliği tarafından erişim engellendi. [387]

Yukarıdaki haberde SEGBİS kayıtlarını yayınlayan gazeteci hakkında açılan bir dava söz konusudur. Bugün de Youtube'a yüklü SEGBİS ile gerçek davalarda yapılmış ifade alma, sorgulama kayıtları bulunmaktadır. Ham kayıtların dava hakkında yetkili olan avukatlara yahut ilgililere verilmesi hakimlerin tasarrufundadır. Taraflara yalnızca hakim tarafından tutturulan tutanaklar imzalanıp verilmektedir.

Seri cinayet zanlısı Atalay Filiz Ankara'da işlediği cinayetlerle ilgili davada bugün ifade verecek. İfade öncesi ilginç gelişmeler yaşandı. Filiz, Ankara Barosu'nun kendisine atadığı avukatı da reddetti. İfade vermemekte ısrar eden zanlı, ifade için İstanbul Barosu'nun atadığı avukat Vildan Yirmibeşoğlu'nun yanında olmasını istedi. Bunun üzerine sorgunun uzamaması için devreye hakim girdi. Bugün video konferans sistemiyle duruşmaya bağlanan Atalay Filiz, hakkında Ankara'daki 2 cinayetten de tutuklama kararı verildi. . . İstanbul Barosu'nun Atalay Filiz için atadığı Avukat Vildan Yirmibeşoğlu'nu aradı "İfade vermemekte ısrar ediyor, yanında sizi istiyor" dedi. Av. Yirmibeşoğlu, hürriyet.com.tr'ye "Ortaya çıkan bir zaruriyetten dolayı Silivri'ye gideceğim. SEGBİS odasında Atalay Filiz'in yanında bulunacağım" dedi. [388]

Yukarıdaki haberde ise sanığın ifadesi alınırken müdafii SEGBİS odasında sanığın yanında bulunmuştur. Sanığın isteğiyle avukatının sorgu sırasında yanında olması, ifadesinin bu şekilde alınmış olması "adil yargılanma hakkı" bakımından önemli bir kullanım biçimidir.

---

[386] Hürriyet 02.09.2015, "Diyarbakır'dan 194 tutuklu ve hükümlü Karadeniz'e nakledildi", Felat Bozarslan, Ahmet Ün, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/diyarbakir-dan-194-tutuklu-ve-hukumlu-karadeniz-e-nakledildi-29968419, Son erişim: 07.04.2019.

[387] Hürriyet 18.05.2016, "Gazeteciye 'annelik hakkından men' cezası", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gazeteciye-annelik-hakkindan-men-cezasi-40105739, Son erişim: 07.04.2019.

[388] Hürriyet 16.06.2016, "Atalay Filiz, ısrarla ifadede Av. Vildan Yirmibeşoğlu'nu istedi", Dinçer Gökçe, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/atalay-filiz-israrla-ifadede-av-vildan-yirmibesoglunu-istedi-40118273, Son erişim: 07.04.2019.

4.6. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

SEGBİS yönetmeliği ilk çıkarıldığı anda, idarenin (yönetim) yetkisi dışında bulunan kanun alanının (yasa ve yargı) sınırlarına değen yorumlarda bulunduğu ve muğlak ifadeler içerdiği için eleştirilmiştir. Eleştiriler dikkate alınarak değiştirilmediği gibi idarenin SEGBİS kullanımı için biçtiği rol (her durumda kullanılabilir, kısıtlanmasına gerek yoktur) yıllar içerisinde kendisini Ceza Muhakeme Kanunu'na sirayet eden tek taraflı (savunma makamının haklarının kısıtlandığı ya da yok sayıldığı) bir hukuka dönüştürmüştür. OHAL döneminde çıkarılan 694 sayılı KHK ile bu tek taraflı hukuk anlayışı kanunlara taşınmış ve yasallaşmıştır. Fakat OHAL öncesi döneme odaklanıldığında da haberlerden anlaşıldığı üzere SEGBİS kullanımı, çoğu zaman idarenin tek taraflı seçimlerinin etkisi ve tasarrufu altında olduğu görülmektedir. Sistemin yönetmelikte belirlenmiş bağlantı kalitesi şartlarını dahi taşımadığı, sanıkların yüzünün görülmediği, isimlerini söylediklerinde anlaşılmadığı durumlarda davalar görülmeye devam edilebilmiştir. Savunmasını duruşma salonunda yapmak isteyen sanıkların istekleri ciddiye alınmamış mahkeme salonuna getirtilmemişlerdir. Sanıkları teşhis etmek, sorgulamak isteyen avukatların sanıkların duruşma salonuna getirilmesi istekleri bazı durumlarda bir defa dahi karşılanmadan duruşma serileri sona erdirilebilmiştir. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda, taraf olunan uluslararası sözleşmelerde yer alan insan hakları, savunma hakları sadece kısıtlanmakla kalmamış, sistem arızası nedeniyle görülemeyen duruşmalarda, sanıkların, avukatların, savunmanın olmadığı yerlerde yargılama devam ettirilebilmiş ve hüküm kurularak tutukluluğa devam kararları çıkarılabilmiştir. "Yargısız infaz", "savunmasız mahkeme", "gizli sanık" türünden adaletin tesisini zedeleyici uygulamalar görülmüştür. Kamu görevlilerinin, şirket ve holding sahiplerinin yargılandığı davalarda SEGBİS'in kullanımı ikircikli olmuştur. Mahkemeye güvenliğinden endişe ederek katılmak istemeyen bir tanık hakkında, gerçeğin ortaya çıkarılması için duruşma salonuna getirilmesi gerektiği yönünde karar verilirken duruşma salonunda doğrudan savunma yapmak istediğini ileten başka bir sanık getirilmemiştir. Failin şirket patronu olduğu bir durumda duruşmalara getirilmezken trafik kazasında polis memuru ölümüne sebebiyet vermiş biri tekerlekli sandalyede ve sağlığı hastanelik olacak durumdayken duruşmaya getirilebilmiştir.

SEGBİS'in hukuksal yargılama sürecinde insan haklarını çiğneme vasıtasına dönüşmemesi için yasal mevzuat baştan sona düzenlenmeli, çelişkiler giderilmelidir. Örneğin Hukuk Muhakeme Kanunu Hakkında Yönetmelik (3 Nisan 2012 tarihli 28253 sayılı Resmi Gazete) hazırlayan Adalet Bakanlığı, UYAP'ın kullanımına dair usul ve esasları düzenlerken SEGBİS kullanımı ile ilgili maddelerde şüpheye yer bırakmamış "rıza şartı"nı telaffuz etmiştir:

MADDE 60 – (1) Mahkeme veya hukuk dairesi, tarafların rızası olmak şartıyla, kendilerinin veya vekillerinin, SEGBİS veya benzeri sistemlerle aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla bulundukları yerden duruşmaya katılmalarına ve usul işlemleri yapabilmelerine izin verebilir.

(2) Tarafların rızası olmak kaydıyla, mahkeme veya hukuk dairesi tanığın, bilirkişinin, uzmanın veya bir tarafın dinlenilmesi esnasında başka bir yerde bulunmalarına izin verebilir. Dinleme, SEGBİS veya benzeri sistemler vasıtasıyla ses ve görüntü olarak aynı anda duruşma salonuna nakledilir.[389]

SONUÇ

Küreselleşmeye eşlik eden serbestleştirme politikaları sonucu, idare, üretimdeki müdahaleci etkin rolünden vazgeçse de yönetimsel akılsallığı itibariyle biçimsel düzenlemeler ile denetleyici hakemliğini sürdürmektedir. Foucault'nun ifade ettiği haliyle yeni yönetimsel akılsallık (yeni liberal politikalar) toplumları, çıkar etrafında örgütlenen, serbest rekabete dayalı, şirket modeli biçiminde yeniden yapılandırmaktadır. Bu anlamda, özü itibariyle ekonomik olmayan (aile, sağlık, adalet, eğitim vd.) alanların da *ekonomik akılsallık* çerçevesinde değerlendirilmesi ve yapılandırılması neoliberalizmin özgün yanını oluşturmaktadır. Dünya savaşlarının ardından müdahaleci, planlamacı yönetim devletin ve mevcut liberal dogmaların eleştirisi yapılmıştır. Alman ve Amerikan versiyonlarıyla neoliberal politikalar tüm ülkelerde; devletin sosyal politikalardan, kamu görev ve hizmet alanlarından adım adım uzaklaşması sürecidir. Toplumsal ilişki alanlarının, tüketim ve üretim faaliyetlerinin şirket modeline göre ve şirket değerleriyle yeniden inşası söz konusu olmuştur. Bu dönüşüm sürecinden kamu idari yapıları, kamu hukuku, yargı alanı ve adalet pratikleri kadar özel olarak ceza hukuku alanı da etkilenmiştir. Foucault'nun öngördüğü haliyle şirket modelinin üretim birimleri olarak her türlü alana yayılması hukuksal hakemliğe ve adli birimlere olan talebi arttırmıştır. Hukuk ve kamu idaresi olabildiğince teknikleşirken yönetim yöntemleri de giderek şirket değerleriyle ölçülür hale gelmiştir. Bürokrasinin azaltılması, hız ve sürat, adli sürecin kendisini ekonomikleştirerek masraflardan tasarruf, hizmet alıcısını da paydaşlaştırma vb. şirket değerleri (ticari, ekonomik değerler) hakim hale gelmiştir. Kamu idaresinin ve kamu hizmeti alanlarının giderek teknikleşmesi ve ekonomik akılsallık ölçütlerine tabi tutulması küresel ölçekte yaşanmakta olan genel bir sürecin parçasıdır. Politik, hukuki, duygusal tüm ilişkiler üretim-tüketim, kar-zarar akılsallığı çerçevesinde sermaye-yatırım perspektifinden ele alınır hale gelmiştir. Görülmemiş ölçüde, çok farklı kamusal hizmet alanı ticarileşmiştir.

Yönetişim, "governantia", 13. yüzyıldan beri bilinen, yönetme olgunu karşılayan bir kavramdır. Modern ulus devletlerde "egemenlik" ve "yönetim" kavramlarına bölünmüştür.

[389] 3 Nisan 2012 tarihli 28253 sayılı Resmi Gazete, Hukuk Muhakeme Kanunu Hakkında Yönetmelik, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120403-3.htm, Son erişim: 15.04.2019.

Léopold Sédar Senghor 20. yüzyıl sonunda Fransızca'da terimi tekrar dolaşıma sokmuştur. Yönetişim, iktidarın çoklu, katmanlı tezahürlerini içeren bir terimdir; çevre düzenlemeleri yoluyla yapıları ve davranışları yönlendiren yatay tarzda yeni bir iktidar uygulamasıdır.

Neoliberalizm, 1980'li yıllardan itibaren hemen hemen tüm yer kürede yerleşmiş yönetim akılsallığıdır. Neoliberalizm insana dair yeni bir temellendirmeye girişmiş; iktisadi insan, *homo economicus* kavrayışına yeni bir içerik kazandırmıştır. İnsan, çıkar hesabıyla hareket eden, kendi kendinin yatırımcısı, sermayedarı, kendi davranışlarını ekonomik ölçütlerle değerlendiren iktisadi insandır. *Homo economicus*, tüm davranılışlarını şekillendiren temel ilke çıkar akılsallığıdır, bu akılsallığı nedeniyle tamamen ekonomik hesap ölçütleriyle anlaşılabilirdir. Anlaşılabildiği ölçüde, çevre düzenlemeleri yapılarak dolaylı olarak "yönetilebilir" olan insandır. Ticari rekabet ilkesini tüm toplumsal ilişkilerde ve alanlarda işler halde tutmak için devlet, biçimsel düzenlemeler yapmalıdır. Şirket birimleri, aile, eğitim, adalet, sağlık her türden alanda ekonomik akılsallık devreye girmeli; riskler (işsizlik, yoksulluk, kriz) ve toplumsal tüketimler (eğitim, sağlık vb.) özelleştirilmelidir.

Neoliberal *homo economicus*, yönetimsel akılsallığı mümkün kılan, yönetimin uygulama alanı olarak tarif edilmektedir. Yönetim artık idari faaliyetlerini piyasa ilişkileri üzerinde değil sivil toplum üzerinde gerçekleştirmektedir. Yönetim müdahaleleri refah vb. amaçlı toplumsal politikalar biçiminde değil yalnızca biçimsel hakemlik ile sınırlandırılmıştır. Bu perspektif üzerinde, teknik akılsallık ve teknolojik imkanlar ile birleşen yeni bir kamu hukuku ve kamu idaresi anlayışı şekillenmiştir. 90'ların başından beri rekabetçi ilkelerin idari düşünceye yansıması; maliyetten tasarruf gerekçesiyle yurttaş-müşteri olarak tariflenen kullanıcılara dayanan bir idari yapı oluşmaktadır. Bilginin bölüşümü yoluyla idarenin yükünü azaltma, esasında "riskin" aktarılmasıdır. Gerekli bilgilere erişim sağlandığı ölçüde bireyler yönetime paydaş kılınır, bu sayede ise karşılaşılan risklerden sorumlu hale gelir. Bu yolla risklerin karşılanması ödev ve sorumluluğu, yönetimin sorumluluk alanından özneye aktarılmıştır. Kişiler "sorumlulaştırılmış"tır. Yönetişim, çerçeveyi düzenlemektedir, kişiler ise kendi kendisiyle ilişkilerinin teknik akılsallaşması yoluyla risk değerlendirmeleri yaparak kendini içerden yönetmektedir. 2000'lerin ikinci yarısındaki krizler ve verilen idari kararlar göstermiştir ki "riskler özelleştirilmiş" olsa da "batamayacak kadar büyük" şirketlerin kamu kaynakları (tüm toplumun riskleri karşılaması yöntemi) kullanılarak "kurtarılması" yoluyla neoliberal yönetimsel akılsallıkta "riskler ulusallaştırılmış" ve "karlar" ise "özelleştirilmiş"tir.

Türkiye 90'lardan itibaren hızla elektronik ortamda kamu idaresi anlayışına; yurttaş-müşteri, sorumlulaştırılmış yurttaşların paydaş olduğu kamu hizmetleri yapısına geçmiştir. Telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi, firma sayılarının artması ve altyapı olanaklarının gelişmesi vb. gelişmeler kamu hizmetlerinin teknolojik dönüşümüne yol açmıştır. Günümüzde idari yapıda, kamu bilişim sistemleri; tıbbi faaliyetler, polis, adliye, nüfus, sınır güvenliği ve benzeri alanlarda veri tabanları ile uluslararası sistemlere entegre faaliyetler yürütülmektedir. Adalet alanında inşa edilmiş olan Ulusal Yargı Ağı Projesi pek çok veri tabanıyla entegre çalışan adalet hizmetlerinin dijital ortamda verilmesini sağlayan geniş bir ağ yapısıdır. SEGBİS ise "Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik" (20 Eylül 2011) ile uygulamaya girmiş güncel bir adli video-konferans teknolojisidir. SEGBİS ise adli ve kolluk süreçlerinin yürütülmesi hukuksal yargılama süreçlerine incelenmesi gereken pek çok etkide bulunmuştur.

UYAP bilişim sistemi veri tabanında derlenen veriler suç türü ve demografik yönden tutulmaktadır. Yargılama usulüne (SEGBİS'in nasıl kullanıldığına) ilişkin veri yoktur. SEGBİS teknolojisinin yargılama usulüne etkisi çok eleştirilmesine rağmen Adalet Bakanlığı tarafından bu konuda yapılmış bir veri derlemesi, bir çalışma bulunmamaktadır. UYAP sistemindeki veriler, yalnızca suçun cinsi yönünden ve sicil faaliyeti olarak tutulmaktadır. SEGBİS'e dair ise bağlantı sayısı, hat ve altyapılar vb. türünden veriler bulunmaktadır. Bu nedenle SEGBİS'in kullanım biçimleri gazeteye yansıyan dava örnekleri üzerinden incelenmiştir.

SEGBİS bilişim sisteminin kuruluşuna, ceza davalarında kullanılışına, dair yönetmelik; ilk andan itibaren hukuksal açıdan tartışmalı olmuştur. İdari yönetmeliğin sınırları teknik belirlenimlerde bulunmak iken SEGBİS yönetmeliği bu sınırları aşarak yargı alanını ilgilendiren birtakım belirlenimlerde bulunmuştur. Barolar birliği "insan hakları ihlallerine" yol açabileceğini belirterek yönetmeliğin iptali isteminde bulunmuştur. İptal istemi dikkate alınmamış, bu da uygulamada SEGBİS'in çelişkili kullanım örneklerinin görülebilmesine yol açmıştır. Yönetmelikte, "sistemin varlığı halinde bu teknik kullanılabilir", "ifade bu yolla alınabilir" tarzında muğlak ifadelere yer verilmiştir. Bu muğlaklık pek çok duruşmada sanıkların, sanık avukatlarının aleyhine olmuş bazen adil yargılanma ilkesi bazen de savunma hakları ihlal edilebilmiştir. Sulh mahkemelerinde SEGBİS kullanımı için çıkarılan yönetmelikte ise böyle bir muğlaklığa yer bırakılmamış ve sistemin kullanılması alenen kişilerin rızasına ve isteğine bağlanmıştır. Ceza muhakemesinde "zorunlu" "olasılık" olarak görülen SEGBİS, temel haklar

açısından hukuk dışı pratiklere yol açmış, bu pratikler Olağanüstü Hal döneminde, Türk Ceza Kanunu'nun değiştirilmesi yoluyla yasallaşmıştır.

Ceza davalarında OHAL öncesi SEGBİS kullanımı, hakimlerin karar yetkisine bağlıdır. Bu süreçte SEGBİS yer yer Adalet Bakanlığı'nın aktif yönlendirmeleri ile neredeyse tüm tipte ceza davalarında ve davanın her aşamasında (ilk duruşma, karar duruşması fark etmeksizin) kullanılır hale gelmiştir. İdareyi *ekonomikleştirme* faaliyeti, adaleti tesis eden temel ilke halini almıştır. Hak kavramına yaslanan ceza hukuku, tasarruf çerçevesinde akılsallaştırılan SEGBİS ile ifade alma pratiği örtük biçimde "zorunlu" hale gelmiştir. Bu zorunluluk perspektifi, 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yapılan ceza hukukundaki değişikliklerin zeminini oluşturmuştur. Burada idarenin yönetmelik ve buyruklar ile yargı pratiğini bozduğunu buradaki mantık ve hukuk dışılığın da en nihayetinde yasanın kendisi değiştirilerek giderildiği görülmüştür. Hukuk dışı uygulamalar, uygulamaları içerecek şekilde ceza hukukunun yeniden şekillendirilmesine yol açmıştır. SEGBİS sistemi teknolojik bir imkan ve hak olarak sunulmaktan ziyade idari pratikteki bir akılsallığın hukuki alana bir zorunluluk olarak yansıması halini almıştır. OHAL sonrası yasal olarak zorunlu hale gelmiş; hakimin taktir alanından; sanıkların, tanıkların vb. seçebilme özgürlüğüne sahip olduğu bir teknoloji olma alanından çıkmıştır. Pek çok durumda, sanıkların yüzyüze ve aleni savunma yapma talepleri, avukatların sanığın kimlik teşhisinin sağlıklı yapılmadığı durumlardaki duruşmaya getirme vb. temel talepleri karşılanmamıştır.

Teknolojinin kullanımı vasıtasıyla bizzat ceza hukuku ilkelerini hırpalayacak bir uygulamaya dönüşebildiği örnekler üzerinden görülmektedir. Cezai bir suç ile itham edilen herkesin, kendini savunma, iddia tanıklarını sorguya çekme veya çektirme, duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercüman yardımından para ödenmeksizin yararlanması hakkı AİHS (6. madde) ile güvence altına alınmıştır. Yargılamanın tüm aşamalarında kullanılan SEGBİS sanıkların duruşmaya bağlanamadığı durumlarda bile sanıkların yokluğunda davaların hükme bağlanabilmesi gibi bir sonuç yaratmıştır. Bu durum avukatlar tarafından sanıksız yargılama olarak da anılmıştır. İncelenen haber örneklerinden görüldüğü üzere yargılama süreçleri; bağlantı arızaları, hava durumu muhalefeti, iletişim altyapılarındaki yoğunluk, ilgili araç ve personellerin eksikliği vb. nedenlerle sekteye uğramış; duruşmalarda savunma makamının temsil edilmesi güçleşmiştir. Duruşmalar sanıklar ifade verememiş dahi olsa görülmeye devam edebilmiş ve haklarında hüküm kurulabilmiştir. Sanığın kimlik tespiti gibi en temel aşamalarda dahi belirsizlikler olmasına rağmen mahkeme huzurunda yargılamanın gerçekleştirilmesi talepleri karşılık bulmamıştır. Örneğin Niğde'deki IŞİD'lilerin yargılandığı davada, tüm somut gerekçe ve

taleplere rağmen hiçbir sanık duruşmaya getirilmeden yargılama süreci sonlandırılmıştır. Bu davada mahkeme, IŞİD militanlarına; haklarında karar verileceği, hüküm kurulacağı için son duruşmaya gelmek isteyip istemediklerini sormuştur.

Kamu personelinin, polis ve askerin sanık yahut mağdur olarak yer aldığı davalarda SEGBİS'in hak ihlal etmeyecek türde kullanıldığı örnekler görülmüştür. Örneğin sistem arızası nedeniyle ifadesi alınamayan bir asker, sistemin kurulu olduğu yakın bir yere transfer edilerek ifadesi alınmış, hakkındaki hüküm ifadesi alınmadan, sanığın yokluğunda kurulmamıştır. Ayrıca polis memurlarının vefat ettiği bir kazada, sanık tekerlekli sandalyeli ve sağlık durumunun müsait olmamasına ve SEGBİS teknolojisine sahip bir kurumda bulunmasına rağmen hakimin "etkin soruşturmanın yapılabilmesi" gerekçesiyle sanığın duruşma salonuna getirilmesi kararı verdiği görülmüştür; aynı duruşmada dinlenen tanık ise SEGBİS ile duruşmaya bağlanmıştır.

SEGBİS yönetmeliğinde "gerçeğin ortaya çıkarılması için tanıklığı önemli olan fakat duruşmaya bizzat getirilemeyecek kişilerinin ifadesinin alınmasında video konferans yönteminin kullanılması zorunlu" şeklinde ifade edilmiştir. Gölcük'teki davada tanıklar, can güvenliği endişesiyle SEGBİS ile ifade vermek istemiştir. Mahkeme ise "duruşmada bizzat dinlenmelerinin yargılama konusunun aydınlatılması bakımından önem taşıdığı" gerekçesiyle taleplerini reddetmiştir.

Soma mağden faciası örneğinde ise mahkemenin duruşmaya getirilmeleri talimatını Adalet Bakanlığı'ndan gelen yazı akabinde değiştirerek sanıkların ifadelerinin uzaktan, SEGBİS yoluyla alınması yöntemine gidildiği görülmüştür. Yoğun kamu baskısı neticesinde bu tutum defalarca değiştikten sonra sanıklar ilk duruşmaya getirilmişlerdir. Hakimin vicdani kanaat ve takdirine bağlı olduğu dönemde, Adalet Bakanlığı'nın doğrudan tavsiye yaparak SEGBİS'e yönlendirdiği görülmüştür.

SEGBİS teknolojisinin olumlu özellikleri de görülmüştür. Teknolojiden eşit faydalanılması için öncelikle çok taraflı (iddia, yargılama ve savunmadan oluşan ve savunma makamlarının haklarının kısıtlanmadığı) bir hukuk zeminine tekrar kavuşulması gerekmektedir. İkinci olarak atomik bir faydacılıktan, ekonomik kazançtan ziyade toplumsal faydaya hizmet eden kullanım biçimlerini de öne çıkarmak gerekmektedir. Örneğin SEGBİS teknolojisinin insan haklarını ve adaletin tesisini kolaylaştıran bir uygulama modeli istismar edilmiş çocukların yargılama sürecinde görülmüştür. Suçtan mağdur olan küçük çocuklar bulundukları ilden farklı bir yerde bulunan duruşmalara götürülmeden ifadeleri uzaktan alınmıştır. Küçük çocuklar, hem adliye

atmosferinin yetişkin dünyasına göre düzenlenmiş düzeninden hem de duruşmalar boyunca yollarda mağdur olma ihtimalinden korunmuştur. Teknolojinin hukuk pratiğini ve adaleti güçlendirici bir başka kullanımı ise taşınabilirliği sayesinde büyük salona alınması örneğidir. SEGBİS'in bu tip bir mobilizasyonun davalarının aleniyetini güçlendirdiği, yargılama süreçlerinin şeffaflığını, kamu tanıklığını sağladığı görülmüştür.

Bu çalışma; oluşmakta olan kamu yönetiminde ve hukukunda bilişim sistemlerinin kullanımına ilişkin literatüre SEGBİS konusunda yapılan bir ilk katkıdır. İdaredeki dönüşümden yola çıkılarak teknolojiye ve haberleştirilen davalar üzerinden teknolojinin yargılama sürecine etkisine geniş bir perspektif ile bakılmıştır. Başka çalışmalarda, OHAL sırası ve sonrası SEGBİS pratiklerine; yeni kamu yönetim teknolojileri ve vatandaşların sorumlulaştırılması ilişkilerine; kamu hukuku, ceza hukuku ve teknoloji ilişkilerine; video-konferans yönteminin sanık-tanık-savunma-iddia makamı konumlarından bir veya birkaçı üzerindeki etkilerine yahut tek bir vakaya baştan sona odaklanılarak konu derinleştirilebilirdir. Ayrıca daha geniş bir bilişim sistemleri ve neoliberal yönetimsel akılsallığın parçası olarak SEGBİS sisteminin sınır güvenliği, adli sicil ve istatistik yönü, diğer ülkeler ile sistemsel bağlantıları tartışma konusu edilebilirdir.

KAYNAKÇA

Brown, Wendy. *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*. Çeviren: Barış Engin Aksoy. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.

Castells, Manuel. *The Rise of the Network Society*. Blackwell Pub: 1996.

Dardot, Pierre, Laval, Christian. *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine*. Yayına Hazırlayan: Ferhat Taylan. Çeviren: Işık Ergüden. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Foucault, Michel. *Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri (1978* - 1979), Yayına Hazırlayan: Ferhat Taylan. Çeviren: Alican Tayla, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Foucault, Michel. *Seçme Yazılar 2 Özne ve İktidar*. Yayına Hazırlayan: Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları 4. Basım 2014.

Machlup, Fritz. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States.* USA: Princeton University Press, 1962.

Mcluhan, Machall. *Understanding The Media: The Extentions of Man.* Kanada: McGraw-Hill, 1964.

Özgür, Özlem. *100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976.

Yeldan, Erinç. *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. Araştırma-inceleme dizisi 109. Cağaloğlu, İstanbul: İletişim, 2001.

Dergiler ve Kitapçıklar

Ardıçoğlu, M. Artuk. Ankara Barosu Dergisi 2017/3, "Cumhur Başkanlığı Kararnamesi". http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/ankarabarosu/tekmakale/2017-3/1.pdf

Durkal, Müzeyyen Eroğlu, Akbey, Ferhat. İÜHFM C. LXXIV, S. 1, 2016. "Bütçe Hukukunda Bir Tartışma: Sayıştay'ın Performans Denetimleri Yerindelik Denetimi Sayılır Mı?". https://dergipark.org.tr/download/article-file/292200

Ekinci, Tarık Anıl. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:32 Temmuz 2018. Türkiye'nin e-devlet görünümüne uluslararası göstergelerden bir bakış. https://dergipark.org.tr/download/article-file/473553

Kaya, Fevzi. Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 48, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Yapılan İdari Reform Çalışmalarının Karşılaştırmalı Analizi". https://dergipark.org.tr/download/article-file/265380

Ünal, Yenal, Tarih Okulu Sayı: 9, "Bilgi Toplumunun Tarihçesi", 2019, http://www.johschool.com/Makaleler/294323555_123_pdfsam_5.pdf

Özlü, Dr. Tülay Ç. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. "eAVRUPA AVRUPA BİLGİ TOPLUMU VE TÜRKİYE", http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/2/397.pdf

Akça, İsmet. Algül, Süreyya. Dinçer, Hülya. Keleşoğlu, Erkan. Özden, Barış Alp. OHAL Raporu. "Olağanlaşan OHAL: KHK'ların Yasal Mevzuat Üzerindeki Etkileri" https://tr.boell.org/sites/default/files/ohal_rapor_web.pdf

UYAP kitapçığı, Derleyen Ankara Barosu (2007), http://www.ankarabarosu.org.tr/Siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/u/uyap7.pdf

Websiteleri

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu websitesi, https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9

Avrupa Birliği Komisyonu Basın Bülteni Veribankası http://europa.eu/rapid/press-release_IP-00-320_en.htm

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu websitesi https://www.btk.gov.tr/kurulus

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu websitesi, Başbakanlık Kamu Sertifikasyon Merkezi Oluşturulması 23 Numaralı Genelge https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/kamu-sertifikasyon-merkezi-olusturulmasi-2004-21-sayili-genelge-5a33fe6f2a9f2.pdf

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu websitesi 13 Numaralı "Kamu Sertifikasyon Hizmetlerine İlişkin Usul ve Esaslar" Başbakanlık Genelgesi, https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/2006-13-genelge-5a33fecf1752b.pdf

European Parliament website Lizbon Zirvesi 2000 (Lisbon European Council), Çeviri: S. Nehir Kovar, http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm, Son erişim: 01.05.2019.

Göteborg Zirvesi Sonuç Bülteni (European Council Göteborg Bulletin, 18.06.2001), Çeviri: S. Nehir Kovar, http://aei.pitt.edu/43342/1/Goteborg_2001.pdf

MLSA, "Adalet Gözlem Projesi: Türkiye'de İfade Özgürlüğü Haziran-Aralık 2018, https://medyavehukuk.org/adalet-gozlem-raporu.pdf

NETAŞ websitesi Faaliyet Raporu 2013, http://www.netas.com.tr/media/20996/2013-yili-faaliyet-raporu.pdf Faaliyet Raporu 2014, http://www.netas.com.tr/media/31839/2014.pdf Faaliyet Raporu 2018, http://www.netas.com.tr/media/102373/31-12-2018-netas-konsolide-faaliyet-raporu.pdf

İstanbul Teknik Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, http://bidb.itu.edu.tr/seyir-defteri/blog/2013/09/07/geni%C5%9F-bant-internet-teknolojileri

Ulusal Yargı Ağı Projesi websitesi https://www.uyap.gov.tr/

TBMM, Yazılı Soru Önergeleri Sonuç Formu, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.sorgu_yonlendirme

T.C. Adalet Bakanlığı 2018 Yılı Performans Programı, http://www.sgb.adalet.gov.tr/performans/2018.pdf

T.C. Adalet Bakanlığı websitesi, Adalet Bakanlığı Yıllık Faaliyet Raporları: 2012 Raporu (Nisan 2013), Adalet Bakanlığı 2013 Raporu (Haziran 2014), 2014 Raporu (Mart 2015), 2015 Raporu (Şubat 2016), 2016 Raporu (Şubat 2017), 2017 Raporu (Şubat 2018), https://www.adalet.gov.tr/Bakanlik/FaaliyetRaporu/

T. C. Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı 2017 Yılı Faaliyet Raporu, http://www.bigm.adalet.gov.tr/raporlar/2017.pdf,

T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı websitesi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı; Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 (Ocak 1963), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Üçüncü Beş Yıllık Plan 1973-1977, Dördüncü Beş Yıllık Plan 1979-1983, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989,

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 (Ankara, 2000) ve Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 (1 Temmuz 2006), Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/

T.C. Dışişleri Bakanlığı web sitesi, http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı webistesi, "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı webistesi, "Katılım Ortaklığı Belgeleri" https://www.ab.gov.tr/katilim-ortakligi-belgeleri_46226.html

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı webistesi, Avrupa Birliği: Türkiye İlerleme Raporları (2004-2005), (2007-2008), (2009-2010), (2013-2014), (2014-2015), (2015-2016), (2016-2017), (2018): https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html

T. C. Dışişleri Bakanlığı websitesi, Kopenhag Zirvesi 2002, http://www.mfa.gov.tr/kopenhag-zirvesi-12-13-aralik-2002.tr.mfa

T.C. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü websitesi, Dünden bugüne MERNİS, https://www.nvi.gov.tr/hakkimizda/projeler/mernis/dunden-bugune-mernis

T.C. Sayıştay Başkanlığı websitesi, Adalet Bakanlığı 2013 Yılı Sayıştay Denetim Raporu (Ağustos 2014), https://www.kisa.link/LU2q

T.C. Sayıştay Başkanlığı websitesi, Adalet Bakanlığı 2014 Yılı Sayıştay Denetim Raporu (Ağustos 2015), https://www.kisa.link/LU2p

Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları, "Yıllara ve cinsiyete göre il/ilçe merkezleri ve belde/köyler nüfusu, 1927-2018", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059

Türkiye İstatistik Kurumu, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, "Okuryazarlık ve cinsiyete göre nüfus 2008-2017", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018

Türkiye İstatistik Kurumu, "Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması, Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması", http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do%3Fmetod%3Dtemelist

Türksat websitesi, https://www.turksat.com.tr/bilisim/e-devlet-kapisi

Yargıtay Karar Arama Motoru https://karararama.yargitay.gov.tr/YargitayBilgiBankasiIstemciWeb/

Youtube hesabı, SEGBİS sempozyumu https://www.youtube.com/watch?v=owTtQOO5Sy8

Yükseköğretim Kurumu Başkanlığı, Ulusal Tez Merkezi websitesi https://tez.yok.gov.tr

Anayasa, Kanun ve Yönetmelik Linkleri:

23 Ocak 1954 tarihli 8615 sayılı Resmi Gazete, "6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8615.pdf

5 Ekim 1960 tarihli 10621 sayılı Resmi Gazete, 91 sayılı Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10621.pdf

1961 Anayasası https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm

1982 Anayasası https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

278 sayılı (1963) Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkına Kanun http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/mevzuat/yonetmelik/Kanun_278_eylul_2011.pdf

1 Temmuz 2006 tarihli 26215 sayılı Resmi Gazete, Karar No: 877 Dokuzuncu Kalkınma Planının Onaylandığına İlişkin Karar http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060701M1-1.htm,

24 Temmuz 2018 tarihli Resmi Gazete'te yayımlanan 13 No'lu Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.13.pdf

13 No'lu Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Madde 5

24 Aralık 2005 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 5436 sayılı Kamu Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı KHK'larda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Madde 15., Sayfa 9667 http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5436.pdf

4 Aralık 2003 tarih ve 25306 Sayılı T.C. Resmi Gazete, "2003/48 Başbakanlık Genelgesi", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031204.htm#3, Son erişim: 15.03.2019.

10 Ağustos 2006 tarihli ve 26255 sayılı Resmi Gazete, "2006/22 numaralı e-Devlet Kapısı'nın Kurulması, İşletilmesi ve Yönetilmesi hakkında Başbakanlık Genelgesi", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060810-6.htm

3 Eylül 2016 tarihli ve 29820 sayılı Resmi Gazete, "e-Devlet Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160903-2.htm

8 Aralık 2013 tarihli ve 28845 sayılı Resmi Gazete, "Kamu İdaresi Hesaplarının Sayıştaya Verilmesi ve Muhasebe Birimleri ile Muhasebe Yetkilerinin Bildirilmesi Hakkında Usul ve Esaslarda Değişiklik Yapılması Hakkında Usul ve Esaslar", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131208-12.htm

23 Ocak 2004 tarihli Resmi Gazete, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5070.pdf

20 Eylül 2011 tarihli ve 28060 sayılı Resmi Gazete, Ceza Muhakemesinde Ses ve Görüntü Bilişim Sisteminin Kullanılması Hakkında Yönetmelik http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110920-4.htm

3 Nisan 2012 tarihli 28253 sayılı Resmi Gazete, Hukuk Muhakeme Kanunu Hakkında Yönetmelik, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120403-3.htm

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf,

150 Nolu Adalet Bakanlığı Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) Genelgesi https://www.adalet.gov.tr/Genelgeler/genelge_pdf/segbis.pdf

5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5746.pdf

8 Mart 2018 tarihli ve 30354 sayılı Resmi Gazete, 7068 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Kabul Edilmesine Dair Kanun, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180308M1.pdf

15 Ağustos 2017 Bakanlar Kurulu Kararı, KHK/694, Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Madde 137, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170825-13.pdf

05 Mart 2019 tarihli ve 556 Nolu CHP milletvekili Mahmut Tanal'ın Kanun Teklifi https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1604.pdf

12 Eylül 2018 tarihli 381 Nolu HDP milletvekili Fatma Kurtulan'ın Kanun Teklifi, https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1005.pdf

19 Temmuz 2018 tarihli ve Atila Sertel imzalı soru önergesi, https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-0324s.pdf

13 Kasım 2018 tarihli Adalet Bakanı Abdülhamit Gül'ün 7/324 Esas Nolu soru önergesine cevabı, https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-0324sgc.pdf, Son erişim: 07.05.2019.

13 Ekim 2011 tarihli Türkiye Barolar Birliği SEGBİS Yönetmeliği ile İlgili Yürütmenin Durdurulmasına İlişkin Dava Dilekçesi https://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/20120213_davadilekce.pdf

14 Eylül 2018 tarihli ve 402 Nolu Ceza yargılamalarında kullanılan Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi'nin yol açtığı sorunların tespit edilerek çözüm yollarının belirlenmesi amacıyla Meclis Araştırması açılmasına ilişkin öneri https://www2.tbmm.gov.tr/d27/10/10-351833gen.pdf

Telekomünikasyon Kurumundan, Elektronik İmza Kanunun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/01/20050106-15.htm

İnternet Gazeteleri Linkleri:

Basın İlan Kurumu websitesi 09.07.2018, "8 bakanlık birleştirildi, 2 bakanlığın ismi değişti" https://www.bik.gov.tr/8-bakanlik-birlestirildi-2-bakanligin-ismi-degisti/

Cumhuriyet Gazetesi 17.09.2018, "İşte AKP döneminde satılanların listesi", http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi/1084925/iste_AKP_doneminde_satilanlarin_listesi.html

Hürriyet Gazetesi, 20.09.2011, "Yargıda sesli ve görüntülü ifade dönemi", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/yargida-sesli-ve-goruntulu-ifade-donemi-18777921, Son erişim: 05.04.2019.

Hürriyet Gazetesi, 20.09.2011, "Mahkemelerde 'sesli-görüntülü' dönem", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mahkemelerde-sesli-goruntulu-donem-18779730

Hürriyet Gazetesi, Nuray Babacan, 12.02.2013, "İşkencede zaman aşımı kalkıyor", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iskencede-zaman-asimi-kalkiyor-22577165

Hürriyet 20.11.2013, "Başbakan "boşalacak" dedi ama cezaevleri taşmış", Oya Armutçu, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-bosalacak-dedi-ama-cezaevleri-tasmis-25159043

Hürriyet Gazetesi, 06.03.2012, "Bakan Ergin: Pozantı çalışması hafta sonu bitecek", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-ergin-pozanti-calismasi-hafta-sonu-bitecek-20067282

Hürriyet 28.06.2016, "Cinsel istismar davasına emekli müdür Adil Ş. Tutuklandı", Bahri Karataş, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cinsel-istismar-davasina-emekli-mudur-adil-s-tutuklandi-40123317

Hürriyet 16.04.2013, "İzmir'deki 'gizli belge' davasında gergin anlar", Toygun Atilla, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/izmirdeki-gizli-belge-davasinda-gergin-anlar-23054985

Hürriyet 21.01.2015, "Poyrazköy davasında ara karar", Arzu Kaya, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/poyrazkoy-davasinda-ara-karar-28017605

Hürriyet 21.04.2016, "Tecavüz davasında salonu şoke eden sözler!, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-karamandaki-dava-basladi-ogretmen-suclamalari-reddetti-40091581

Hürriyet 11.11.2014, "Sanatçı Rojin'i koruyan polislerin ölümüne ilişkin dava", Aziz Aslan, http://www.hurriyet.com.tr/sanatci-rojini-koruyan-polislerin-olumune-iliskin-dava-37007920

Hürriyet 12.04.2015, "Soma faciası davası için geniş güvenlik önlemi", Barış Gezici, http://www.hurriyet.com.tr/ege/soma-faciasi-davasi-icin-genis-guvenlik-onlemi-28708622

Hürriyet 12.04.2015, "Mağdurlar salonda sanıklar ekranda", Banu Şen, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/magdurlar-salonda-saniklar-ekranda-28713633

Hürriyet 18.04.2015, “Üç aylık ağır ceza reisi Aytaç Ballı'nın şaşırtan sorgusu”, Banu Şen, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/uc-aylik-agir-ceza-reisi-aytac-ballinin-sasirtan-sorgusu-28768395

Hürriyet 14.01.2015, “Tunceli ve Bingöl'de 6 güvenlik görevlisinin şehit edilmesi davası”, Aziz Aslan, http://www.hurriyet.com.tr/tunceli-ve-bingolde-6-guvenlik-gorevlisinin-sehit-edilmesi-davasi-37039619

Hürriyet 24.05.2016, “DHKP-C üyesi oldukları iddia edilen 2 sanığın yargılanmasına başlandı” http://www.hurriyet.com.tr/dhkp-c-uyesi-olduklari-iddia-edilen-2-sanigin-yargilanmasina-baslandi-37285218

Hürriyet 04.09.2015, “Eski THK Başkanı Osman Yıldırım serbest bırakıldı”, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/eski-thk-baskani-osman-yildirim-serbest-birakildi-29983142

Hürriyet 21.05.2016, “Ünlü işadamı Halit Dumankaya tahliye oldu”, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/unlu-isadami-tahliye-oldu-40106936

Hürriyet 20.06.2016, “Murat Sancak'a silahlı saldırı davasına başlandı”, http://www.hurriyet.com.tr/murat-sancaka-silahli-saldiri-davasina-baslandi-37298466

Hürriyet, 05.02.2015, Ersöz "Darbe planına ilişkin ne teklif aldım, ne de astlarıma emir verdim", Arzu Kaya, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ersoz-darbe-planina-iliskin-ne-teklif-aldim-ne-de-astlarima-emir-verdim-28127517

Hürriyet 11.02.2015, “Asansör faciası davasında 'hava muhalefeti' nedeniyle sanıklar mahkemeye getirilmedi”, Serpil Kırkeser, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/asansor-faciasi-davasinda-hava-muhalefeti-nedeniyle-saniklar-mahkemeye-getirilmedi-28175254

Hürriyet 06.03.2015, “Niğde’deki IŞİD davasında avukatlar çekildi”, Uğur Mart, Adnan Çelebi, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/nigde-deki-isid-davasinda-avukatlar-cekildi-28369750

Hürriyet 17.06.2015 “Niğde’deki IŞİD davasında sanıklar yine mahkeme getirilmedi”, Uğur Mart, Ali Kadı, Adnan Çelebi, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/nigde-deki-isid-davasinda-saniklar-yine-mahkeme-getirilmedi-29310114

Hürriyet 07.10.2015, “Niğde'deki IŞİD davası karar için ertelendi”, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/nigdedeki-isid-davasi-karar-icin-ertelendi-30254097

Hürriyet 11.05.2016, “IŞİD'in Ulukışla katliamında 3 müebbet hapis istendi”, http://www.hurriyet.com.tr/isidin-ulukisla-katliaminda-3-muebbet-hapis-istendi-37278399

Hürriyet 11.05.2016, "IŞİD'in Ulukışla katliamında 3 müebbet hapis istendi (2) - yeniden", http://www.hurriyet.com.tr/isidin-ulukisla-katliaminda-3-muebbet-hapis-istendi-2-yeniden-37278497

Hürriyet 02.09.2015, “Diyarbakır’dan 194 tutuklu ve hükümlü Karadeniz’e nakledildi”, Felat Bozarslan, Ahmet Ün, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/diyarbakir-dan-194-tutuklu-ve-hukumlu-karadeniz-e-nakledildi-29968419

Hürriyet 18.05.2016, “Gazeteciye 'annelik hakkından men' cezası”, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gazeteciye-annelik-hakkindan-men-cezasi-40105739

Hürriyet 16.06.2016, “Atalay Filiz, ısrarla ifadede Av. Vildan Yirmibeşoğlu'nu istedi”, Dinçer Gökçe, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/atalay-filiz-israrla-ifadede-av-vildan-yirmibesoglunu-istedi-40118273

Hürriyet İnternet Gazetesi, 20.11.2014, “Bakandan 13 bin 500 personel müjdesi”, Oya Armutçu, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakandan-13-bin-500-personel-mujdesi-27613526, Son erişim: 04.02.2019

TRT haber 31.03.2019, “e-Devlet'te kullanıcı sayısı 42 milyona yaklaştı”, https://www.trthaber.com/haber/turkiye/e-devlette-kullanici-sayisi-42-milyona-yaklasti-410361.html

EK 1: 3. Ceza Dairesi 2015/11883 E. , 2015/28246 K. "İçtihat Metni" Asliye Ceza Mahkemesi.

EK 2: 3. Ceza Dairesi 2015/21609 E. , 2016/2550 K. "İçtihat Metni” Asliye Ceza Mahkemesi

EK 3: 22. Ceza Dairesi 2016/6157 E. , 2016/11216 K. "İçtihat Metni" Asliye Ceza Mahkemesi, SUÇ: Hırsızlık, işyeri dokunulmazlığını ihlal, mala zarar verme.

EK 4: 16. Ceza Dairesi 2015/1103 E. , 2015/1944 K. "İçtihat Metni" Ağır Ceza Mahkemesi, Suç: Anayasayı ihlal, 6136 sayılı Kanuna muhalefet, tehlikeli maddelerin izinsiz olarak bulundurulması, kasten öldürme.

EKLER

EK 1: Karar İçeriği

3. Ceza Dairesi 2015/11883 E. , 2015/28246 K. "İçtihat Metni"

MAHKEMESİ : Asliye Ceza Mahkemesi

Mahalli mahkemece verilen hüküm temyiz edilmekle evrak okunarak; Gereği görüşülüp düşünüldü;
Başka suçtan ...Kurumunda hükümlü olarak bulunan sanığın 20.10.2011 tarihli duruşmada hazır edilerek CMK'nin 147/1 ve 191/3-c maddesindeki hakları hatırlatılmak suretiyle savunmasının alındığı, aynı celse sanığın bir sonraki duruşma günü hazır edilmesi için müzekkere yazılmasına karar verildiği halde, sanığın savunmasının alındığı birinci celseden sonra yargı çevresi dışındaki bir Ceza İnfaz Kurumun'da bulunduğundan bahisle duruşmalarda hazır edilmediği, sanığa istemi ve bilgisi dışında müdafii atanarak yargılamaya devam edilerek karar verildiği anlaşılmakla, duruşmadan bağışık tutulması yönünde herhangi bir karar verilmeyen sanığın duruşmalara getirtilmeden ya da Segbis sistemi kullanılmadan yokluğunda yargılama yapılarak hüküm

kurulması suretiyle 5271 sayılı CMK'nin 194. ve 196/1. maddelerine aykırı davranılarak sanığın savunma hakkının kısıtlanması,
Bozmayı gerektirmiş, sanık ve müdafiin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülmüş olduğundan, diğer yönleri incelenmeyen hükmün bu sebepten 5320 sayılı Yasa'nın 8/1. maddesi ile yürürlükte bulunan 1412 sayılı CMUK'un 321. maddesi uyarınca BOZULMASINA, 13.10.2015 gününde oybirliğiyle karar verildi.

EK 2: Karar İçeriği

3. Ceza Dairesi 2015/21609 E. , 2016/2550 K. "İçtihat Metni"
MAHKEMESİ : Asliye Ceza Mahkemesi
HÜKÜM : Mahkumiyet, beraat

Mahalli mahkemece verilen hükümler temyiz edilmekle evrak okunarak;
Gereği görüşülüp düşünüldü;
1) Sanık ... hakkında mağdur ...'a ve müşteki ...'a yönelik kasten yaralama suçundan kurulan mahkumiyet hükümlerine yönelik temyiz itirazlarının incelenmesinde;
Anayasa Mahkemesi'nin 24.11.2015 tarih ve 29542 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 08.10.2015 tarih ve 2014/140 Esas-2015/85 Karar sayılı kararı ile 5237 sayılı TCK'nin 53. maddesindeki bazı ibareler iptal edilmiş ise de, bu husus infaz aşamasında dikkate alınabileceğinden bozma nedeni yapılmamıştır.
Yapılan yargılamaya, toplanan ve karar yerinde açıklanan delillere, Mahkemenin kovuşturma sonucunda oluşan inanç ve takdirine, gösterilen gerekçeye ve uygulamaya göre sanık müdafiinin temyiz itirazlarının reddiyle hükümlerin istem gibi ONANMASINA,
2) Sanık ... müdafiinin vekalet ücretine yönelik temyiz itirazlarının incelenmesinde;
Kendisini duruşmalarda bir vekil aracılığı ile temsil ettiren ve beraat eden sanık lehine Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi 13/son maddesi uyarınca maktu vekalet ücreti tayini gerektiğinin gözetilmemesi,
Bozmayı gerektirmiş, sanık müdafiinin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülmüş olduğundan hükmün 5320 sayılı Kanunun 8/1. maddesi ile yürürlükte bulunan 1412 sayılı CMUK'un 321. maddesi gereğince BOZULMASINA, ancak bu husus yeniden yargılamayı gerektirmediğinden 1412 sayılı CMUK'un 322. maddesi gereğince sanık hakkındaki hüküm fıkrasına "Beraat eden sanık ...duruşmalarda kendisini vekil ile temsil ettirdiğinden Avukatlık Asgari Ücret Tarifesi 13/son maddesi gereğince 1.320,00 TL maktu vekalet ücretinin hazineden alınarak sanığa verilmesine" paragrafının eklenmesi suretiyle hükmün istem gibi DÜZELTİLEREK ONANMASINA,
3) Sanık ... hakkında mağdur ...'a ve sanık ... hakkında mağdur ... ve ...'a yönelik kasten yaralama suçundan kurulan mahkumiyet hükümlerine ilişkin temyiz itirazlarının incelenmesinde;
Yerinde görülmeyen diğer temyiz itirazlarının reddine, ancak;
a) UYAP sisteminden yapılan sorgulamada hüküm tarihinde başka suçtan ...Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda hükümlü olduğu anlaşılan, duruşmalardan bağışık tutulma istemi bulunmayan ve müdafiisi karar oturumunda hazır olmayan sanık ...'in, duruşmalara getirtilmesi ya da SEGBİS ortamında duruşmaya katılması sağlanmadan, sanık ...'in yokluğunda mahkumiyetine karar verilmesi suretiyle savunma hakkının kısıtlanması,
b) Sanıkların mağdur ...'a yönelik eylemi yönünden; sanık ...'in mağdur ... tarafından yargılama konusu olaydan önce darp edildiği iddiası ile sanıklar müdafiinin sunduğu ... Eğitim ve Araştırma Hastanesince düzenlenen 27.06.2013 tarihli genel adli muayene raporuna istinaden herhangi bir soruşturma yürütülüp yürütülmediği ya da dava açılıp açılmadığı araştırılarak, yürütülmüş ya da

dava açılmış ise buna ilişkin evraklar getirtilerek, sonucuna göre 5237 sayılı TCK'nin 29. maddesinin sanıklar lehine uygulanıp uygulanmayacağına karar verilmesi gerektiğinin gözetilmemesi,
c) Anayasa Mahkemesi'nin 24.11.2015 tarih ve 29542 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 08.10.2015 tarih ve 2014/140 Esas-2015/85 Karar sayılı kararı ile 5237 sayılı TCK'nin 53. maddesindeki bazı ibarelerin iptal edilmesi nedeniyle hak yoksunlukları yönünden sanıkların hukuki durumunun yeniden değerlendirilmesinde zorunluluk bulunması,
Bozmayı gerektirmiş, sanıklar müdafiinin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görüldüğünden, hükümlerin bu sebeplerden dolayı 5320 sayılı Kanunun 8/1. maddesi ile yürürlükte bulunan 1412 sayılı CMUK'un 321. maddesi uyarınca istem gibi BOZULMASINA, 09/02/2016 gününde oybirliğiyle karar verildi.

EK 3: Karar İçeriği

22. Ceza Dairesi 2016/6157 E. , 2016/11216 K.
"İçtihat Metni"
MAHKEMESİ :Asliye Ceza Mahkemesi
SUÇ : Hırsızlık, işyeri dokunulmazlığını ihlal, mala zarar verme
HÜKÜM : Mahkumiyet

Yerel Mahkemece verilen hükümler temyiz edilmekle, kararların niteliği, cezaların türü, süresi ve suç tarihine göre dosya görüşüldü:
Ceza yargılamasının temel ilkelerinden biri "doğrudan doğruyalık- vasıtasızlıktır." Bu nedenle CMK'nın 193/1. maddesinde "sanık olmaksızın yargılama olmaz" genel kuralına yer verildikten sonra istisnaları CMK'nın 193/2, 194/2, 195, 196, 200/1 ve 204. maddelerinde gösterilmiştir. Sanığın kabulüne bağlı olarak, alt sınırı 5 yıl ve daha fazla hapis cezası gerektiren suçlar hariç olmak üzere istinabe yoluyla sorgu yapılabileceği, CMK'nın 196/2. maddesinde düzenlenmiştir. Görüntülü ve sesli iletişim tekniği kullanılarak sorgu yapma imkanı ise CMK'nın 196/4. madde hükmüne göre talimat yasağının olmadığı hallerde mümkün kılınmıştır.
Sanık ve suça sürüklenen çocuk hakkında uygulanması istenen 5237 sayılı TCK'nin 142/2-h maddesinin gerektirdiği cezanın alt sınırının beş yıl olduğu anlaşılan olayda hukuki sorun, alt sınırı beş yıl ve daha fazla hapis cezasını gerektiren suçtan dolayı, sanıkların sesli ve görüntülü iletişim tekniği kullanılarak (SEGBİS) savunma alınması durumunda, savunma hakkının kısıtlanarak adil yargılama ilkesinin ihlal edilip edilmediği noktasında toplanmaktadır.
CMK'nın genel ilkeleri ve CMK'nın 196. maddesindeki düzenleme, Dairemizce benimsenen Y.C.G.K.'nın 10.06.2008 tarih ve 9-148-169 sayılı kararı ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İçtihadları göz önünde bulundurulduğunda; duruşmada hazır bulunma hakkı adil yargılama kapsamında değerlendirilmekte olup, bu hakkın sınırlanması ancak ciddi şekilde gerekli olması halinde istisna olarak uygulanmalıdır. Bu nedenlerle kovuşturma aşamasında;
1-) Genel kural sanığın duruşmada hazır bulundurulmasıdır. Bu hak ciddi nedenlere dayalı olarak mahkeme kararı ile sınırlandırılabilir.
2-) CMK'nın 196/2-4. maddeleri gereğince alt sınırı 5 yıl ve daha fazla hapis cezası gerektiren suçlarda sanığın savunması talimatla alınamayacağı gibi sesli ve görüntülü yöntemle de savunma alınamayacaktır.
Tüm bu açıklamalar karşısında; 5237 sayılı TCK'nin 142/2-h maddesinde düzenlenen suçun gerektirdiği cezanın alt sınırının beş yıl olduğu anlaşılan olayda; sanıkların duruşmada hazır bulundurulmayıp, sanık ...'ın bulunduğu Alaşehir M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve suça sürüklenen çocuk ...'in bulunduğu ... Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumundan sesli ve görüntülü bilişim sistemi vasıtası ile, kendilerine CMK'nın 150/3. maddesi gereğince atanan müdafiileri ile CMK'nın 149/3. maddesi gereğince bir araya gelip görüşme imkanı sağlanmaksızın CMK'nın 196/4. maddesine aykırı olarak savunmalarının alınıp, yargılaması yapılarak

mahkumiyetlerine karar verilmesi suretiyle savunma haklarının kısıtlanması, Bozmayı gerektirmiş, sanık ... ve müdafiisi ile suça sürüklenen çocut ... müdafiinin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülmüş olduğundan, sair yönleri incelenmeyen hükümlerin öncelikle bu sebepten dolayı BOZULMASINA, 27/06/2016 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.

EK 4: Karar İçeriği

16. Ceza Dairesi 2015/1103 E. , 2015/1944 K.
"İçtihat Metni"
Mahkemesi :Ağır Ceza Mahkemesi (Ağır Ceza Mahkemesi)
Suç : Anayasayı ihlal, 6136 sayılı Kanuna muhalefet, tehlikeli maddelerin izinsiz olarak bulundurulması, kasten öldürme
Hüküm : 1- TCK'nın 309/1, 53, 58/9, 3713 sayılı Kanunun 5/1. maddeleri uyarınca mahkumiyet
2- TCK'nın 309/2. maddesi yollamasıyla 82/1-g, 35/2, 53, 58/9, 3713 sayılı Kanunun 5/1. maddeleri uyarınca mahkumiyet
3- 6136 sayılı Kanunun 13/2, TCK'nın 53, 58/9,52, 3713 sayılı Kanunun 5/1. maddeleri uyarınca mahkumiyet,
4- TCK'nın 309/2. maddesi yollamasıyla 174/1-2, 53, 58/9, 3713 sayılı Kanunun 5/1. maddeleri uyarınca mahkumiyet
Temyiz edenler : Sanık müdafii
Sanık hakkında duruşmalı olarak yapılan inceleme sonunda gereği düşünüldü:
1- Ceza yargılamasının temel ilkelerinden biri “doğrudan doğruyalık-vasıtasızlıktır.” Bu nedenle CMK 193/1. maddesinde “sanık olmaksızın yargılama olmaz” genel kuralına yer verildikten sonra istisnalar CMK 193/2, 194/2, 195, 196, 200/1 ve 204. maddelerinde gösterilmiştir. Sanığın kabulüne bağlı olarak alt sınırı 5 yıl ve daha fazla hapis cezası gerektiren suçlar hariç olarak istinabe yoluyla sorguya çekilebilecektir. Görüntülü ve sesli iletişim tekniği kullanılarak sorgu yapma imkanı CMK 196/4. madde hükmüne göre mümkün kılınmıştır.
Somut olaydaki hukuki sorun sanık ve müdafiisinin görüntülü ve sesli iletişim tekniğini kullanarak savunma yapmak istemediğini ısrarla beyan ederek duruşmada hazır bulunmak istekleri karşısında, bu sistemle savunma alınması durumunda, savunma hakkının kısıtlanarak adil yargılama ilkesinin ihlal edilip edilmediği noktasında toplanmaktadır.
Duruşmada hazır bulunmak isteyen sanığın, duruşmada hazır bulundurulması sadece ödev değil aynı zamanda bir haktır. (Y.C.G.K. 10.06.2008, 9-148/169 s.k.)
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6/1. maddesine göre;
Cezai bir suç ile itham edilen herkesin, kendini savunma, iddia tanıklarını sorguya çekme veya çektirme, duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercüman yardımından para ödenmeksizin yararlanması haklarını güvence altına almıştır. Duruşmada hazır bulunmaksızın bu hakları nasıl kullanabileceğinin anlaşılması zordur. (Colozza v. İtalya 12 Şubat 1985)
Adil bir ceza yargılaması sürecinin oluşumunda sanığın mahkeme nezdinde hazır bulunmasının büyük önemi bulunmaktadır. (Lala v. Hollanda 22 Eylül 1994) Bunun sebebi hem adil yargılama hakkının mevcudiyeti hem de beyanların doğruluğunun anlaşılması ve mağdur ile tanıkların beyanlarıyla karşılaştırılmasıdır. (Sedoviç v. İtalya)
Temyiz aşamasında davalının duruşma salonunda şahsen hazır bulunması ilk derece mahkemesinde görülmekte olan duruşmalarda hazır bulunmasına nispeten daha az önem arzetmektedir. (Kamasinsıki v. Avusturya, 19 Aralık 1989)
Adaletin gerçekten adil bir şekilde sağlanmasının demokratik bir toplumda tuttuğu yer göz önünde bulundurularak savunma hakkının kısıtlanmasına yönelik her bir tedbirin ciddi şekilde gerekli olmasına işaret edilmiştir. Daha az kısıtlayıcı bir tedbirin bulunması halinde o uygulanmalıdır. (Van Mechelen ve diğerleri)
Sözleşme ile garantiye alınan hakkın kullanılmasından vazgeçilmesi, bunun açıkça söylenmesi ile

mümkün olabilir. (Zana/Türkiye)
CMK'nın genel ilkeleri ve 196. maddedeki düzenleme Dairemizce benimsenen Y.C.G.K.'nın 10.06.2008 tarih ve 9-148-169 sayılı kararı ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İçtihadları göz önünde bulundurulduğunda; duruşmada hazır bulunma hakkı adil yargılama kapsamında değerlendirilmekte olup, bu hakkın sınırlanması ancak ciddi şekilde gerekli olması halinde istisna olarak uygulanmalıdır. A.İ.H.M.'nin Marcello Viola v. İtalya kararı temyiz duruşmasına ilişkindir. Bu nedenlerle kovuşturma aşamasında;
1-) Genel kural sanığın duruşmada hazır bulundurulmasıdır. Bu hak ciddi nedenlere dayalı olarak mahkeme kararı ile sınırlandırılabilir.
2-) İlk ve son savunmanın yapıldığı, esasa ilişkin delillerin toplandığı oturumlara sanığın SEGBİS yolu ile katılması açık kabulüne dayalı olmalıdır.
3-) Sesli ve görüntülü yöntemle savunma alınması halinde sanık müdafiisinin talebi durumunda sanığın yanında bulunma olanağının sağlanması; koşulları gerçekleştiğinde savunma hakkının kısıtlanmadığı kabul edilebilecektir.
Tüm bu açıklamalar karşısında; esas hakkında son savunmasını duruşmada hazır bulunarak yapmak istediğini beyan eden sanığın duruşmada hazır bulundurulmayıp SEGBİS sistemi aracılığıyla yargılaması yapılarak mahkumiyetine karar verilmesi suretiyle savunma hakkının kısıtlanması,
2- Silahlı terör örgütü mensubu olduğu kabul edilen sanığın 15.11.2012 tarihinde güvenlik kuvvetleri ile silahlı çatışmaya giren grup içinde yer alarak vahim nitelikteki öldürmeye teşebbüs suçuna iştirak ettiğinin iddia ve kabul edilmiş olması ve aynı grup içerisinde yer alan diğer sanıklar hakkında ayrıca Tunceli Ağır Ceza Mahkemesinin 2013/10- 84- 85- 86- 87- 88- 89- 90- 91- 92- 93- 94- 95- 96- 97- 99- 100- 101- 102- 103- 104- 105- 106 esas sayılı dosyalarında aynı olaya ilişkin anayasayı ihlal suçundan mahkumiyet hükmü kurulması, 2013/10 esas sayılı dosyada sanık olan ... beyanları ile 14.01.2013 tarihli teşhis ve yer gösterme tutanaklarının bulunması karşısında aralarındaki CMK'nın 8. maddesi anlamında hukuki ve fiili bağlantı bulunan davaların birleştirilip delillerin birlikte değerlendirilmesi suretiyle sanığın hukuki durumunun takdir ve tayini gerektiği gözetilmeden yazılı şekilde hüküm kurulması,
Kanuna aykırı,sanık müdafiinin temyiz dilekçeleri ile duruşmalı inceleme sırasında ileri sürdüğü temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülmüş olduğundan, sair yönleri incelenmeyen kısmen resen de temyize tabi hükümlerin bu sebeplerden dolayı BOZULMASINA, 19.06.2015 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.

TEFHİM ŞERHİ:
19.06.2015 tarihinde verilen iş bu karar, Yargıtay Cumhuriyet savcısı ...huzurunda, duruşmada sanık ...'ın savunmasını yapmış bulunan Av. ...'ın yokluğunda, 24.06.2015 tarihinde usulen ve açık olarak tefhim olundu.